Zagadnienia Doradztwa Rolniczego

KWARTALNIK 3'98(18)

CENTRUM DORADZTWA
I EDUKACJI W ROLNICTWIE

Wydawca:

Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Poznaniu,
ul. Winogrady 63

Zespół redakcyjny:

A.P. Wiatrak (redaktor naczelny),
E.K. Chyłek, J. Kania, E. Kmita, W. Kujawiński,
E. Matuszak, A. Swulińska-Katulska, Z. Szalczyk,
D. Pruss Głowacka (sekretarz redakcji)

Projekt graf., skład komputerowy:

Alicja Zygmanowska

Druk:

Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie w Poznaniu
61-659 Poznań, ul. Winogrady 63
tel: (0-61) 823 20 81, 820-19-71, fax 820-19-71
Zlecenie nr 29/98, nakład 800 egz.

SPIS TREŚCI

Przesłanie Jego Świątobliwości Jana Pawła II do rolników i pracowników doradztwa rolniczego 5

ARTYKUŁY

EUGENIUSZ K.CHYŁEK: Priorytety i uwarunkowania realizacyjne „Średniookresowej Strategii Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich" 9

BOGDAN M.WAWRZYNIAK: Projekcja doradztwa rolniczego na miarę XXI wieku 19

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: Rola doradztwa rolniczego w przeciwdziałaniu negatywnym skutkom bezrobocia na wsi 24

KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA: Formy i metody pracy doradczej w rolnictwie integrowanym w Niemczech 31

ANNA WACHOWIAK: Znaczenie regionalizmu w polityce rozwoju wsi i rolnictwa 37

LECH OSTROWSKI: Wybrane problemy interwencjonizmu kredytowego w rolnictwie 43

JANUSZ DĄBROWSKI: Funkcjonowanie i zarządzanie systemem instytucji wspierających rozwój obszarów wiejskich w Szkocji 57

JÓZEF NIEMCZYK: System IACS w Unii Europejskiej (na przykładzie Irlandii) 65

RAFAŁ BAUM: Stosowanie instrumentów marketingowych w gospodarstwach rolnych 83

JOANNA BEREŻNICKA: Kierunki zmian w systemie planowania w rodzinnych gospodarstwach rolniczych 95

Z PRACY DORADCZEJ

ZOFIA SZALCZYK: Turniej wsi „Moja wieś aktywna" formą integracji społeczności wiejskiej 108

TADEUSZ KRAWCZYK: Opinia rolników województwa pilskiego dotycząca formy organizacyjnej doradztwa i jego udziału w prowadzeniu rachunkowości rolnej 113

MARIAN WOŹNIAK, KATARZYNA SZARA, ANDRZEJ WOJCIECHOWSKI: Działalność Ośrodka Doradztwa Rolniczego w zakresie agroturystyki (na przykładzie Rejonowego Zespołu Doradztwa Rolniczego w Gorlicach) 116

INFORMACJE

EDWARD MATUSZAK: Doradztwo rolnicze w stymulowaniu i wspieraniu przemian zachodzących na wsi i w rolnictwie 127

ANNA PABICH: Zatrudnienie w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego 134

TOMASZ BIAŁY: Informacja o programie komputerowym Agronom 2.0 139

IWONA ŚWIECHOWSKA: Wyniki konkursu na „Najlepsze czasopismo rolnicze ODR w 1997 roku" 147

NOWOŚCI WYDAWNICZE 152

TABLE OF CONTENTS

The message of His Holiness pope Jan Paweł II for farmers and agricultural extension service workers 5

ARTICLES

EUGENIUSZ K. CHYŁEK: The priorities and realization conditions of „Agriculture and Rural Areas Development Strategy" 9

BOGDAN M. WAWRZYNIAK: The projection of agricultural extension service by XXI age 19

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI: The role of agricultural extension service to oppose negative unemployment effects in the country 24

KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA: The forms and methods of advisory work in agriculture in Germany 31

ANNA WACHOWIAK: The sense of regionalism in policy of the country and agriculture development 37

LECH OSTROWSKI: Selected problems of credit interventionism in agriculture 43

JANUSZ DĄBROWSKI: Performance and management system of institutions supporting rural areas development in Scotland 57

JÓZEF NIEMCZYK: IACS system in European Union (e.g.Ireland) 65

RAFAŁ BAUM: Marketing instruments usage in agricultural farms 83

JOANNA BEREŻNICKA: Directions of changes in planning system in family agricultural farms 95

FROM EXTENSION SERVICE WORK

ZOFIA SZALCZYK: The countries tournament „My active country" as a form of rural community integration 108

TADEUSZ KRAWCZYK: Farmers opinion in Piła voivodeship concerning organizational extension service form and its contribution in agricultural accountancy management 113

MARIAN WOŹNIAK, KATARZYNA SZARA, ANDRZEJ WOJCIECHOWSKI: Agricultural Extension Service Center activity on agritourism (e.g. Regional Agricultural Extension Service Set in Gorlice) 116

INFORMATION

EDWARD MATUSZAK: Agriculture extension service in stimulation and supporting of transformations in the country and in agriculture 127

ANNA PABICH: Empoyment in Agricultural Extension Service Centers 134

TOMASZ BIAŁY: Information about the computer programme Agronom 2.0 139

IWONA ŚWIECHOWSKA: Competition results „The best agricultural magazine in Agricultural Extension Service Centers in 1997" 147

PUBLISHING NEWS 152

PRZESŁANIE
Jego Świątobliwości Ojca Świętego Jana Pawła II do rolników i pracowników doradztwa rolniczego

Na prośbę Rady Dyrektorów Ośrodków Doradztwa Rolniczego z całej Polski Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego zorganizowało wyjazd studyjny do Rzymu, połączony z wizytą u Jego Świątobliwości Ojca Świętego Jana Pawła II.

Intencją wizyty było uzyskanie błogosławieństwa i wsparcia duchowego Ojca Świętego *„O zachowanie i doskonalenie państwowej służby doradztwa rolniczego w Polsce w działaniach na rzecz rolników i mieszkańców wsi"*.

Przygotowania do wizyty trwały wiele miesięcy. W skład 70 osobowej grupy studyjnej weszli pracownicy naukowi Katedr i Zakładów Doradztwa Rolniczego uczelni rolniczych: w Krakowie, Bydgoszczy, Lublinie, Olsztynie i Wrocławiu, dyrektorzy i doradcy z 37 Wojewódzkich Ośrodków Doradztwa Rolniczego, dyrektorzy Wydziałów Rolnictwa Urzędów Wojewódzkich, rolnicy reprezentujący Krajową Radę Doradztwa Rolniczego oraz przedstawiciel Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

W trakcie audiencji generalnej na Placu Św. Piotra, w dniu 2 września 1998 roku, mieliśmy ogromny zaszczyt wysłuchać niezwykle długiej katechezy Ojca Świętego poświęconej w całości rolnictwu, a skierowanej do polskich rolników, doradców, uczonych i wszystkich innych osób odpowiedzialnych za rozwój polskiej wsi i rolnictwa.

Jak wymowne i trafne było to przesłanie, niech świadczą olbrzymie oklaski 2,5 tysiąca pielgrzymów z Polski oraz łzy i wzruszenie naszych koleżanek i kolegów, którzy w swej codziennej pracy spełniają służebną rolę wobec rolników.

Należy zaznaczyć, że nasza grupa Doradztwa Rolniczego została pozdrowiona przez Ojca Świętego dwukrotnie. Poniżej przekazujemy pełny tekst przesłania Ojca Świętego:

„Witam pielgrzymów z Polski.

Chciałem naprzód pozdrowić serdecznie pracowników Akademii Rolniczej w Krakowie oraz Dyrektorów Ośrodków Doradztwa Rolniczego z całej Polski. Przybyliście do progów Apostolskich w pielgrzymce dziękczynienia i zawierzenia Bogu, który każe „rosnąć trawie dla bydła i roślinom, by człowiekowi służyły, aby z roli dobywał chleb" - jak mówi Psalmista (Ps 104 [103], 14).

Podczas mojej trzeciej wizyty w Ojczyźnie, mówiłem w Tarnowie: Niechże rolnictwo polskie wyjdzie z wielokrotnego zagrożenia i przestanie być skazane tylko na walkę o przetrwanie. Niech doznaje wszechstronnej pomocy ze strony państwa.

Wiele zniekształceń życia wiejskiego znajduje swe źródło w podrzędnym statusie rolnika jako pracownika i jako obywatela. Dlatego też model chłopa lub chłopa-robotnika, pracującego z małym skutkiem a ponad siły, winien być zastąpiony modelem wydajnego i niezależnego producenta, świadomego i umiejącego korzystać, nie gorzej niż inni, z dóbr kultury, i zdolnego do jej pomnażania. W ostatnich latach wiele zmieniło się na lepsze w obrazie polskiej wsi. Słowa te jednak nie utraciły całkowicie swojej aktualności. Narastają nowe problemy, wobec których staje siewca, żniwiarz i hodowca. Rolnictwo polskie nadal potrzebuje wszechstronnej pomocy. Potrzeba zaangażowania wielu środowisk, aby mozolna praca ludzi ziemi była społecznie dowartościowana i by nieustannie dokonywał się materialny i duchowy rozwój wsi. W tym wspólnym dziele niezbędny jest również wkład uczonych, doradców w wielu dziedzinach. Cieszę się, że Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego podejmuje to zadanie. Nieście wytrwale pomoc polskiej wsi.

Wam tu obecnym, wszystkim wspomagającym rolnictwo i samym rolnikom w Polsce z serca błogosławię.

Szczęść Boże wszystkim!"

W dniu 5 września 1998 roku zostaliśmy zaproszeni do Castel Gandolfo na Mszę Św. koncelebrowaną przez Ojca Świętego. Poniżej przedstawiamy Modlitwę Wiernych poświęconą rolnictwu:

„Pamiętając o słowach Ojca Świętego z ostatniej Audiencji Generalnej, że rolnictwo polskie nadal potrzebuje wszechstronnej pomocy i zaangażowania wielu środowisk, aby mozolna praca ludzi ziemi była społecznie dowartościowana i by nieustannie dokonywał się materialny i duchowy rozwój wsi, do czego niezbędny jest również wkład uczonych, doradców w wielu dziedzinach, módlmy się, by ci, którzy dotąd żywili i bronili Ojczyzny i - zdaniem Witosa - są gotowi oddać zdrowie i życie za każdą skibę ojczystej ziemi, z uporem trwali przy wartościach chrześcijańskich i narodowych, licząc się z potrzebą ulepszeń organizacyjnych w rolnictwie i by nigdy nie uciekali się do protestów polegających na niszczeniu darów Ziemi i Nieba, podczas gdy miliony ludzi cierpi głód. Ciebie prosimy..."

Po Mszy Św. odbyło się prywatne spotkanie z Ojcem Świętym, w trakcie którego, po przedstawieniu naszej grupy i krótkiej rozmowie, wręczony został Jego Świątobliwości piękny dar w postaci srebnego kłosu pszenicy, z bursztynowym motylem na liściu i dedykacją: *Jesteśmy wierni tradycjom naszych przodków - Przedstawiciele Doradztwa Rolniczego z Polski.* Dopełnieniem był bukiet suchych kwiatów z krakowskich pól i łąk, które Ojciec Święty przyjął z prawdziwą radością.

Na koniec wizyty w Castel Gandolfo została spełniona nasza prośba - Papież złożył własnoręczny podpis pod tekstem błogosławieństwa o następującej treści:

Ojcze Święty, Uczestnicy Pielgrzymki Doradztwa Rolniczego proszą Waszą Świątobliwość o Apostolskie Błogosławieństwo dla Rolników, Doradców oraz Pracowników uczelni rolniczych, którzy wierni tradycji naszych przodków wspierają rozwój wsi i rolnictwa.

5.09.1998 ***podpisano Jan Paweł II***

Przesłanie Jego Świątobliwości Ojca Świętego Jana Pawła II przekazało naszej Redakcji Małopolskie Stowarzyszenie Doradztwa Rolniczego zs. w Akademii Rolniczej w Krakowie.

ARTYKUŁY

EUGENIUSZ KAROL CHYŁEK
Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
Warszawa

PRIORYTETY I UWARUNKOWANIA REALIZACYJNE ŚREDNIOOKRESOWEJ STRATEGII ROZWOJU ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH

1. Wstęp

Rząd Rzeczpospolitej Polskiej rozpoczął w dniu 31 marca br. negocjacje członkowskie z Unią Europejską. Nastąpił kolejny etap w drodze do uzyskania przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej. Do świadomości przeciętnego mieszkańca Polski, w tym także rolnika zaczyna docierać przekonanie, że w perspektywie kilku lat znaleźć się może on i jego gospodarstwo w znacząco odmiennym od dzisiejszego otoczeniu ekonomicznym.

Wszyscy odczuwamy proces intensywnych przemian i zapotrzebowania na informacje nie tylko o samej Unii, jej programach, strukturach i instytucjach, ale również o mechanizmach wspólnego rynku i konsekwencjach jego działania. Poznanie specyfiki wspólnej polityki rolnej, polityki rozwoju regionów, zasad działania funduszy strukturalnych pozwoli mam na wcześniejsze określenie warunków i kierunków działań, umożliwiających dostosowanie polskiego rolnictwa i rozwoju obszarów wiejskich do nowej rzeczywistości.

Dlatego też, by wyznaczyć kierunki działań oraz nakreślić sposoby łagodzenia procesu dostosowawczego w Urzędzie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej opracowano dokument pt.: „Średniookresowa Strategia Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich".

2. Strategia dla rolnictwa, sektora rolno-spożywczego i obszarów wiejskich

„Średniookresowa Strategia Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich", po przedstawieniu jej Radzie Ministrów, została przyjęta jako dokument rządowy w dniu 21 kwietnia br. Strategia zgodnie z jej założeniami określa jakie działania w sferze gospodarki żywnościowej powinny być podjęte, by możliwe było określenie przyszłego optymalnego usytuowania polskiego rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego w warunkach Unii Europejskiej, a także gospodarki światowej. Dokument ten ma charakter strategii otwartej. Integralną jej częścią będą aktualnie opracowywane i przygotowywane strategie cząstkowe, które uszczegółowią przyjęte kierunki i zadania realizacyjne. Otwarty charakter strategii oznacza, że będzie ona uaktualniana i zmieniana w miarę:

- poprawy sytuacji w rolnictwie, zwłaszcza wzrostu dochodów, pozwalających na przyspieszone inwestowanie w modernizację gospodarstw i produkcji oraz rozwój infrastruktury na wsi,
- postępu w realizacji zadań w przetwórstwie rolno-spożywczym i tworzeniu nowych warunków i powiązań pomiędzy rolnictwem a przemysłem,
- postępu w negocjacjach z Unią Europejską i pozyskiwania środków z funduszów przedakcesyjnych na przebudowę sektora rolnego i obszarów wiejskich, a także przygotowania do wdrożenia w Polsce Wspólnej Polityki Rolnej, poprawy sytuacji budżetowej w stopniu pozwalającym na zapewnienie niezbędnego udziału środków krajowych, jako uzupełnienia środków Unii Europejskiej.

W dokumencie tym nakreślone zostały również założenia oczekiwanych zmian charakteru środowiska wiejskiego, ze szczególnym uwzględnieniem rozwoju uwzględniającego przejmowanie przez wieś nowych funkcji. Przewidywany kierunek przemian na obszarach wiejskich, zgodny z założeniami dokumentu (AGENDA 2000) obejmuje nie tylko uznanie walorów naturalnego krajobrazu rolniczego i zdrowych warunków życia w środowisku wiejskim ale również wyznacza kierunki w sferę działań jakie muszą być podjęte, by na obszarach wiejskich rozwijać działalność pozarolniczą. Harmonijny rozwój wsi powinien przyśpieszyć przemiany strukturalne w gospodarce żywnościowej, a także wpłynąć na procesy modernizacyjne samego rolnictwa.

W Średniookresowej Strategii Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich, przygotowanej w Ministerstwie Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, przedstawiono cztery priorytetowe cele polityki rolnej przyjmując, że ich realizacja będzie kluczem do rozwiazania podstawowych problemów wsi i rolnictwa. Do strategicznych celów przy realizacji zadań wynikających z tego dokumentu zaliczono:

1. Poprawę sytuacji dochodowej rolników przez:
   - zapewnienie wzrostu opłacalności produkcji w wyniku zwiększenia efektywności i obniżania kosztów produkcji,
   - stabilizację rynku rolnego, a zwłaszcza zwiększenie powiązań pomiędzy przetwórstwem a rolnictwem, w celu zwiększenia możliwości zbytu,
   - zwiększenia możliwości pozyskiwania dochodów z dodatkowej pracy poza rolnictwem.
2. Zwiększenie konkurencyjności na rynkach krajowym i zagranicznych przez:
   - modernizację i restrukturyzację sektora rolno-żywnościowego,
   - unowocześnienie produkcji w wyniku rozwoju badań naukowych i upowszechniania postępu biologicznego, zastosowanie nowych technologii wytwórczych w rolnictwie i przemyśle spożywczym, a także unowocześnienie parku maszyn i urządzeń,
   - podwyższenie jakości produktów rolno-spożywczych oraz upowszechniania standardów sanitarnych i jakościowych obowiązujących w krajach UE,
   - przyjęcie nowej strategii rynkowej, polegającej na kształtowaniu na rynku krajowym cen i podaży poprzez giełdy i rynki hurtowe, udział grup producentów i zwiększenie roli informacji rynkowej oraz zwiększenie roli promocji w handlu zagranicznym towarami rolno-spożywczymi.
3. Poprawę warunków życia i pracy mieszkańców wsi przez:
   - rozwój infrastruktury społeczno-gospodarczej stanowiącej podstawowy warunek aktywizacji obszarów wiejskich,
   - promowanie i wspieranie podejmowania działalności gospodarczej na obszarach wiejskich,
   - rozwój i reforma szkolenia i doradztwa, stwarzająca możliwości podjęcia działalności pozarolniczej lub podjęcia pracy poza gospodarstwem, a także likwidująca bezrobocie na obszarach wiejskich.
4. Przygotowania do integracji z Unią Europejską w zakresie:
   - dostosowań prawno-instytucjonalnych, w tym ustanowienia instytucji administrujących i kontrolujących Wspólną Politykę Rolną oraz politykę strukturalną obejmującą rolnictwo i obszary wiejskie,
   - przygotowania propozycji negocjacyjnych i przeprowadzenia negocjacji.

W założeniach „Średniookresowej Strategii" przewiduje się, że realizacja przedstawionego planu działań będzie wymagała stosowania instrumentów o charakterze zarówno ekonomicznym, organizacyjnym jak i socjalnym.

Spośród instrumentów ekonomicznych szczególną uwagę zwraca zapowiedź wprowadzenia podatku VAT w rolnictwie. Podatek VAT występuje powszechnie w UE przy zastosowaniu różnych stawek (od zerowej stawki w Wlk. Brytanii, a także części produkcji rolnej w Portugalii i Irlandii, do 8% w Grecji, 7% w Niemczech i 6% w Holandii). Podatek ten pozwala na obniżenie kosztów zakupu środków produkcji. Aktualnie w Polsce część środków do produkcji rolniczej: nasiona, nawozy, środki ochrony roślin, pasze, ciągniki i części do nich, objęte są zerową stawką podatku VAT, natomiast paliwa i energia elektryczna opodatkowane są w wysokości 22%, a materiały budowlane w wysokości 7%.

Wspólny zespół, reprezentujący Ministra Finansów i Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, pracuje obecnie nad koncepcją podatku VAT w rolnictwie, a w przypadku jej przyjęcia, wdrożenie podatku możliwe jest już w 1999 r. Przewiduje się również utrzymanie zwolnień w podatku dochodowym dla rolników prowadzących pozarolniczą działalność, stanowiącą do 40% ogólnych dochodów gospodarstw i przeznaczonych na ich rozwój oraz przygotowanie systemu ulg w podatku dochodowym dla podmiotów i osób fizycznych tworzących nowe miejsca pracy na obszarach wiejskich.

Zgodnie z przyjętą strategią procesy restrukturyzacji i modernizacji rolnictwa oraz przemysłu spożywczego wspierane będą przy zastosowaniu i wdrożeniu systemów stosowanych w UE, w ramach polityki strukturalnej. Do czasu uzyskania pomocy z funduszy strukturalnych, w miarę poprawy sytuacji budżetowej, przewidywane są dopłaty do oprocentowania kredytów inwestycyjnych, przeznaczanych m.in. na inwestycje w przemyśle spożywczym, zwłaszcza związanych z usuwaniem luki technologicznej jaka występuje w znacznej części przedsiębiorstw i branż, w fazie przerobu surowca rolniczego oraz w zapewnieniu warunków sanitarnych i kontrolnych niezbędnych do otrzymania wysokiej jakości produktów.

Utrzymany zostanie system dotowania postępu biologicznego w produkcji roślinnej i zwierzęcej, jednostek badawczo-rozwojowych w obszarze rolnictwa, wspierania zadań w zakresie szkolnictwa rolniczego i doradztwa oraz wdrożenia rachunkowości w gospodarstwach rolnych.

Aby wzrosła konkurencyjność jakościowa w handlu polskich produktów opracowane zostaną podstawy prawne funkcjonowania rynku rolno-spożywczego przy udziale grup producenckich i marketingowych.

W 1998 r. w Ministerstwie Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej: zweryfikowany został program budowy giełd i rynków hurtowych, który wstępnie przewidywał budowę 4 giełd towarowych i 35 rynków hurtowych. Ustalone zostaną również zasady finansowania, formy i sposoby realizacji marketingu i promocji artykułów rolno-żywnościowych na rynku wewnętrznym i rynkach zagranicznych. Przewiduje się wsparcie organizacyjne i finansowe procesu tworzenia grup producenckich i marketingowych. Na realizację programu podjęte zostaną próby

pozyskania środków z różnych źródeł w tym również pomocowych oraz od tzw. inwestorów strategicznych.

Spośród działań organizacyjnych zwracają uwagę przewidywane zmiany w zakresie kontroli jakości towarów rolno-spożywczych oraz przyspieszenie prac nad standaryzacją, normalizacją i certyfikacją.

Przewiduje się, że w 1998 r. Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej przygotuje:

- nowelizację aktów wykonawczych do ustawy o normalizacji (stosowanie norm) i ustawy o warunkach zdrowotnych żywności i żywienia (znakowanie środków spożywczych),
- koncepcję modernizacji służb kontrolnych MRiGŻ w zakresie jakości handlowej towarów (CIS, PISiPAR), stosownie do zasad i metod obowiązujących w UE,
- akty wykonawczych do ustawy o zwalczaniu chorób zakaźnych zwierząt, badaniu zwierząt rzeźnych i mięsa oraz o Państwowej Inspekcji Weterynaryjnej.

W tej grupie działań istotne są także regulacje w handlu zagranicznym towarami rolno-żywnościowymi. Wzrost eksportu i poprawa salda obrotów towarami rolno-spożywczymi jest w najbliższych latach kluczowym problemem do rozwiązania. Realizacja tego zadania wymaga z jednej strony wzrostu konkurencyjności jakościowej i kosztowej polskich produktów na rynku krajowym i rynkach zagranicznych oraz wykorzystania istniejących możliwości hamowania nadmiernego lub po zaniżonych cenach importu, zgodnie z procedurami ustanowionymi przez Światową Organizację Handlu (WTO), a także zapisane w umowach o strefach wolnego handlu (SWH).

Na poprawę sytuacji złożą się:

- zapewnienie praktycznego stosowania specjalnych klauzul ochronnych (SSG), wynikających z przynależności Polski do WTO. Resort rolnictwa zgłosił do Ministra Gospodarki wniosek o nowelizację ustawy o zasadach, warunkach i trybie nakładania dodatkowych opłat celnych na niektóre towary przywożone z zagranicy. Umożliwi to skrócenie okresów poprzedzających wprowadzenie w życie klauzul ochronnych, szybkie zastosowanie ceł dodatkowych, w razie zagrożenia nadmiernym importem lub realizowanym po zaniżonych cenach (*dumping*). Niezbędne jest także uzyskanie szybkiego dostępu do informacji na temat napływu towarów do Polski, co wymaga komputeryzacji przejść granicznych i pozostaje poza możliwościami realizacyjnymi Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej;
- kontynuowanie rozmów w ramach CEFTA na temat zabezpieczenia interesów Polski przy wymianie koncesji, tak aby doprowadzić do poprawy

salda obrotów z krajami CEFTA, także z krajami nowo wstępującymi, jak np. Bułgaria;

- podjęcie rozmów z Unią Europejską na temat ustanowienia korzystniejszych dla Polski warunków handlu towarami rolno-spożywczymi;
- kontynuowanie rozmów bilateralnych z odbiorcami polskich towarów rolno-żywnościowych w celu likwidacji barier i ograniczeń w handlu;
- ustanowienia instytucji bądź ustalenia zasad włączania się istniejących struktur handlu zagranicznego w proces promocji na rynkach zagranicznych towarów rolno-spożywczych. Celowe byłoby wyznaczenie w biurach radców handlowych w krajach Unii Europejskiej oraz innych takich jak: Rosja, Ukraina, Chiny, Indie i Brazylia, osób odpowiedzialnych za współpracę w zakresie rolnictwa i gospodarki żywnościowej. Jednocześnie konieczne jest zapewnienie na rynku krajowym bieżącej informacji na temat możliwości eksportowych z uwzględnieniem specjalizacji, kierunków eksportu, kształtujących się cen i obciążeń celnych. Koncepcja kompleksowego rozwiązania problemów promocji i zwiększania eksportu polskich produktów będzie zgodnie z decyzją Kierownictw zainteresowanych resortów dokonana przez Ministerstwo Rolnictwa przy ścisłej współpracy z Ministerstwem Gospodarki w 1998 r.

Bardzo ważne miejsce w grupie działań socjalnych przewidzianych w strategii zajmuje program wielofunkcyjnego rozwoju wsi sprzyjający walce z bezrobociem na wsi. Wśród celów tego programu należy wymienić m.in. rozwój technicznej infrastruktury wiejskiej; wspieranie przedsięwzięć tworzących nowe miejsca pracy dla ludności wiejskiej poza rolnictwem w gminach wiejskich i wiejsko-miejskich; unowocześnienie doradztwa podatkowego, organizacyjnego i technologicznego. Przewiduje się również opracowanie systemu rekompensat i wcześniejszych emerytur dla osób rezygnujących z pracy w rolnictwie oraz nowelizacje systemu ubezpieczeń społecznych dla rolników.

W ramach polityki regionalnej, której zarys przedstawiono w „Średniookresowej Strategii" zasygnalizowano kwestie instytucjonalnego wsparcia rozwoju obszarów wiejskich, szczególnie w momencie pojawienia się możliwości korzystania z funduszy preakcesyjnych, które będą możliwe do wykorzystania na tych samych zasadach jak funkcjonujące w tej chwili fundusze strukturalne w UE. Otrzymanie dostępu do funduszy pomocowych nie jest jedynym warunkiem, który będzie decydował o efektywnym ich wykorzystaniu. Skomplikowane procedury towarzyszące przekazywaniu środków, brak fachowego przygotowania starających się może być barierą nie do pokonania dla środowisk wiejskich. Brak takiej instytucji, a co za tym idzie również wsparcia rejonów zacofanych gospodarczo w przygotowaniu ich do możliwości absorpcji środków pomocowych, doprowadzić może w przyszłości do całkowitej marginalizacji tych obszarów.

W „Średniookresowej Strategii" ujęte zostały również zagadnienia **rozwoju doradztwa ekonomicznego, w tym zwłaszcza podatkowego, organizacyjnego oraz technologicznego**, niezbędnego dla podjęcia działalności gospodarczej. Wskazuje się za konieczne utworzenie na obszarach wiejskich sieci specjalistycznych jednostek doradczych, w tym tworzonych także przy udziale izb rolniczych pomagających gorzej przygotowanej ludności rolniczej do podjęcia pracy poza rolnictwem. Realizacja tych założeń wymaga jak najszybszego upowszechnienia doświadczeń uzyskanych przy programach rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, w ramach lokalnych grup działania. Zaangażowane w realizację muszą być resorty gospodarcze, władze terenowe administracyjne i samorządy, a także liczne fundacje i organizacje przedsiębiorców.

W omawianym dokumencie poświęcono też wiele uwagi problematyce **dokonania głębokiej reformy szkolnictwa, zapewniania rozwoju oświaty rolniczej oraz unowocześnienia doradztwa rolniczego**, jako jednego z warunków realizacji programu. Strategia wielofunkcyjnego rozwoju wsi nakłada na oświatę i służby doradcze szczególne obowiązki w rozwoju obszarów wiejskich, dotyczące aktywnego uczestnictwa w procesie przejmowania przez wieś ciągle nowych funkcji, sprzyjających urozmaiceniu działalności gospodarczej przyspieszającej przemiany strukturalne. Szczególna uwaga zwrócona będzie na zapewnienie niezbędnych warunków dla kształcenia, dokształcania i przekwalifikowywania zawodowego, poprzez tworzenie ponad regionalnych Centrów Kształcenia Ustawicznego oraz Centrów Kształcenia Praktycznego dla potrzeb osób dorosłych. Umacniane będą więzi między szkołami rolniczymi i służbami doradztwa rolniczego, co pozwoli szkołom rozszerzyć zasięg i formy działania. Szkolnictwo rolnicze oraz placówki kształcenia praktycznego i ustawicznego będą czynnie uczestniczyć w przekwalifikowywaniu zarówno bezrobotnych jak i tych którzy będą zmieniali miejsca swojej pracy przechodząc do sfery otoczenia rolnictwa czy usług.

3. Uwarunkowania realizacji „Średniookresowej Strategii"

Podstawowymi uwarunkowaniami realizacji działań wynikających z omawianego dokumentu są bariery tkwiące w samym rolnictwie i na obszarach wiejskich. Do podstawowych barier zaliczyć należy przede wszystkim niskie kwalifikacje zawodowe mieszkańców obszarów wiejskich, a także zbyt wysoki poziom zatrudnienia w rolnictwie i niewłaściwą strukturę obszarową gospodarstw.

W rolnictwie zatrudnionych jest 4,3 mln osób, tj. prawie 28% ogółu pracujących (23 osoby na 100 ha) podczas gdy średnio w UE zatrudnienie wynosi ok. 5%. Z 8,2 mln osób związanych z indywidualnymi gospodarstwami aż 77,8% pozostaje w gospodarstwach o powierzchni do 10 ha. Z 2 mln gospodarstw rolnych około 0,9 mln prowadzi towarową produkcję rolną. Średni areał gospo-

darstwa (łącznie z państwowymi i spółdzielczymi oraz spółkami) wynosi w Polsce 9 ha użytków rolnych, a indywidualnych gospodarstw rolnych prawie 7 ha, podczas gdy w UE wynosi przeciętnie 16 ha (w Grecji niewiele ponad 5 ha, w Wlk. Brytanii ok. 70 ha). Warto podkreślić, że struktura gospodarstw w Polsce nie różni się od sytuacji w krajach UE przed ich przyłączeniem. W Grecji przeciętna wielkość gospodarstwa wynosiła 4,6 ha (72% gospodarstw posiadało areał od 1 do 5 ha), a udział pracujących w rolnictwie w ogólnym zatrudnieniu wynosił 30%. Z reguły niższa niż w Polsce była jednostkowa wydajność produkcji roślinnej i zwierzęcej w wielu krajach (Hiszpania, Grecja, Portugalia), przy równie wysokim zatrudnieniu. Dodatkową barierą rozwoju szczególnie w Polsce południowo-wschodniej i centralnej są rozłogi gospodarstw. Zaledwie 16% gospodarstw posiada grunty w 1 działce, prawie 41% w 2-3, a ponad 6% na powyżej 10 działkach. Czasami odległość pomiędzy działkami przekracza 10 km. Zaledwie 7,3% indywidualnych gospodarstw rolnych (151 tys.) w Polsce prowadzi działalność pozarolniczą, a z 8,2 mln osób związanych z gospodarstwami rolnymi niespełna 16% pracuje poza gospodarstwem. W krajach UE ok. 30% właścicieli gospodarstw rolnych zatrudnionych jest poza rolnictwem, (w Portugalii ok. 40% właścicieli ma dodatkową pracę, natomiast we Włoszech i Wlk. Brytanii ok. 1/4 właścicieli).

Z przedstawionych danych wynika jednoznacznie, że w Polsce w przeciwieństwie do UE znaczna część społeczeństwa uzależniona jest wyłącznie od dochodów uzyskiwanych z pracy w rolnictwie. Dane z krajów UE wskazują, że zapewnienie dochodów na poziomie zbliżonym do innych działów gospodarki, dla znacznie większych obszarowo gospodarstw i dla znacznie mniejszej liczby ludności, wymaga zaangażowania różnorodnych środków i instrumentów składających się na Wspólną Politykę Rolną.

Istotnymi barierami w rozwoju wsi i rolnictwa omówionymi w omawianym dokumencie są także:

- niewłaściwa struktura osadnictwa i nierównomierne przestrzenne zagospodarowanie środowiska wiejskiego;
- niskie zdolności akumulacyjne i inwestycyjne sektora związane z brakiem kapitału i bieżącą niską dochodowością;
- słabe zdolności adaptacyjne znacznej części gospodarstw, a także przedsiębiorstw przemysłu spożywczego do warunków rynkowych, w tym do organizowania się w grupy wspólnego interesu;
- niska jakość produktów;
- słabe wykształcenie i nieumiejętność korzystania z nowych technologii i funkcjonowania w warunkach rynkowych.

Przedstawione powyżej założenia „Średniookresowej Strategii" oraz uwarunkowania jej realizacji wskazują na konieczność przeorientowania działań go-

spodarczych, a także politycznych i podjęcie zdecydowanych form interwencji w kompleks zagadnień związanych z inwestycjami w proces podnoszenia kwalifikacji i poziomu edukacji społeczności obszarów wiejskich. Konieczne jest więc przygotowanie programu działań w rolnictwie i na obszarach wiejskich, ze szczególnym uwzględnieniem procesu podnoszenia kwalifikacji zawodowych niezbędnych do jego realizacji. Program ten po przyjęciu przez parlament Rzeczpospolitej Polski powinien być konsekwentnie realizowany bez względu na zmiany w strukturach władzy.

4. Zadania dla doradztwa wynikające ze „Średniookresowej Strategii Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich"

Istotnym i jednym z ważniejszych instrumentów w realizacji polityki państwa wobec rolnictwa i obszarów wiejskich, który może zmienić istniejący stan rzeczy jest doradztwo rolnicze.

Dla zobrazowania roli, zadań i funkcji doradztwa oraz jego organizacji należy zaznaczyć, że:

- w świecie dominuje państwowe doradztwo rolnicze finansowane przez różne agencje rządowe (87% organizacji doradczych jest finansowana przez rządy);
- około 90% pracowników doradztwa rolniczego zatrudnionych jest przez agencje rządowe, dalsze 6% przez uniwersytety, a pozostali, w ilości około 4 %, przez samorządowe organizacje rolników.

Konieczność adaptacji polskiego rolnictwa i warunków rozwoju wsi do wyzwań związanych z okresem transformacji gospodarki i zrzeszania się ze wspólnotami europejskimi, w tym z UE, nakłada na Rząd, który jest odpowiedzialny za realizację postanowień wynikających z procesu negocjacyjnego z UE, konieczność zabezpieczenia odpowiednio przygotowanej kadry pracowników państwowych zwłaszcza szczebla regionalnego do nowych i nie łatwych zadań wynikających z konieczności realizacji ustaleń negocjacyjnych. Również zapisy Agendy 2000, w części II, nakładają określone obowiązki i zadania pracownikom zarówno służb doradczych jak i administracyjnych.

Zapewnienie najkorzystniejszych warunków do skutecznego rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich zgodnie z zapisami „Średniookresowej Strategii" wskazuje, iż zmiany w rolnictwie dokonają się nie tylko w wyniku efektywnych działań w sferze rolnictwa ale również poprzez właściwą działalność w sferze pozarolniczej. Ta sytuacja określa i to w sposób jednoznaczny, że doradztwo mające charakter powszechny i ogólnodostępny, powinno stać się jednym z najskuteczniejszych instrumentów interwencji państwa w sferze wsi i rolnictwa.

Ważnym jest również to by w realizacji polityki państwa wobec wsi i rolnictwa współdziałały wszelkie formy doradztwa zajmujące się upowszechnianiem postępu, informacją i przyuczaniem do zawodu. Będzie to przyśpieszało realizację procesu modernizacji rolnictwa i wielofunkcyjnego rozwoju wsi.

Niski poziom wykształcenia ludności wiejskiej, w tym zwłaszcza rolników, o czym jest mowa w Strategii, sprawia, że bezpłatne doradztwo jest i w najbliższych latach pozostanie, jedyną skutecznie oddziaływującą formą interwencji państwa sprzyjającą procesom transformacji poprzez:

- powszechność usług (równy dostęp wszystkich rolników do usług doradczych),
- niekomercyjny charakter usług doradczych,
- wysoko wykwalifikowaną kadrą doradczą (wyhamowanie zjawiska negatywnej selekcji wśród pracowników służb doradczych),
- uspołecznienie doradztwa.

Zakładać należy, że system państwowego doradztwa, w celu realizacji swoich statutowych zadań, będzie trwale współpracował z organizacjami samorządowymi, w tym z Izbami Rolniczymi, a także zrzeszeniami branżowymi gdyż od warunków tej współpracy zależeć będzie zrozumienie po stronie producentów rolnych i innych mieszkańców wsi, konsekwencji i skuteczność realizowanej polityki państwa wobec obszarów wiejskich i rolnictwa.

Materiał źródłowy: „Średniookresowa Strategia Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich". Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 21 kwietnia 1998 r.

BOGDAN MARIAN WAWRZYNIAK
Akademia Techniczno-Rolnicza
w Bydgoszczy

PROJEKCJA DORADZTWA ROLNICZEGO NA MIARĘ XXI WIEKU

Wśród doradców rolniczych obserwuje się dziwną ciszę i brak merytorycznej dyskusji na temat losów consultingu w zbliżającej się przyszłości. Można tymczasem wymienić przynajmniej kilka poważnych zagrożeń, które muszą wywołać niepokój u decydentów odpowiedzialnych za dyfuzję innowacji rolniczych oraz u szeregowych doradców, związanych od kilku lat z tym zawodem. Sygnały płyną z różnych stron, przybierają na sile i z czasem mogą przybrać postać określonej decyzji.

Ostatnio coraz silniej artykułują swoje oczekiwania struktury krajowe i wojewódzkie związane z izbami rolniczymi. Postulaty te znajdują poparcie Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, który na fali decentralizacji uprawnień państwa widziałby ośrodki doradztwa rolniczego w gestii izb rolniczych.

Przykładowo Toruńska Izba Rolnicza skierowała formalne pismo do Wojewody Toruńskiego w sprawie przejęcia części kompetencji należących obecnie do administracji rządowej. W pierwszej kolejności samorządowcy chcieliby przejąć nadzór nad doradztwem rolniczym, wskazując na potrzebę dostosowania niektórych struktur do standardów Unii Europejskiej. Wśród innych argumentów wskazuje się na zbiurokratyzowanie ODR, a ponadto na fakt, że rolnicy chcieliby mieć rzekomo większy wpływ na doradztwo rolnicze, mimo funkcjonowania Społecznej Rady Doradztwa Rolniczego. Na podkreślenie zasługuje okoliczność, że prezes Toruńskiej Izby Rolniczej jest jednocześnie przewodniczącym Społecznej Rady Doradztwa Rolniczego(1).

Podobne przykłady można by mnożyć, a cała tajemnica tkwi jak się wydaje w tym, że funkcjonowanie izb rolniczych opiera się na dotacjach Ministerstwa

(1) Na podkreślenie zasługuje okoliczność, że prezes Toruńskiej Izby Rolniczej jest jednocześnie przewodniczącym Społecznej Rady Doradztwa Rolniczego.

Rolnictwa, a te mogą się wkrótce skończyć, gdy tymczasem doradztwo rolnicze leży w gestii administracji rządowej.

Drugie zagrożenie dla doradztwa rolniczego pojawia się w związku z nowym podziałem administracyjnym kraju. Konstrukcją nośną ośrodków doradztwa rolniczego są województwa, których liczba (49) pokrywa się z liczbą ośrodków. W związku z planowaną redukcją liczby województw, wyłania się problem miejsca i roli ODR w zmienionej rzeczywistości. Tymczasem dorobek ośrodków doradztwa rolniczego jest ogromny, począwszy od bazy materialnej, poprzez wyposażenie w sprzęt informatyczny i audiowizualny, a kończąc na potencjale ludzkim, który na szczeblu dyrekcji ODR wynosi ponad tysiąc osób, na ogół z wyższym wykształceniem i wysokimi kompetencjami zawodowymi.

Zawsze najłatwiej jest zlikwidować Ośrodek, a ludzi rozproszyć po innych organizacjach rolniczych. Trudniej zaś będzie utrzymać ośrodki doradztwa rolniczego, nawet gdy zabraknie siedziby niektórych województw. I tutaj powstaje zagadnienie o fundamentalnym znaczeniu: jaki powinien być system doradztwa rolniczego w Polsce, czy w ogóle w kraju mamy do czynienia z określonym systemem czy tylko modelem i jakie relacje powinny zachodzić na styku doradca - rolnik.

Opowiadam się zdecydowanie za systemowym ujęciem doradztwa rolniczego, gdzie więzi wyrastają na bazie wspólnej idei wprowadzania postępu rolniczego, zaś struktury instytucjonalne i personalne tworzą zupełnie nową jakość. Ośrodki doradztwa rolniczego reprezentują typ instytucji o charakterze innowacyjnym, których działalność trudno ocenić w jednostkach wymiernych, lecz oddziaływanie na środowisko lokalne wyraża się w sferze motywacyjnej i decyzyjnej. Za systemowym ujęciem doradztwa rolniczego przemawia coraz bardziej „gęsta" sieć informacji rynkowej, funkcjonująca sprawnie nie tylko w ramach województw, ale także kraju, jednolity system podnoszenia kwalifikacji zwodowych, sposób wchodzenia do zawodu i charakter spełnianych funkcji doradczych.

Wypowiadam się za utrzymaniem dotychczasowych ośrodków doradztwa rolniczego także w województwach, które w przyszłości nimi być przestaną. Mogą one przykładowo przekształcić się w regionalne ośrodki, z kompetencjami właściwymi dla placówek zapewniających odpowiednie więzi miedzy instytutami naukowymi a praktyką rolniczą. Wydaje się, że przestrzeń i oddalenie między nowymi, a przy tym dużymi województwami, a powiatami będzie zbyt duża dla zapewnienia odpowiedniego klimatu dla procesów innowacyjnych, które charakteryzują się koniecznością bezpośredniego kontaktu doradca - rolnik oraz bliskością położenia w danym środowisku glebowo-klimatycznym i strukturalnym.

Kolejna zmiana w podziale administracyjnym kraju polega na propozycji wyłonienia około 310 powiatów. W strukturze ODR od kilku lat funkcjonują rejonowe zespoły doradztwa rolniczego, obejmujące swym zasięgiem kilka gmin (średnio 7,6 gmin). Liczba 314 rejonowych zespołów pokrywa się z liczbą 320 powiatów, a co więcej na ogół siedziby rejonów zlokalizowano w byłych

powiatach, gdzie już funkcjonują urzędy rejonowe, rejonowe urzędy pracy, urzędy skarbowe, sądy, prokuratura, policja itp.

Rejonowemu zespołowi doradztwa rolniczego szefuje kierownik, który ma do pomocy na ogół niewielki zespół merytoryczny, np. specjalistka wiejskiego gospodarstwa domowego, specjalista ds. marketingu, rachunkowości i personel pomocniczy (obsługa komputerów). Jemu także podlegają doradcy terenowi, zatrudnieni po jednej osobie w każdej gminie. Powstanie powiatu ziemskiego stanowi poważne zagrożenie dla rejonowego zespołu doradztwa rolniczego, gdyż starosta będzie chciał sięgnąć po tych fachowców i podporządkować ich sobie w celu spełniania funkcji innych niż doradztwo rolnicze. Oznaczałoby to utratę ponad 3 tys. specjalistów, których na skutek innego sposobu wynagradzania trudno byłoby odzyskać.

Konstrukcja nośna systemu doradztwa rolniczego nie opiera się wyłącznie na ośrodkach doradztwa rolniczego, ale rozciaga się na inne służby pracujące w szeroko rozumianym agrobiznesie, w tym zwłaszcza w zakładach przemysłu rolno-spożywczego, w mleczarniach, cukrowniach, chłodniach, w przemyśle tłuszczowym, ziemniaczanym, a także w związkach i zrzeszeniach branżowych, spółdzielczości wiejskiej itp. Ich rola i zadania uległy daleko idącej zmianie w stosunku do dawniejszych klasycznych funkcji doradczych, ponieważ obecnie muszą pełnić rolę wspomagającą rozwój firmy, odpowiedzialni są za pozyskiwanie surowca, zawieranie umów kontraktacyjnych, skup, edukację producentów i inne poczynania związane z wprowadzaniem postępu rolniczego.

Nie dysponujemy danymi statystycznymi na temat liczebności tych służb doradczych, ale z wycinkowych badań można wnosić, że jest to grupa osób stosunkowo liczna i ciągle powiększająca swój stan posiadania. Z uwagi na fakt, że pełnią określoną, ściśle podporządkowaną rolę w zakładzie lub przedsiębiorstwie, czują się emocjonalnie związani raczej z firmą a nie z szerszym układem doradczym.

W Polsce nakładają się na siebie dwa niezależne procesy. Jeden wynika z wewnętrznych przemian strukturalnych i adminstracyjnych Polski, drugi zaś z procesu wejścia naszego kraju do Unii Europejskiej. Ze wszystkich opracowań naukowych wynika, że transformacja rolnictwa w Europie Zachodniej nie byłaby możliwa bez udziału doradztwa rolniczego, które odpowiadało za ważny odcinek kształtowania motywacji i przygotowywało rolników do podejmowania właściwych decyzji produkcyjnych. Drugie stwierdzenie prowadzi nas do wniosku, że w Unii Europejskiej nie obowiązuje jeden, zunifikowany system doradztwa rolniczego. Dyrektywa unijna z 1972 r. wytycza jedynie ogólne ramy w zakresie doradztwa socjalno-ekonomicznego, nic natomiast nie mówi na temat struktur organizacyjnych tegoż doradztwa.

Z powyższego wynika, że problem ten nie będzie przedmiotem negocjacji, lecz pozostawi się nam odpowiednią swobodę w kształtowaniu własnych stru-

ktur, sposobów finansowania, układów organizcyjnych i informatycznych, w powiązaniu ze strukturą agrarną, poziomem produkcyjnym, właściwościami glebowo-klimatycznymi, siecią szkolnictwa rolniczego, infrastrukturą wiejską itp.

Na zachodzie Europy początkowo doradztwo rolnicze miało typowy charakter służb państwowych, później zaś, w miarę osiągania przez nie wytyczonych celów, udział państwa w dotowaniu poczynań doradczych malał. Właściwość ta powinna być brana pod uwagę także u nas, przy czym rezygnacja z przeznaczania w budżecie państwa określonych środków na ten cel powinna być odsunięta na daleką przyszłość.

Tymczasem sygnały płynące z obrad parlamentarnych wskazują, że właśnie pozycje w budżecie związane z doradztwem rolniczym zostały poważnie zredukowane, co świadczy o braku zrozumienia wśród parlamentarzystów wielkiej roli doradztwa rolniczego. Rola ta niepomiernie rośnie w okresie transformacji systemowej i procesów przystosowawczych, gdyż tylko doradca stoi najbliżej rolnika i tylko on będzie rozwiewał wszelkie wątpliwości i obawy powstające na tle naszego wejścia do Unii Europejskiej.

Doradca będzie potrzebny rolnikowi także po naszym formalnym przystąpieniu do Unii Europejskiej, chociażby służąc pomocą w wypełnianiu wielu skomplikowanych formularzy upoważniających do korzystania z pomocy unijnej, dotyczących składania sprawozdań z zasiewów, ugorów, wykorzystanych kwot i kontyngentów. Wzrośnie stopień zbiurokratyzowania rolnictwa, a te formalności nie każdy rolnik z uwagi na stopień wykształcenia będzie w stanie spełnić na wystarczającym poziomie merytorycznej poprawności.

Doradztwo rolnicze poddawane jest ciągłym eksperymentom organizacyjnym i przekształceniom strukturalnym, bez wyraźnego uzasadnienia merytorycznego. Licząc tylko od 1990 roku z doradztwa odeszło ponad 16 tys. osób, w tym wielu wybitnych fachowców nie tylko z wyższym wykształceniem, ale znających dobrze metodykę doradztwa rolniczego. Teraz odnajdujemy ich na wielu ważnych stanowiskach w administracji państwowej i samorządowej jako prezesów, wójtów, burmistrzów, dyrektorów i na innych nie tylko kierowniczych stanowiskach. To pozytywna strona tych procesów. Negatywna strona tego zjawiska polega na tym, że doradztwo przez wiele lat inwestowało w rozwój intelektualny i merytoryczny doradców, a potem lekką ręką pozbyło się ich wypowiadając warunki pracy i płacy.

Mimo niskiego pułapu wyposażenia, jakie otrzymują doradcy w ODR, nadal ponad 4 tys. osób związanych jest z doradztwem rolniczym. Walorem zatrudnienia na tych stanowiskach jest ciekawa praca w bezpośrednim kontakcie z rolnikiem, ciągły proces dokształcania i doskonalenia zawodowego, kontakty z uczelniami i placówkami naukowo-badawczymi, możliwość poznania rolnictwa krajów Unii Europejskiej i przeświadczenie o spełnianiu swoistej misji w środowisku wiejskim.

Można zaryzykować nawet twierdzenie, że grupa doradców rolniczych jako całość spełnia już na tym etapie kryteria stawiane przez UE, dzięki swojemu profesjonalizmowi, szerokich kompetencjach zawodowych i mobilności w środowisku lokalnym. Jednakże doradcy nie działają w izolacji i ten proces musi dokonać się jednocześnie na wszystkich poziomach integracji.

Zasygnalizowane tutaj niektóre problemy związane z doradztwem rolniczym wymagają pogłębionej, a przy tym merytorycznie uzasadnionej dyskusji. Consulting jako gałąź wiedzy i działalności praktycznej ma już obudowę teoretyczną i wypracowane metody działania. Wspierają go dyscypliny naukowe związane nie tylko z teorią doradztwa rolniczego, ale także informatycy, ekonomiści, socjolodzy itp. Powstały stowarzyszenia doradztwa rolniczego i agrobiznesu. Na temat doradztwa rolniczego odbyto dziesiątki konferencji naukowych, krajowych i międzynarodowych. Zasób wiedzy na ten temat ciągle rośnie, a przy tym słabość doradztwa rolniczego wyraża się w tym, że można je zredukować w sposób administracyjny, nie pytając o zdanie środowiska naukowego.

Zachodzi więc podstawowe pytanie, jaki kształt przybierze projekcja doradztwa rolniczego w XXI wieku. Odpowiedź na tak postawione pytanie nie jest łatwa. Za dużo niewiadomych i znaków zapytania. Jedno jest pewne: należy podjąć temat i rozwiązać go skutecznie, na miarę oczekiwań tego środowiska.

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI
Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Poznaniu

ROLA DORADZTWA ROLNICZEGO W PRZECIWDZIAŁANIU NEGATYWNYM SKUTKOM BEZROBOCIA NA WSI

Dokonujące się po 1989 roku w Polsce zmiany społeczno-gospodarcze w istotnym stopniu oddziałują na określenie roli państwowego doradztwa rolniczego, a w szczególności roli doradztwa socjalno-bytowego(1), wobec nowych problemów społecznych na wsi. Jednym z istotniejszych jest problem spodziewanego, jawnego bezrobocia(2) związany z upadkiem nierozwojowych gospodarstw rolnych, jako następstwo początkowych, niekorzystnych konsekwencji integracji polskiego rolnictwa z rolnictwem Unii Europejskiej.

Niezbędnym warunkiem skutecznego przeciwdziałania - wypływającym z spodziewanego upadku znacznej liczby gospodarstw rolnych oraz ograniczonych możliwości podejmowania innej pracy przez pozbawionych gospodarstw rolników - negatywnym skutkom bezrobocia na wsi jest konieczność kompleksowego ujęcia występujących tam problemów. Dlatego też obok uwarunkowań natury ekonomiczno-politycznej (takich jak np. zdolność gospodarki do tworzenia nowych miejsc pracy na obszarach wiejskich szczególnie zagrożonych bez-

(1) Z uwagi na dwoistość funkcji gospodarstwa rolnego wydziela się dwa rodzaje doradztwa rolniczego:
- doradztwo produkcyjne,
- doradztwo socjalno-bytowe.
Domeną doradztwa produkcyjnego są problemy związane z produkcją rolniczą i jej urynkowieniem. Natomiast doradztwo socjalno-bytowe koncentruje się wokół problemów dotyczących jakości życia rodziny rolniczej oraz pozyskiwania dodatkowych czy alternatywnych (względem produkcji rolniczej) środków dla osiągania jej coraz wyższych poziomów. (W.Kujawiński: *Doradztwo rolnicze w zarysie*. CDiEwR Poznań, 1997, s. 40).

(2) Aktualnie w wielu rejonach Polski można dostrzec na wsi zjawisko ukrytego bezrobocia, tj. nadmiaru rąk do pracy wywołanego głównie znacznym ograniczeniem zatrudnienia poza rolnictwem tzw. chłopów-robotników oraz bardzo skromną ofertą pracy dla młodzieży rolniczej, która w większości pozostając w gospodarstwach swoich rodziców stanowi dodatkowy, nierzadko zbędny potencjał siły roboczej.

robociem, czy polityka państwa w zakresie wspierania tego procesu), pomoc doradcza świadczona osobom zagrożonym utratą bądź pozbawionych już swych gospodarstw, w ramach państwowego doradztwa rolniczego, wydaje się być jednym z istotniejszych czynników wpływających na zakres i konsekwencje bezrobocia na wsi.

Zatrudnienie obok korzyści finansowych wymusza na pracującym aktywność, która wprowadza go w szersze niż rodzina stosunki społeczne, pozwala na realizowanie określonych celów grupowych, czy nadaje określony status społeczny.(3) Natomiast psychiczną reakcją na brak pracy jest: niska samoocena, brak poczucia sensu i celu w życiu, brak poczucia czasu, mniejsza skłonność do społecznego uczestnictwa itp.(4)

Alternatywą dla pozbawionych gospodarstw i pozostających bez pracy rolników mogą by być stwarzane przez państwową organizację doradczą - w ramach prowadzonego przez nią doradztwa socjalno-bytowego - większe możliwości ich dostępu do takich kategorii doświadczeń życiowych, jak np.: aktywność, stosunki społeczne, cele zbiorowe, czy status społeczny.

Kreowanie, w procesie doradczym, podczas realizacji zadań edukacyjnych oraz podczas samodzielnie prowadzonej działalności oświatowej, tego typu doświadczeń wydaje się niezbędne tym bardziej, iż zasadniczą cechą bezrobocia w sferze szczególnie negatywnych doświadczeń psychicznych jest utrata związków z szerszą społecznością, powodująca spadek pozycji społecznej na wsi, poprzez przejście na niższy szczebel statusu.(5) Ponadto wspólne (doradcy oraz pozbawionego gospodarstwa i pozostającego bez pracy rolnika) rozwiązywanie problemów będących następstwem stanu bezrobocia daje szansę kreowania odpowiednich cech osobowościowych, czy też nabywania kompetencji edukacyjnych umożliwiających samodzielne radzenie sobie z sytuacjami trudnymi oraz podejmowania działań na rzecz własnej przyszłości.

(3) I.Miles: *Czyżby przystosowanie do bezrobocia? Polska 2000. Przegląd zagranicznej literatury prognostycznej*; nr I/XI, 1988, s.141.

(4) E.Solarczyk-Ambrozik: *Oświata dorosłych wobec problemu bezrobocia.* [w:] *Zmiana społeczna a kompetencje edukacji dorosłych.* K.Przyszczypkowski, E.Solarczyk-Ambrozik. Wydawnictwo Miscellanea, Koszalin 1995, s. 145.

(5) Przykładem odpowiednich działań w zakresie udostępniania mieszkańcom wsi niektórych pożądanych doświadczeń życiowych takich jak np.: aktywność, czy stosunki społeczne są odbywające się z inicjatywy ODR Sielinko, corocznie od 4 lat, na terenie województwa poznańskiego, konkursy pod nazwą: *Moja Wieś Aktywna.* ODR Sielinko jest nie tylko inicjatorem, ale też stroną współorganizującą i wspierającą ich realizację.
Konkursy te mają charakter dwuszczeblowy. Pierwszy szczebel to eliminacje gminne. Wieś, która zdobywa pierwsze miejsce w gminie reprezentuje ją na finale wojewódzkim - tradycyjnie przeprowadzanym na terenie ODR w Sielinku. Konkurencje w których przedstawiają się poszczególne wsie pod ocenę komisji konkursowej to np.: wystawienie kabaretu ilustrującego wydarzenia z życia wsi i kraju, czy promowanie własnej wsi w aspektach jej gospodarności, dbałości o rozwój kulturalny mieszkańców, porządek i estetykę.

Przypomnijmy tu, że proces doradczy to swoiste oddziaływanie doradcy na osobowość[6] rolnika, w którym występują elementy szeroko pojmowanego wychowania, obejmującego między innymi kształtowanie i zmienianie postaw, wzbogacanie wiedzy głównie drogą dwustronnego wspierania edukacyjnego[7], nabywanie umiejętności podejmowania słusznych decyzji oraz ich urzeczywistnianie.[8] W wyniku takiego oddziaływania rolnicy - partnerzy doradcy w procesie doradczym, uzyskują lepszy wgląd w swą sytuację i jej związek z posiadanym problemem, rozpoznają stojące do dyspozycji warianty rozwiązań, znajdują motywację, orientację i kierunek działania dla jego rozwiązania. Proces doradczy można uważać za zakończony sukcesem, jeśli poza samym rozwiązaniem problemu partner doradcy uzyskuje wolę i zdolność skutecznego uprawiania aktywności samokształceniowej, która wyrabia w nim motywację, wiedzę i umiejętność radzenia sobie z różnymi problemami jakie napotyka podczas życia i pracy w gospodarstwie rolnym.

Doradztwo rolnicze, zgodnie z proponowaną koncepcją, rozwój osobowości uzależnia od wzajemnego współdziałania takich czterech podstawowych czynników jak: zadatki wrodzone, własna aktywność rolnika, otaczające środowisko, oraz świadomie prowadzona praca wychowawcza.

Uznając zatem osobotwórcze działanie zadatków wrodzonych i środowiska doradztwo rolnicze szczególną rolę w rozwoju osobowości rolnika przypisuje intencjonalnemu wychowaniu, zwłaszcza takiemu, które stymuluje i intensyfikuje aktywność własną. Natomiast czynniki wrodzone traktuje jako neurologiczno-fizjologiczne zadatki, charakteryzujące się określoną zmiennością, plastycznością i wielokierunkowością, a środowisko życiowe rolnika uznaje za zmienne, tzn. ulegające przekształceniom, zwłaszcza wskutek celowej działalności rolników, którzy doskonaląc swoje otoczenie równocześnie rozwijają własną osobowość.

Zmienność jest atrybutem wszelkiego istnienia. Zmianom podlegają zarówno istoty żywe, jak i należące do świata przyrody nieożywionej. Głównym sprawcą zmian na świecie i w swojej osobowości jest człowiek, który ustawicznie doskonaląc warunki swego życia równocześnie zmienia i rozwija własną osobowość.

(6) Osobowość to zespół stałych właściwości i procesów psychofizycznych, odróżniających daną jednostkę od innych, wpływający na organizację jej zachowania, a więc na stałość w nabywaniu i porządkowaniu doświadczeń, wiadomości i sprawności, w reagowaniu emocjonalnym w stosunkach z innymi ludźmi oraz na stałość w wyborze celów i wartości (W.Okoń: *Słownik pedagogiczny*. PWN, Warszawa 1987, s. 215).

(7) Istotą pożądanego wsparcia edukacyjnego z udziałem doradcy jest dwustronne świadczenie skutecznej pomocy, oczekiwanej zwłaszcza przez rolników (członków ich rodzin), w warunkach interakcji społecznej zapewniającej wzajemnie życzliwe stosunki partnerskie oraz doznawanie poczucia podmiotowości przez rolników oczekujących wsparcia. (W.Kujawiński: *Doradztwo rolnicze w zarysie*. CDiEwR Poznań, 1997, s. 57).

(8) Tamże - s. 33.

Aktywność jednostki, przejawiająca się na zewnątrz w formie czynności, tzn. reakcji, działań i działalności, może polegać na przystosowaniu się do istniejącej rzeczywistości, względnie może mieć na celu jej przekształcenie oraz tworzenie nowej. W rezultacie aktywności człowiek tworzy nie tylko nowe wartości materialne, ale także wzbogaca własną osobowość. Tak więc jednostka przekształcając swoje otoczenie i tworząc nowe wartości równocześnie zmienia samego siebie.

Podkreślając tylko najistotniejsze cechy tej aktywności można powiedzieć, że aktywność własną przejawia ta osoba która:

- w pewnej choćby mierze robi coś z własnej inicjatywy,
- własne potrzeby lub cele realizuje osobiście, za pomocą w miarę samodzielnie dobranych metod i środków,
- swoją działalnością kieruje w miarę samodzielnie i na własną odpowiedzialność,
- co najmniej współkontroluje i współocenia przebieg i wyniki swojej pracy.

Szczególne znaczenie w stymulowaniu rozwoju aktywności własnej jednostki, której istotną cechą jest pewna samorzutność i samodzielność działania - mająca swoje źródło w jej potrzebach i wynikających z nich celach - spełniają sytuacje psycho-edukacyjne.(9) Sytuacje te powinny pozwalać pozbawionym gospodarstw i pozostających bez pracy rolnikom wspólnie z doradcą rozwiązującym dany problem:

- podejmować i kontynuować konieczną działalność edukacyjną z własnej chęci,
- doznawać w jej trakcie poczucia bezpieczeństwa i swobody,
- odczuwać satysfakcję z własnej działalności edukacyjnej i jej efektów,
- samodzielnie określać cel działalności edukacyjnej i sposób jego realizacji,
- korzystać z niezbędnego wsparcia edukacyjnego doradcy, a w formie grupowej doradztwa współdziałać ponadto z pozostałymi rolnikami grupy,
- dla rozwiązania problemu doradczego(10) własnym wysiłkiem, możliwie świadomie, znajdować, tworzyć czy odkrywać użyteczne rozwiązania,
- samodzielnie, bądź wspólnie z doradcą kontrolować i oceniać swoje wysiłki i osiągnięcia edukacyjne w odniesieniu do rozwiązywanego problemu oraz nabycia umiejętności w miarę samodzielnego radzenia sobie z innymi problemami jakie niesie za sobą stale zmieniająca się rzeczywistość,
- współuczestniczyć w planowaniu dalszych celów i zadań edukacyjnych.(11)

(9) Czyli warunki emocjonalno-motywacyjne sprzężone z materialnymi i metodycznymi warunkami edukacji podczas procesu doradczego.

(10) Problem będący przedmiotem wspólnej aktywności doradcy i rolnika.

(11) Adaptacja za J.Kujawińskim: *Rozwijanie aktywności twórczej uczniów klas początkowych.* WSiP, Warszawa 1990, s. 56.

Doradca pragnący wspierać aktywność własną pozbawionych gospodarstw i pozostających bez pracy rolników - swych partnerów w procesie doradczym, powinien nie tylko dobrze znać zewnętrzne i wewnętrzne uwarunkowania sprzyjające jej rozwijaniu, ale powinien je także respektować i odpowiednio organizować. A zatem podczas edukacji w procesie doradczym, opartej zarówno na metodach nauczania jak i na metodach wspierania edukacyjnego(12) oraz odpowiadających im formach edukacyjnych pracy i współdziałania, doradca winien:

1. Na bieżąco rozpoznawać potrzeby i oczekiwania pozbawionych gospodarstw i pozostających bez pracy rolników oraz ich najbliższego środowiska (społecznego, przyrodniczego, gospodarczego i kulturowego);

2. Systematycznie diagnozować możliwości emocjonalno-motywacyjne, poznawcze i sprawcze tych rolników;

3. Stopniowo intensyfikować te możliwości poprzez wykorzystywanie naturalnych i stwarzanie pożądanych sytuacji psycho-edukacyjnych przyspieszających rozwój aktywności własnej pozbawionych gospodarstw i pozostających bez pracy rolników;

4. Niezbędnie ukierunkować, a głównie wspierać ich edukacyjną aktywność w procesie rozwiązywania zamkniętych i otwartych zadań problemowych, które powinny:
   - motywować do samodzielnego pokonywania zawartych w nich trudności praktycznych i (lub) teoretycznych,
   - nawiązywać do ich potrzeb i oczekiwań w zakresie sytuacji problemowej(13) będącej przedmiotem działań obu podmiotów procesu doradczego (tj. doradcy i jego partnera) oraz uwzględniać indywidualne możliwości twórcze bądź odtwórcze każdego z pozbawionych gospodarstw oraz pozostających bez pracy rolników,
   - mobilizować do tworzenia i odkrywania nowych, a jednocześnie użytecznych dla nich rozwiązań,
   - pobudzać procesy i operacje umysłowe stanowiące niezbędny warunek twórczych czy odtwórczych dokonań,

(12) Metoda nauczania to *sposób pracy* rolników pod kierunkiem doradcy, systematycznie stosowany podczas realizacji zadań edukacyjnych, umożliwiający osiąganie określonych celów itp. Natomiast metoda dwustronnego wspierania edukacyjnego to *sposób współdziałania* doradcy z rolnikami oraz rolników ze sobą, systematycznie stosowany podczas wspólnej realizacji zadań edukacyjnych, polegający na wzajemnym udzielaniu sobie edukacyjnej pomocy. (W.Kujawiński: *Doradztwo rolnicze w zarysie*. CDiEwR, Poznań 1997, s. 113).

(13) Rolnicza sytuacja problemowa to taki układ pomiędzy poszczególnymi rolnikami (bądź członkami ich rodzin), a elementami ich otoczenia (środowiska), w którym osoby te nie wiedzą jak się mają zachować.

– dostarczać pozbawionym gospodarstw i pozostającym bez pracy rolnikom satysfakcji zarówno z samego procesu realizacji jak i osiąganych wyników (sukcesów).

Oczywiście sprawne prowadzenie działalności doradczej skierowanej zwłaszcza na wspieranie aktywności własnej pozbawionych gospodarstw i pozostających bez pracy rolników wymaga, oprócz właściwego zabezpieczenia materialnego, dysponowania przez państwową organizację doradczą niezbędnym potencjałem osobowym w postaci wysokokwalifikowanej kadry doradczej posiadającej odpowiednie kompetencje przedmiotowe i metodyczne. Jest to możliwe poprzez zorganizowane doskonalenie aktualnie zatrudnionych doradców dla uzyskania kompetencji przedmiotowych, w zakresie zaspokajania wybranych potrzeb wynikających z realizacji „celów nadrzędnych" działalności człowieka(14) oraz ich dalsze samokształcenie. Natomiast doskonalenie metodyczne powinno umożliwiać doradcy podnoszenie poziomu takich niezbędnych umiejętności jak np.:

- nawiązania rozmowy i skutecznego komunikowania się,
- dostrzegania i trafnego odczytywania potrzeb doradczych rolnika,
- kształtowania odpowiedniego klimatu do współdziałania z pojedynczym rolnikiem, czy grupą rolników,
- motywowania do wspólnych działań,
- kształtowania i wzmacniania pożądanych postaw,
- zmiany niepożądanych nawyków i przyzwyczajeń,
- nauczania i wspierania edukacyjnego(15),
- wspierania aktywności twórczej,
- wdrażania do samokształcenia, itp.

Dopiero tak przygotowani doradcy, poprzez właściwą realizację odpowiednich zadań edukacyjnych w procesie doradczym, mogą aktywizować pozbawionych gospodarstw i pozostających bez pracy rolników do podejmowania samodzielnych działań na rzecz własnej przyszłości względem jakiej aspirują. Należy tu podkreślić, że przyjęcie przez instytucję doradczą strategii opartej wyłącznie

(14) Takich jak np.:
- w zakresie potrzeb rozwoju: edukacyjnych, rodzinnych, samorealizacji,
- w zakresie potrzeb funkcjonalnych: swobody, innowacji, napędowych,
- w zakresie potrzeb społecznych: społecznej użyteczności, gratyfikacji, akceptacji, współuczestnictwa,
- w zakresie potrzeb psychicznych: subiektywnych w zakresie potrzeb rozwoju, potrzeb funkcjonalnych i potrzeb społecznych, psychoorganizacji, recepcji kultury.

(15) Istotą pożądanego wsparcia edukacyjnego z udziałem doradcy jest dwustronne świadczenie skutecznej pomocy, oczekiwanej zwłaszcza przez rolników (członków ich rodzin), w warunkach interakcji społecznej zapewniającej wzajemnie życzliwe stosunki partnerskie oraz doznawanie poczucia podmiotowości przez rolników - oczekujących wsparcia. (W.Kujawiński: *Doradztwo rolnicze w zarysie*. CDiEwR Poznań, 1997, s. 57).

o autorytet doradcy (tzw. doradztwo autorytarne), stawianie zadań doradczych umożliwiających działanie rolnika wyłącznie w oparciu o decyzje jego doradcy, a także ich realizacja wyłącznie w formie pracy pod kierunkiem doradcy z użyciem podających metod nauczania mogą w miejsce stymulowania rozwoju aktywności własnej tych osób aktywność ich hamować i ograniczać.

KRYSTYNA KRZYŻANOWSKA
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie

FORMY I METODY PRACY DORADCZEJ W ROLNICTWIE INTEGROWANYM W NIEMCZECH

1. Wstęp

Podejmując jakiekolwiek celowe działanie, stajemy zawsze wobec konieczności wyboru właściwych sposobów i środków. Ten sam cel można bowiem osiągnąć różnymi sposobami. Chodzi jednak o to, aby w praktyce stosować te metody i środki, które umożliwiają osiągnięcie zamierzonych celów szybciej i efektywniej. Doradztwo w praktyce dysponuje bogatym arsenałem środków i metod, którymi doradca może się posługiwać w oddziaływaniu na rolników i środowisko społeczne. Obok kontaktu interpersonalnego pomiędzy nadawcą porady i jej odbiorcą (klientem) w formie *doradztwa indywidualnego*, *grupowego* lub *masowego* możliwe jest również *doradztwo poprzez media drukowane, kontakt telefoniczny* lub *BBS* (Bulletin Bonds Systems).

2. Doradztwo w formie ustnej

Wszystkie specjalistyczne problemy technologiczne pojawiające się w gospodarstwach z produkcją integrowaną rozwiązywane są w formie **doradztwa indywidualnego**. Kontakty doradców z rolnikami mogą mieć miejsce w gospodarstwie lub biurze, mogą odbywać się w trakcie bezpośrednich rozmów osobistych lub telefonicznych. Na przykład plan nawożenia doradca może opracować w biurze. Natomiast właściwy dobór środka ochrony roślin możliwy jest po dokonaniu diagnozy choroby czy szkodnika na miejscu w gospodarstwie. Tylko nieliczne przypadki tego typu można załatwić telefonicznie.

Znakomitym instrumentem upowszechniania idei rolnictwa integrowanego jest **doradztwo grupowe,** które prowadzone jest w oparciu o takie metody pracy doradczej jak: demonstracja rolnicza, lustracja gospodarstwa lub jego części oraz zespół rolników.

Demonstracja rolnicza polega na realizacji w gospodarstwie produkcyjnym pojedynczych zadań (lub grupy zadań) w oparciu o instrukcję sporządzoną na podstawie wyników doświadczeń adaptacyjnych w celu uzyskania lepszych wyników produkcyjnych i ekonomicznych. Dotyczy ona zespołu czynności, które musi wykonać rolnik, aby zastosować w gospodarstwie jakąś nowość. Praktykom dostarcza rzetelnych informacji z zakresu technologii produkcji i jest metodą wysoce przekonującą.

Jedną z najstarszych i najlepszych metod doradztwa grupowego jest **lustracja gospodarstwa**. Polega ona na odwiedzinach wybranego gospodarstwa przez grupę rolników w towarzystwie doradcy, a czasami także innych specjalistów, w celu poznania całego gospodarstwa lub jednego jego działu, albo określonego procesu produkcyjnego. Wielu doradców stosuje metodę lustracji upraw polowych w okresie ich wegetacji, która przydatna jest szczególnie w procesie kształcenia i doskonalenia zawodowego producentów rolnych. Rolnicy uczą się rozpoznawać choroby i szkodniki występujące na roślinach, nabywają umiejętności szacowania rozmiaru strat na plantacji z tytułu wypadnięcia porażonej rozsady lub zanieczyszczenia chwastami.

Dla doradców i rolników bardzo efektywną metodą doradztwa grupowego jest **praca w zespole roboczym,** gdzie obie strony znajdują wspólną płaszczyznę porozumienia w rozwiązywaniu problemów produkcyjno-technologicznych. Doradca na podstawie aktualnych danych może dokładnie poznać każde gospodarstwo, z którym współpracuje. Natomiast rolnicy mogą poszerzyć swoją wiedzę w zakresie prowadzenia upraw integrowanych oraz sposobów zorganizowania tego przedsięwzięcia. Podczas spotkań w zespole rolnicy mogą analizować aktualne osiągnięcia produkcyjne i ich wysokość porównywać z wynikami uzyskiwanymi przez kolegów czy też odnosić do wskaźników regionalnych obliczonych przez doradców. Rolnicy w ten sposób znajdują przyczyny mniej lub bardziej efektywnego gospodarowania oraz formułują wnioski na przyszłość.

Aby doradztwo grupowe było skuteczne, ważna jest częsta zmiana metod oraz stworzenie właściwego klimatu pracy, w którym większość uczestników może pracować stosownie do swoich predyspozycji. Aktywizująco działa przede wszystkim praca w małych grupach (4-5 osób), ponieważ każdy z uczestników ma szansę wyrażenia opinii. Członkowie zespołów roboczych darzą się wzajemnym zaufaniem, dlatego mogą grać w otwarte karty - prezentując zarówno dobre jak i słabe strony swoich przedsiębiorstw. Np. w ankiecie przeprowadzonej wśród 1200 członków zespołów roboczych w Westfalii aż 90% respondentów pozytywnie oceniło porównanie produkcyjno-ekonomicznych wyników ich gospodarstw z innymi w zespole, a 70% wypowiedziało się pozytywnie o korzyściach z omawiania słabych stron ich przedsiębiorstw.

Doradztwo masowe w mniejszym stopniu zajmuje się technologicznymi problemami pojedynczych gospodarstw, ale ma przede wszystkim ma na uwadze

popularyzację wiedzy i propagowanie aktualnych nowości rolniczych wśród najszerszych kręgów ludności rolniczej. Np. w Bawarii w miesiącach zimowych instytucje doradztwa państwowego organizują dni uprawy i ochrony roślin. Są one okazją do przedstawienia i oceny problemów produkcyjnych, które pojawiły się w minionym okresie wegetacyjnym oraz służą prezentacji aktualnie wypracowanych przez doradztwo sposobów rozwiązań tych zagadnień. W programie spotkań znajdują się również tematy z zakresu uprawy gleby oraz produkcji i ochrony roślin. W czasie tych imprez rolnicy mogą także wyrażać swoje opinie np. na temat nowych ustaleń prawnych dotyczących ochrony wód czy roślin.

3. Doradztwo w formie pisemnej

Obok bezpośredniej wymiany informacji duże znaczenie mają media drukowane takie, jak: **pisma okólne kół producenckich, instrukcje wdrożeniowe, publikacje w fachowych czasopismach, czy też prospekty** wydawane przez przemysł rolno-spożywczy.

Podstawą rozwoju produkcji integrowanej są wyniki doświadczeń. Stanowią one cenną pomoc w doradztwie rolniczym. W Bawarii co roku przeprowadza się około 1400 doświadczeń w zakresie uprawy roli, nawożenia, produkcji roślinnej, nasiennictwa i ochrony roślin. Wyniki tych badań są gromadzone i opracowywane przez okręgowe urzędy uprawy roślin i gleboznawstwa, a następnie publikowane w **zeszytach problemowych.** Zawierają one zalecenia dotyczące odmian roślin, zabiegów pielęgnacyjnych, zmianowania, wielkości pól i ich sąsiedztwa, nawożenia i ochrony roślin, co ma istotne znaczenie w eliminowaniu agrofagów. Oprócz tego znajdują się tu informacje dotyczące toksyczności i korzyści zastosowania tych chemicznych środków ochrony roślin, które w danym roku były testowane przez ośrodki doradcze, służby ochrony środowiska naturalnego oraz firmy je produkujące. Są to bardzo ważne informacje, bo jak wiadomo w integrowanej ochronie roślin zabiegi chemiczne wykonuje się wówczas, gdy jest to konieczne, preparatami selektywnymi, bezpiecznymi dla fauny pożytecznej oraz pszczół, nie kumulującymi się w roślinach i glebie, o krótkich okresach karencji i prewencji.

Dużym zainteresowaniem praktyków cieszą się **instrukcje wdrożeniowe**, które są rozprowadzane przez służby doradztwa państwowego, rozkładane w różnych urzędach, czy też rozdawane zainteresowanym przy okazji zebrań. Instrukcje z reguły mają objętość jednej strony, zawierają fotografię szkodnika oraz podstawowe informacje na jego temat. Zamieszczone zdjęcia stanowią dobrą pomoc w diagnozowaniu chorób i szkodników. Służby doradztwa państwowego w Niemczech przygotowują dla rolników i ogrodników instrukcję wdrożeniową pt.: „Integrowana ochrona roślin w praktyce". Zawiera ona fotografię szkodnika, jego opis, informację o porażeniach i szkodach, jakie wywołuje oraz

o sposobach i terminach jego zwalczania. Ofertę doradztwa państwowego rozszerzają prospekty wydawane przez przemysł rolno-spożywczy.

4. Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin

Ważnym ośrodkiem informacyjnym dla rolników prowadzących uprawy integrowane jest Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin. Jej zadaniem jest przygotowywanie komunikatów dotyczących epidemii chorób i szkodników oraz sposobów ich zwalczania na podstawie prognoz i doświadczeń praktyki rolniczej i ogrodniczej. Dostarczają one aktualnej wiedzy odnośnie fitopatologicznej sytuacji wielu upraw mających duże znaczenie gospodarcze, epidemii chorób, warunków rozprzestrzeniania się szkodników i optymalnych sposobów ich zwalczania.

W sytuacji zagrożenia doradca podejmuje następujące działania:

- systematycznie kontroluje występowanie chorób i szkodników,
- wykorzystuje do walki ze szkodnikami m. in. pułapki świetlne, ferromony, żółte płytki oraz urządzenia meteorologiczne (np. termometry, higrometry, deszczomierze),
- prowadzi dodatkowe badania laboratoryjne w celu zdiagnozowania choroby (np. testy dotyczące łamliwości źdźbła).

Na podstawie obserwacji i doświadczeń opracowuje się prognozy, które określają prawdopodobieństwo wystąpienia poszczególnych agrofagów w przyszłości. Praktycy muszą jednak pamiętać o tym, że PIOR dostarcza ogólnych wskazówek nt. zagrożeń w regionie. Na podstawie tych informacji rolnicy sami oceniają stopień zagrożenia i podejmują decyzję o tym, czy istnieje potrzeba podjęcia walki ze szkodnikami, czy też nie. Nie jest to zadanie łatwe, bowiem oprócz solidnej wiedzy fachowej potrzebna jest umiejętność jej zastosowania w praktyce (np. rozpoznawanie chorób i szkodników, ocena stopnia zagrożenia ze strony szkodnika). Dlatego Państwowa Inspekcja Ochrony Roślin bierze również udział w przybliżaniu tej wiedzy rolnikom. Zalecenia urzędników PIOR przekazywane są praktyce rolniczej w formie broszur, telefonicznych rozmów z zainteresowanymi, BBS, audycji telewizyjnej pt.: „Informacje atmosferyczne dla rolnictwa" oraz komunikatów zamieszczonych w lokalnej prasie. W wyjątkowej sytuacji (przypadek o zasięgu ponadregionalnym !) komunikaty podawane są przez radio i telewizję. Np. w Bawarii PIOR posiada zdecentralizowaną strukturę organizacyjną. Na poziomie okręgu pracują inspektoraty ds. rolnictwa. Każda służba okręgowa wybiera z reguły 5 reprezentatywnych gospodarstw rolniczych posiadających 5-8 łanów, z którymi podejmuje współpracę. Doradca d.s. ochrony roślin raz w tygodniu ocenia plantację, określa stopień porażenia roślin chorobami oraz sprawdza, czy nie został przekroczony próg zagrożenia ze strony szkodnika. Po każdej kontroli sporządza się protokół, w którym znajduje

się: odmiana, faza rozwoju rośliny, stopień porażenia oraz wyrządzone szkody na plantacji. Stanowi on podstawę do formułowania komunikatów przez PIOR. Zebrane dane przydatne są nie tylko w danym regionie (poza monitami tygodniowymi !), ale również służą celom naukowym. Stanowią dobry serwis informacyjny dla praktyki rolniczej, o czym świadczy m.in. wzrost liczby przeprowadzonych **rozmów telefonicznych** (z 25 000 rozmów w roku 1978 do 188 000 rozmów w roku 1988). Obok komunikatów dotyczących epidemii chorób i szkodników inspektorat ds. rolnictwa opracowuje również w porozumieniu ze stacją meteorologiczną zalecenia agrometeorologiczne i prezentuje je w ramach programu telewizyjnego pt.: „Informacje meteorologiczne dla rolnictwa". Ta oferta inspektoratu cieszy się również dużym zainteresowaniem rolników.

PIOR wykorzystuje w pracy doradczej również BBS (Bulletin Boonds Systems). BBS jest nowym medium w komunikowaniu masowym, dzięki któremu tekst przesyłany jest poprzez sieć telefoniczną i odtwarzany na ekranie odbiornika telewizyjnego lub monitora komputerowego. Centrala BBS połączona jest za pomocą linii telefonicznej z użytkownikami systemu. Każdy odbiorca informacji oprócz telefonu musi posiadać modulator, który umożliwi połączenie pomiędzy siecią telefoniczną i odbiornikiem telewizyjnym. W telewizorze musi być wbudowany dekoder, który przekazane sygnały zapamięta, a potem odtworzy w formie obrazu na ekranie. Do całego systemu może być podłączona drukarka. Dzięki temu systemowi można przekazać dużą ilość informacji i znacznie skrócić drogę ich przepływu od nauki do praktyki. W 1988 r. z tego źródła pozyskania danych w Niemczech skorzystało ok. 4500 rolników. Ponieważ w przyszłości BBS będzie miał duże znaczenie w upowszechnianiu postępu w rolnictwie, już dziś służby doradcze koncentrują się nad poszerzeniem i doskonaleniem tej oferty informacyjnej.

Do głównych obszarów zastosowań BBS można zaliczyć:

- pozyskiwanie informacji z centralnego ośrodka danych w formie stron z tekstem lub w postaci graficznej,
- porozumiewanie się z innymi użytkownikami systemu w formie pisemnych wiadomości, które mogą być gromadzone i odtwarzane,
- korzystanie z programów obliczeniowych niedostępnych dla wielu rachunkowiczów w celu porównania swoich wyników gospodarczych z innymi,
- wyszukiwanie programów obliczeniowych i przenoszenie ich na własny komputer (PC) oraz wykorzystanie u odbiorcy.

Za pomocą BBS rolnik może wielokrotnie porozumiewać się z nadawcą informacji. Jego zaletą jest również duży zasięg oddziaływania, nieograniczoność czasowa, dostępność oraz możliwość niezwłocznego transmitowania każdej informacji. To nowe medium wyróżnia się także dużą aktualnością. BBS - obok

bieżących zaleceń - dostarcza również coraz więcej ogólnych informacji dotyczących uprawy i ochrony roślin. Z reguły są to podstawowe wiadomości, które rolnik musiałby poszukiwać w książkach i czasopismach fachowych. Znajdują się tutaj informacje nt. środków ochrony roślin, nawozów mineralnych, odmian roślin oraz wskazówki odnośnie zastosowania ich w praktyce. Rolnik może poznać aktualne ceny środków do produkcji rolnej dostępnych na rynku.

5. Podsumowanie

Bogata oferta środków i metod, którymi doradca posługuje się w upowszechnianiu idei rolnictwa integrowanego w Niemczech, może być również przydatna rolnikom w Polsce. Na szczególną uwagę i podkreślenie zasługuje tutaj BBS, dzięki któremu możliwe będzie zwiększenie ilości przekazywanych informacji oraz skrócenie drogi w transmisji osiągnięć nauki do praktyki. To nowe medium wyróżnia się dużym zasięgiem oddziaływania, dostępnością oraz aktualnością danych. Dla rolników prowadzących gospodarstwa z produkcją integrowaną BBS w przyszłości stanowić będzie ważne źródło pozyskiwania informacji.

LITERATURA

1. Diercks R., Heitefuss R.: Integrierter Landbau. BLV Verlagsgesellschaft mbH, Munchen 1990.
2. Grzybczyk J.: Wymóg pierwszy: wiedza i partnerstwo. *„Nowoczesne Rolnictwo"*, 1997 nr 9.
3. Heiss A.: Erfahrungen mit Unkrautbekampfung nach Schadschwellen in Schwaben. Schule und Beratung. Bayer. Statsministerium fur ELF, Munchen, Heft 12, III-10, 1985.
4. Maziarz Cz.: Andragogika rolnicza. PWN, Warszawa 1977.
5. Przychodzeń Z. J.: Zarys dydaktyki doskonalenia zawodowego w rolnictwie. Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1992.
6. Schiefer G.: Btx- Agrar: Bildschirmtext im Praxisversuch-Erfarungen, Tendenzen, Aufgaben. Berichte Uber Landwirtschaft 63, 390, 1985.
7. Wiech K.: Integrowana, nadzorowana, ekologiczna... *„Wieś i Doradztwo"* 1995. nr 1.

ANNA WACHOWIAK
Wyższa Szkoła Pedagogiczna
w Zielonej Górze

ZNACZENIE REGIONALIZMU W POLITYCE ROZWOJU WSI I ROLNICTWA

1. Wstęp

Specyfika każdej formacji politycznej stwarza różne sposoby transformacji ludności wiejskiej. Dynamika rozwoju nowoczesności wymagałaby jednak określenia priorytetów tej transformacji w szerokim zakresie, w perspektywie postmodernistycznej i społeczno-kulturowej. W rzeczywistości często jednak widzimy, że modernistyczna optyka maksymalizacji zysku ekonomicznego, przesłania inną wizję rozwoju rolnictwa, uwzględniającą szersze ludzkie wartości i postęp, mierzony odmienną skalą.

Dyskusja wokół perspektyw rozwojowych wsi i rolnictwa w Wielkopolsce, mająca szersze tło i dalsze odniesienia w postaci poszukiwań adekwatnych dróg rozwojowych polskiej wsi i polskiego rolnictwa, skłania do postawienia kluczowego pytania: czy i w jakim zakresie wieś i rolnictwo Wielkopolski zmierza do przyjmowania zachodnioeuropejskich dróg rozwoju, czy i na ile dąży do utrzymania własnej tożsamości bądź poszukuje jakiejś jeszcze innej, trzeciej drogi? Zanim spróbujemy na nie odpowiedzieć, przyjrzyjmy się najpierw, w jaki sposób i dlaczego ograniczające, wąsko-ekonomiczne podejście modernizmu rzutuje w dominujący sposób na zachodnioeuropejską politykę rozwoju wsi i rolnictwa.

Wspomnieliśmy już na wstępie, że polityka dotycząca rozwoju regionów rolnych musi brać pod uwagę określone realia: historyczne, społeczne i psychologiczne. Czy rzeczywiście jednak zawsze je uwzględnia i w jakim stopniu?

W artykule tym kilka zaprezentowanych refleksji przedstawię na przykładzie wysoko rozwiniętych, zachodnioeuropejskich państw uprzemysłowionych, ponieważ zasadnicze elementy charakterystyki regionalnej polityki rolnej w tych państwach cechuje wiele wspólnych założeń. Ideą każdego planu rozwoju ekonomicznego jest redukcja regionalnych różnic (wynikających np.: z następstwa wzrastającej koncentracji ludności na pewnych obszarach, możliwości zapewnie-

nia pracy w wyniku tej koncentracji etc.). Pierwszym krokiem w tym kierunku jest dokonanie wyczerpującej analizy warunków i możliwości rozwojowych oraz określenie przeszkód w rozwoju w ekonomicznie słabszych regionach. Na bazie tej analizy, władze formułują cele rozwojowe na przyszłe lata. Krokiem następnym jest wzajemne pogodzenie tych celów oraz sposobów spełnienia tych programów i celów, w wyniku połączenia ich z katalogiem środków i możliwości.

2. Racjonalność i postęp w praktyce rozwoju wsi i rolnictwa

Przy regionalnym planowaniu regionalni planiści różnią się od ekonomistów przemysłowych lub rolnych tylko tym, że ich punkt i zakres odniesienia jest szerszy. Jednak zarówno jedni, jak i drudzy analizują i dokonują wyboru wyłącznie według zasad ścisłej racjonalności ekonomicznej. **Główne więc cele rozwoju - określane są jako racjonalność skierowana na wzrost ekonomiczny.** Zachęcanie ekonomicznie słabych regionów, aby pomagać sobie samym w rozwoju - zmierzając we wskazanym wyżej kierunku, z wielu punktów widzenia jest wartościowym celem. Wyłania się jednak kluczowe pytanie: Jakie skutki spowoduje zderzenie podejścia planistów do problemu rozwoju, ze świadomością ludzi żyjących na obszarach rolniczych? Racjonalne, skierowane na określony cel procedury współczesnego planowania rozwoju wsi i rolnictwa, zderzają się tutaj jakby z inną rzeczywistością. Tę rzeczywistość (świadomość ludzi), w dużym stopniu nadal określa przywiązanie do tradycji.

Będąc zaznajomionymi z głównymi cechami „myślenia typu folk" (myślenia ludowego), w tym miejscu chcemy przypomnieć jedynie ten jego szczególny rys, jakim jest pełne przywiązanie do tradycji i odnoszenie jednostkowych doświadczeń do obszaru danego regionu i do ciągle żywych z nim związków wspólnotowych. Ten fakt po części, w dużym stopniu zachęca ludzi do „wytrzymywania" w określonych, niekiedy trudnych warunkach życia. Ten stan rzeczy powoduje zakorzenienie we wspólnocie i zakotwiczenie w ponadczasowym, naturalnym porządku. W bardziej symboliczny sposób rzecz ujmując, taki właśnie charakter stylu życia możemy nazwać cyrkularnym, lub kolistym. Ta kulistość obejmuje nie tylko cykle życia ludzkiego, w swojej irracjonalno-racjonalnej całości (totalności). Istotny jej zakres obejmuje zarówno stosunek do: wspólnoty lokalnej, osiedlania się, języka, obyczajów, jak i odnosi się do spraw ekonomii. Zasady przyjęte przez racjonalną ekonomię wzrostu odrzucają kategorycznie fakt, iż cyrkularny sposób życia i myślenia może być skierowany na rozwojowe cele przyszłości. Prowadzi to do upowszechniania kompletnie mylnej idei, iż obszary i klasy społeczne, które myślą w charakterystycznie ludowy sposób (np. wg zasad cyrkularnej świadomości), nie potrafią rozwijać się same w sobie (a przecież ideę tę obala choćby historia rozwoju rolnictwa!).

W kontraście z tym sposobem myślenia i działania jest pogląd na świat, w myśl którego planowanie rozwoju ma doprowadzić do dynamicznego postępu. Jutro - będzie lepsze od dzisiaj. Jako przeciwieństwo doświadczania życia w symbolicznej perspektywie wielkiego koła (cykl życia), ta nowa koncepcja jest linearna, będąc w luźnym związku z tradycyjnym otoczeniem. Ruchliwość, mobilność, przynależy do nowoczesnego stylu życia. Natomiast podejście linearne jest przede wszystkim indywidualistyczne, gdyż fundamentalne elementy twórczego myślenia nie są już dłużej w żaden sposób powiązane ze wspólnotą lokalną. Aby uniknąć często spotykanego nieporozumienia należy stwierdzić wyraźnie, iż jak zauważa np. Theodor Abt(1), koncepcja indywidualistycznej postawy nie odnosi się tylko do specyficznej klasy, warstwy społecznej, takiej jak: „ludzie zurbanizowani", czy też „ludzie wykształceni". Koncepcja ta tylko etykietkuje domenę zachowań duchowo- emocjonalnych każdej jednostki. Podobnie postawa „warstwy niższej", „postawa charakterystyczna dla ludu", nie jest tylko ograniczona do jakiejś grupy społecznej, lecz stanowi rodzaj zachowania, w którym każdy uczestniczy w większym lub w mniejszym stopniu. Każdy też współczesny człowiek kierowany jest w dużym stopniu przez te obydwa rodzaje myślenia.

Ludowa mentalność (cyrkularna)

Cyrkularna lub kolista świadomość, skierowana jest na stałość i ciągłość. Życie jednostki dostosowane jest do cyklu życia natury. Dziadkowie odradzają się w swych wnukach. Kolektywność (wspólnotowość), oznacza zdolność do przenoszenia kulturowego dziedzictwa na następną generację.

Planująca mentalność (linearna)

Ten typ świadomości skierowanej na cel, zmierza do zrealizowania określonego zadania. Odnosi się do indywidualnego życia. Życie ograniczone jest do perspektywy jednostkowej. Śmierć nie jest przeniesieniem, lecz absolutnym końcem. Zadaniem zbiorowości wg. takiej perspektywy jest ulepszanie życia, w sposób nakierowany na cel (z to do tn). Według koncepcji tzw. linearnej, t.j. planującej mentalności życie nowoczesnego człowieka musi być optymalnie ukształtowane i zaplanowane. W nim uwzględnia się to, co określamy jako planowanie kariery. Jednak postrzeganie życia tylko jako kariery, stanowi nie do zaakceptowania konstrukcję naszego światopoglądu.

Jednak porzućmy teraz na chwilę jednostkę, powracając do społecznych problemów rolnictwa.

3. Czy tradycja jest tylko hamulcem rozwoju?

Jak wskazaliśmy wyżej, dwa przeciwstawne style myślenia zderzają się w planowaniu obszarów rolniczych. Polityka rozwoju na obszarach wiejskich,

(1) Theodor Abt: Progress without Loss of soul,Toward a Holistic Approach to Modernization Planning. Chiron Publications. Wilmette, Illinois 1989.

czy rolnych prowadzi wtedy do widocznej i namacalnej konfrontacji dwóch światopoglądów. Obecnie „racjonalna mentalność", nie będąca w zgodzie z myśleniem ludowym (folk), triumfuje w większości dziedzin. **Polityka rozwoju, w sposób oczywisty broniąca materialnego postępu, jest zawsze bardziej przekonywająca.**

Ekonomiści mogą nam pokazać w sposób matematyczny, że możliwości autonomicznego rozwoju same w sobie po prostu nie istnieją na wielu obszarach rolniczych. Według tych ocen, możliwości rozwoju tych obszarów leżą wyłącznie w poprawie i wzmocnieniu ich związków z najbliższymi, zurbanizowanymi centrami. Taki sposób myślenia, uwzględniający czysto ekonomiczną racjonalność, prowadzi w ostatecznym rachunku do tego, iż w jakimś momencie obszary rolnicze zostają „połknięte" z wyłącznie ekonomicznych przesłanek. Stąd „tradycjonalny" punkt widzenia, korespondujący z „cyrkularnymi wyobrażeniami", postrzegającymi obszary rolnicze jako: ekonomiczną i kulturową jedność, wyłania się jako przeszkoda w „rzece" wyobrażeń na temat postępu.

Według „racjonalnych" wyobrażeń, szansa dla regionów rolniczych leży we wzrastającym przepływie: dóbr, pieniędzy i komuterów (commuters). W ten sposób racjonalny sposób myślenia promuje postępowe, miejskie warunki życia. Nawet jednak w takich wypadkach, w których najbliższe zurbanizowane centrum potrzebne jest jako wspierające postęp, region rolniczy sam w sobie nie powinien być traktowany jako automatyczne przeciwieństwo wobec tegoż postępu, uprzemysłowienia i urbanizacji. Traktowanie to wymaga nie tylko zagadnień ekonomicznych, ale w równej mierze i stopniu zagadnień kultury.

Utrata ekonomicznej i kulturowej autonomii jest jednakowoż niczym innym, jak zewnętrzną refleksją nad faktem, iż cyrkularny, czy też kołowy sposób myślenia ludzkiego został zdominowany przez linearne, progresywne myślenie. W ten sposób obszary rolnicze zamieniają się w dodatek do ekonomicznie mocniejszych obszarów metropolii. Dobrze rozwinięta sieć transportu powoduje, że miasto staje się miejscem pracy dla ludności z obszarów rolniczych i na odwrót - te ostatnie stają się łatwo dostępne jako teren rekreacyjny dla okręgów zurbanizowanych. Tak też stopniowo, niepostrzeżenie, ów proces urbanizacji czyni obszary rolnicze całkowicie zależnymi od zurbanizowanych centrów. Miejsca zatrudnienia, centra handlowe, mass media, banki, sądy, urzędy skarbowe, subsydia i wiele innych elementów znajdują się w zurbanizowanych centrach. Obszary rolnicze wpadają więc w pułapkę fundamentalnej utraty tożsamości. Zatem miasto i wieś nie są już dłużej rzeczywistym (realnym), socjo-ekonomicznym i kulturalnym partnerem.

Mocne, solidne, cyrkularne wartości tradycjonalnego życia już dłużej nie obracają się gładko wzdłuż osi postępu, w wyniku zmiany cyrkularnego na linearne. Koncepcja „zdecentralizowanej koncentracji" i „rozproszenia zysków" wyraźnie wskazują , że dobrobyt w rolnictwie widziany jest jako uzależniony od

promowania urbanizacji. O farmerze zakłada się więc przede wszystkim, że jest przedsiębiorcą adaptującym się do przymysłu i gospodarki rynkowej (ekonomii rynku). Tak więc również w tym sektorze nowoczesna mentalność nastawiona na zysk, ciągle postrzegana jest naprzeciw tradycyjnej, chłopskiej mentalności, pomimo obaw, które ciągle są wyrażane i które powinny być poważnie brane pod uwagę.

4. Pułapki ujęć ilościowych

Niebezpieczeństwo, spowodowane fascynacją „chwytania" rzeczywistości z punktu widzenia możliwości i perspektyw rozwojowych tylko poprze redukowanie rzeczywistości do liczb jest duże. Wierzymy ciągle zbyt łatwo, że faktycznie dzierżymy rzeczywistość w dłoni, kiedy trzymamy w ręku wiele liczb i korelacji.

Dziedziną, w której domyślamy się istnienia czynników nie mieszczących się w granicach określeń ilościowych **jest podłoże ludzkiej emocjonalności.** Ta nieznana domena zawiera czynnik, który może oddziaływać na rozwój regionu w zupełnie nieoczekiwany sposób.

W polityce, reklamie, czy też modzie, czynniki leżące poza sferą racjonalności są dobrze rozpoznane. Te „siły nieświadomego" pochodzenia, stanowią tam jak wiemy oczywistą realność. Jednak nie mogą one być rozumiane w sposób bezpośredni, ponieważ **inferujemy (wnioskujemy) o ich realności tylko na podstawie ich efektów.** Fizycy atomowi znajdują się w tym samym położeniu, gdy mogą wnioskować o istnieniu elektronów tylko niebezpośrednio, np.: na podstawie zmian na kliszy fotograficznej. Elementy te z powodu swej niewidoczności (trudności zgłębienia), pozostają intrygującym, niedookreślonym zjawiskiem.

Koncepcje jednostronnego rozwoju regionów rolniczych, proces realizacji wytyczonych celów, a także wszelkie wysiłki na rzecz rozwoju rolnictwa, polegają w głównej mierze na porównywaniu obszarów rolniczych z obszarami zurbanizowanymi za pomocą takich kryteriów jak: ludność, dochód, rynek pracy, produkcja, infrastruktura i publiczne finanse, a więc kryteriów ilościowych. Bez wątpienia te analityczne procedury są w pełni usprawiedliwione w układaniu fundamentów dla podstaw polityki wyrównywania. Za pomocą takiej analizy, rozmiar oraz charakter regionalnego niezrównoważenia może być jasno i zrozumiale udokumentowany. Dalej też - umożliwia przedsięwzięcie instytucjonalnych, skutecznych środków przeciwdziałania. **Jednak procedury te są zbyt jednostronne w swych podstawach. Polegają one bowiem na odrywaniu wartości od racjonalności.** Studia nad kierunkami prowadzonej obecnie polityki rozwoju wsi i rolnictwa w krajach Europy Zachodniej prowadzą do generalnego wniosku, iż wywodzą się one praktycznie z myślenia głównie w kategoriach ekonomicznej efektywności. Skierowana na cel, linearnie planująca mentalność, rozpatrująca

rozwój wyłącznie przez pryzmat produktywności, ustawia się w nieprzejednanej opozycji wobec cyrkularnego sposobu myślenia i doświadczania rzeczywistości. Polityka wyrównywania, która jednostronnie posługuje się zasadą ekonomicznej racjonalności, niszczy korzenie będące wytworem „cyrkularnej świadomości", gdyż w rzeczywistości nie uwzględnia faktycznego zmniejszania regionalnych nierówności. Przeciwnie, poprzez działania, które w sposób jednostronny podkreślają i promują „nowoczesne" wartości, kontrast między „nudnym" i „zacofanym" życiem wiejskim, a „atrakcyjnym" życiem miejskim tylko się zaostrza. Kiedy tradycyjne więzi społeczne zaczną być postrzegane jako nieważne, dłużej już nie będzie powodu, aby przywiązywać znaczenie do bezpośredniego otoczenia i więzi wspólnotowych. Takie podejście tylko wyjaławia życie wiejskie, a przywiązanie do ziemi pozbawia istotnego znaczenia.

Na bazie tych obserwacji należałoby politykę rozwoju rolnego rozpatrzeć od nowa. Obecne bowiem projekty, wzmacniające niezależność regionów rolniczych, są nieadekwatne. Biorą one bowiem pod uwagę - w zbyt małym stopniu - te aspekty, które ciągle kształtują charakter obszarów rolniczych oraz małych miasteczek - t.j. szacunek dla więzi wspólnotowych oraz kontynuacji tradycji i kultury. Stąd potrzeba w koncepcjach rozwoju tych regionów, zarysu nowych podstaw, które uwzględniać będą siłę tych czynników, tak ważnych dla nas wszystkich.

LITERATURA

1. Abt T.: Progress without Loss of soul. Toward a holistic Approach to Modernization Planning. Chiron publications, Wilmette, 1988, ss.388.
2. Ciechocińska M.: Socjologia regionalna w Polsce na tle światowym „Studia Socjologiczne". 1976, nr 4, s. 197-200.
3. Kaleta A.: In the search of New Paradigms of Rural Development [w:] Eastern Euroopean Countryside. Toruń, 1993, s. 85-95.
4. Kośmicki E.: Czy możliwy jest postęp bez utraty duszy? Główne dylematy szwajcarskiej polityki wobec przestrzeni wiejskiej. [w:] „Wieś i Rolnictwo", 1992, nr 2, s. 210-217.
5. Kośmicki E.: Podstawowe przesłanki trwałego rozwoju regionalnego. Próba analizy i ocena przykładów. s. 43-65 [w:] „Polityka lokalna w zakresie ochrony środowiska". Wyd. Krajowy Instytut Badań Samorządowych, Poznań, 1992.
6. Secomski K.: Ekonomia regionalna. PWE ,Warszawa 1982.
7. Słodowa-Hełpa M.: Jak budować regionalne strategie rozwoju społeczno-ekonomicznego wsi i rolnictwa? „Wieś i Rolnictwo", 1995, nr 3, s. 27-43.
8. Wierzbicki Z.T. (red.): Aktywizacja i rozwój społeczności lokalnych. Ossolineum Wrocław 1973.

LECH OSTROWSKI
Instytut Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej
Warszawa

WYBRANE PROBLEMY INTERWENCJONIZMU KREDYTOWEGO W ROLNICTWIE

Polityka interwencjonizmu finansowego państwa w rolnictwie, obejmująca m.in. dotacje do kredytów, jest traktowana jako ważny instrument restrukturyzacji i modernizacji tego sektora. Kredyty preferencyjne o obniżonej stopie procentowej mają długie tradycje w polityce rozwoju wsi i rolnictwa i były powszechnie stosowane w okresie PRL. Po 1989 roku drastycznie ograniczono tę formę dotowania rolnictwa, ale już od 1993 roku zaczęły wzrastać dotacje dla producentów rolnych. Wydatki budżetu państwa na rolnictwo (wartości nominalne) w latach 1991 wzrastały następująco: 1991 - 376, 1992 - 548, 1993 - 626, 1994 - 1036, 1995 - 1456 i 1996 - 1999 mln zł. Znaczna część tych wydatków dotyczyła dopłat do kredytów, początkowo w działalności Funduszu, a następnie Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa. Niezależnie od tego źródła zasilania, poważne środki zostały przekazane bankom na obniżenie ceny kredytów rolnych ze źródeł pozarządowych: Banku Światowego, Funduszu PHARE i z innych środków pomocowych (fundacji).

Rolnictwo polskie jest zacofane w porównaniu z wysoko rozwiniętymi krajami zacho-dnimi, stąd m.in. potrzeba i silnego lobbingu rolników w kierunku poszerzania interwencjonizmu finansowego państwa na rynku kredytów. W latach 1992-1993 zadłużenie gospodarki chłopskiej wzrosło z 740 do 790 mln zł, tj. o 6,8%, natomiast w latach 1994-1996 z 1403 do 3927 mln zł, tj. o 279,9%. W 1997 roku utrzymywała się podobna tendencja i w związku z tym zasadne jest pytanie o to, które grupy producentów rolnych korzystały z kredytów i czy realizowały one założenia polityki rolnej dotyczące unowocześniania gospodarstw i dostosowywania ich potencjału wytwórczego do standardów UE. Łącznie, aktywne wydatki na rozwój rolnictwa i jego otoczenia w latach 1996-1998 wykazywały niewielkie zmiany (1996 r. 1530 mln zł, 1996 r. 1879 mln zł i wg planu na 1998 r 1818 mln zł, a w 1998 roku wprowadzono nawet pewne ograniczenia nakładów budżetowych dla tego sektora. W strukturze rodzajowej tych

nakładów wg. obliczeń A.Wośia restrukturyzacja oraz modernizacja wsi i rolnictwa ma skromny udział ok.13,5% w wydatkach aktywnych, a w wydatkach ogółem na rolnictwo nie przekracza - 1,4%(1).

Szukając odpowiedzi w kwestii efektywności interwencjonizmu finansowego państwa na rynku kredytów udzielanych ludności wiejskiej IERiGŻ w 1996 roku przeprowadził badanie ankietowe(2), w której uczestniczyli wszyscy rolnicy (4122 rodziny) mieszkający w 73 wsiach położonych w różnych regionach kraju (próba reprezentatywna dla gospodarki chłopskiej).

1. Rolnicy korzystających z kredytów bankowych

W latach 1992-1996 z kredytów bankowych korzystało 38,6% rodzin, a pozostałe tj. 61,4% nie zaciągały kredytów zarówno na cele produkcyjne, biznesowe jak i konsumpcyjne. Struktura pobranych kredytów była następująca: do 5 tys. zł - 71,6%, 5-10 tys. zł - 15,3%, 10-30 tys. zł -10,1% i 31 tys. zł więcej - 3%. Jeżeli przyjmiemy za 100 liczbę rodzin korzystających z kredytów, to wśród nich największy udział (78%) miały rodziny utrzymujące się głównie z produkcji rolniczej, 13% stanowiły rodziny łączące dochód z gospodarstwa z zarobkowaniem, a 9% to rodziny, w których ważnym źródłem dochodów była emerytura, renta (7%) lub inne źródła niezarobkowe (2%).

Tabl. 1.

Struktura rodzin chłopskich korzystających i niekorzystających z kredytów bankowych w latach 1992-1996

Rodziny według źródeł dochodów	Korzystający z kredytu						Niekorzystający z kredytu	
	ogółem		w tym w % według wysokości w tys. zł (suma wiersza =100)					
	liczba	%	do 5	5-10	10-30	31 i >	liczba	%
Ogółem w tym:	1590	100	72	15	10	3	2532	100
- głównie z gospodarstwa rolnego	1237	78	68	18	11	3	1180	46
- z gospodarstwa i z zarobków	216	13	85	7	6	2	726	29
- z gospodarstwa, renty i emerytury	110	7	89	6	5	-	432	17
- z gospodarstwa i innych źródeł niezarobkowych	27	2	63	11	7	19	194	8

Z analizy stosunku do kredytów, jako źródła zasilania kapitałowego, w relacji do źródeł utrzymania rodziny (tabl. 1), wynikają następujące wnioski:

(1) A.Woś: Instrumenty polityki rolnej oraz ich skuteczność. [w:] Analiza produkcyjno-ekonomicznej sytuacji rolnictwa i gospodarki żywnościowej w 1997 roku, IERiGŻ Warszawa 1998, tabl. II.3, s. 29.

(2) Analizę tych materiałów przeprowadzono w ramach projektu badawczego KBN pt.: „Makro- i mikroekonomiczne przesłanki oraz skutki interwencjonizmu państwa w sferze kredytów rolniczych".

1. Wśród badanych przeważał odsetek (61,4%) rodzin niekorzystających z kredytów co oznacza, że warunki makroekonomiczne rozwoju rolnictwa w latach 1992-1996 były niekorzystne. Gospodarstwa nie korzystające z kredytów były zwykle prowadzone tradycyjnie, słabo powiązane z rynkiem, a realizowana w tej formie polityka interwencjonizmu finansowego państwa w kształtowaniu ich rozwoju była bardzo ograniczona.

2. W strukturze rodzin korzystających z kredytów najwyższy udział miały rodziny utrzymujące się głównie z produkcji rolniczej (78%), a pozostałe (22%) to gospodarstwa łączące dochody z własnej produkcji rolniczej z innymi dochodami (zarobki, świadczenia społeczne i inne). Oznacza to, że blisko połowa rodzin chłopskich utrzymujących się głównie z produkcji rolniczej to jednostki znajdujące się poza oddziaływaniem polityki kredytowej państwa, a w grupie rodzin o tzw. mieszanych źródłach dochodów odsetek takich gospodarstw był jeszcze większy. Były to głównie gospodarstwa nastawione na samozaopatrzenie i w sensie rynkowym nierozwojowe.

3. Te rodziny chłopskie, które wykazały wrażliwość na politykę finansową państwa i skorzystały z zasilania kredytem bankowym swoich gospodarstw blisko w 3/4 (72%) sięgały po kredyt najniższy do 5 tys. zł, a tylko 28% miało kredyty wyższe. Jeżeli przyjąć za 100 liczbę kredytów zaciągniętych przez rodziny utrzymujące się głównie z własnego gospodarstwa rolnego to 68% tej liczby stanowiły kredyty do 5 tys. zł, 18% kredyty w wysokości 5-10 tys. zł, 11% kredyty 10 do 30 tys. zł i tylko 3% stanowiły kredyty o wysokości 31 i więcej zł. Z tego porównania wynika, że rodziny, które wykazały pewną wrażliwość na ten instrument rynku finansowego - korzystały przede wszystkim z kredytów najniższych - obrotowych. Nie jest to dobra informacja dotycząca intensywności restrukturyzacji sektora rolnego.

Z ankiety wynika, że po kredyty sięgały rodziny z większymi zasobami siły roboczej. Średnia liczba osób w rodzinie z kredytem wyniosła 4,6 osoby, w tym 2,6 to osoby w wieku produkcyjnym, z czego 69,5% stanowił osoby w wieku produkcyjnym młodszym (do 44 lat). W rodzinach niekorzystających z kredytów te relacje były wyraźnie mniej korzystne i kształtowały się następująco: średnia liczba osób w rodzinie - 4, z tego w wieku produkcyjnym - 2,3 osoby, a w strukturze osób w wieku produkcyjnym 66,2% stanowiły osoby w wieku produkcyjnym młodszym. **Z porównania tych wskaźników wynika, że kredyty zaciągały przede wszystkim rodziny o większych zasobach siły roboczej.**

Porównanie wybranych cech demograficznych (kierujących gospodarstwem rolnym w podziale na rodziny, które zaciągały kredyt i rodziny niekorzystające z kredytów) także dokumentuje, że kapitał ludzki odgrywał ważną rolę w aktywności na rynku kredytowym. Po pierwsze - wśród korzystających z kredytów tylko 15% stanowiły kobiety, które kierowały produkcją rolniczą (wśród nieko-

rzystających z kredytów takich osób było 24%). Po drugie - z kredytów częściej korzystali mężczyźni o ustabilizowanej sytuacji życiowej i posiadających rodziny, a osoby stanu wolnego w tej grupie stanowiły 22% i był to odsetek niższy niż w grupie osób, które nie korzystały z kredytów (29%). Po trzecie - kierownicy gospodarstw korzystających z kredytów mieli średnio więcej lat nauki niż niekorzystający z tej formy zasilania finansowego, a różnice w porównywanych grupach według poziomu wykształcenia były następujące:

Poziom wykształcenia	Niekorzystający z kredytów w %	Korzystający z kredytów w %
- niepełne podstawowe	47	38
i podstawowe	36	44
- zasadnicze	15	17
- średnie	2	1
- wyższe		

Największe różnice dotyczyły najniższego poziomu wykształcenia (9 pp.) i wykształcenia zawodowego (8 pp. na korzyść korzystających z kredytów) i były jeszcze bardziej wyraziste w porównaniach wykształcenia rolniczego kierowników gospodarstw. W strukturze rodzin z kredytem więcej było osób kierujących niż w grupie niekorzystających z kredytu z wykształceniem zasadniczym rolniczym (odpowiednio 20 i 11%) oraz z wykształceniem średnim (odpowiednio 8 i 5%). Tendencja w tym wypadku była jednokierunkowa, tzn. lepsze przygotowanie do zawodu rolniczego (poziom wykształcenia ogólnego i rolniczego) było czynnikiem dodatnio skorelowanym z wysokością zaciągniętego kredytu (tabl. 2).

Tabl. 2.

Rolnicy korzystający z kredytów w latach 1992-1996 według poziomu wykształcenia ogólnego i rolniczego

Wykształcenie	% kierowników gospodarstw z kredytem w tys. zł (suma wiersza = 100)			
	do 5	5-10	10-30	30 i >
Ogólne				
- niepełne podstawowe i podstawowe	83	10	6	1
- zawodowe	67	19	11	3
- średnie	59	18	15	8
- wyższe	44	17	17	22
Rolnicze				
- bez takiego wykształcenia	77	14	7	2
- kurs rolniczy	74	14	9	3
- zasadnicze	64	17	15	4
- średnie	52	21	19	8
- wyższe	37	18	18	27

Z analizy wartości produkcji towarowej i kredytu wynika, że w gospodarstwach o wartości produkcji sprzedaży od 1 do 3 tys. zł z 1 ha ur., częściej zaciągano kredyty bankowe niż z produkcją mniejszą, tzn. do 1 tys. zł z ha i większą - powyżej 3,1 tys. zł z ha. Relacje te przedstawiały się następująco:

Średnia wartość produkcji towarowej w tys. zł na 1 ha użytków rolnych	% gospodarstw z kredytem
do 1	40,9
1,1 -3,0	81,5
3,1 - 7,0	76,3
7,1 i więcej	44,1

Z danych tych, a także z analizy udziału kredytów różnej wysokości w strukturze kredytów ogółem wynika, że linie podziału rolników na korzystających i niekorzystających z kredytów **w latach 1992-1996 były niejednoznaczne, a zarówno niski jak i wysoki poziom powiązania gospodarstwa z rynkiem, mierzony wartością produkcji towarowej z 1 ha, wywoływał różne zachowania na rynku kredytowym**. W małych obszarowo gospodarstwach sprzedaż niewielkich nadwyżek produktów rolnych powodowała, że większość z nich (59,1%) z kredytu nie korzystała w ogóle, a te gospodarstwa które sięgały po kredyt w ponad 80% pożyczały niskie kwoty, nie przekraczające 5 tys. zł na gospodarstwo. Natomiast w gospodarstwach z najwyższą produkcją sprzedaną z 1 ha użytków rolnych (7,1 tys. zł i więcej) udział kredytów niskich (do 5 tys. zł na gospodarstwo) był wyraźnie mniejszy (55%), ale nie były to różnice świadczące np. o odwróceniu tendencji. Te relacje wskazują, że w latach 1992-1996 kredyt był ogólnie biorąc drogim źródłem zasilania finansowego gospodarstw rolnych.

Te postawy rolników w stosunku do rynku kredytowego przekładały się na intensywność inwestowania w środki trwałe. W grupie gospodarstw bez kredytu - 38% rolników nie inwestowało wcale, natomiast w grupie gospodarstw z kredytem takich jednostek było 27%. Zestawienie tych danych wskazuje co najmniej na dwie ważne kwestie. Po pierwsze, mniej więcej 1/3 gospodarstw, zarówno tych z kredytem jak i bez kredytu, nie inwestowała w środki trwałe, co było niekorzystną głównie z powodu zablokowania zmian w kapitale czynnym - stadzie podstawowym oraz w technicznym wyposażeniu gospodarstwa rolnego. Po drugie, 83% gospodarstw, które uzyskały kredyt przeznaczyły go na produkcję bieżącą (kredyt obrotowy). Potwierdza to występowanie w gospodarstwach chłopskich niedostatku środków na bieżące potrzeby produkcyjne, ale równocześnie świadczy, że **intewncjonizm finansowy państwa realizowany na rynku kredytów rolniczych spełniał przede wszystkim funkcję podtrzymywania bieżącej produkcji i niedostatecznie wpływał na zmiany w restrukturyzacji potencjału wytwórczego w gospodarstwach chłopskich**.

W gospodarstwach z kredytem występowała dodatnia korelacja między wartością inwestycji liczonych w tys. zł na gospodarstwo, a wysokością zaciągnię-

tego kredytu. Kredyty bankowe przy wartości inwestycji przekraczającej 5,0 tys. zł miały istotne znaczenie, a dopiero powyżej tego poziomu inwestowania rósł udział kredytów wysokich i np. wynosił 74% w grupie kredytów 10-30 tys. zł i aż do 82% w kredytach o wartości 31 i więcej tys. zł na 1 gospodarstwo. Udziały kredytów na inwestycje o niskich nakładach finansowych były niewielkie i kształtowały się w granicach do 2 do 22%.

Z analizy wartości inwestycji w środki trwałe w powiązaniu z kredytem wynika, że 23% gospodarstw bez kredytu inwestowało w środki trwałe na poziomie powyżej 5,1 tys. zł na gospodarstwo. Oznacza to, że w tych latach trudnych dla wsi pod względem dochodowym, część gospodarstw realizowała strategię inwestowania wyłącznie z własnych środków kapitałowych. Wynikało to zwykle z przekonania, że kredyt był drogi i nie należało z niego korzystać, ale także świadczyło, że mimo obiektywnie trudnych makroekonomicznych warunkach rozwoju rolnictwa w tym sektorze istniały gospodarstwa wydolne dochodowo, które z własnych środków finansowały inwestycje o nakładach przekraczających 5,1 tys. zł na 1 gospodarstwo i była to najwyższa klasa wydzielona w nakładach inwestycyjnych, liczonych dla okresu objętego obserwacją.

Z analizy danych dotyczących nie tylko odsetka gospodarstw inwestujących, ale także struktury inwestycji wynikają co najmie dwa wnioski. Pierwszy z nich wskazuje, że gospodarstwa inwestujące z własnych środków (gospodarstwa bez kredytu) miały w strukturze inwestycji mniejsze odsetki gospodarstw inwestujących w czynny kapitał (maszyny i stado podstawowe) i w zakup ziemi, natomiast w gospodarstwach z kredytem, te grupy inwestycji były wyraźnie preferowane. Porównanie tych struktur (tabl. 3) świadczy o tym, że wśród gospodarstw z kredytem był wyraźnie większy udział gospodarstw powiększających obszar gruntów i w powiązaniu z tą zmianą inwestowano częściej w kapitał czynny niż np. w budynki. Jest to tendencja pozytywna z tym, że trudno ocenić czy to inwestowanie powinno być oparte na kredycie w takich rozmiarach jak to wynikało z analizy danych ankiety IERiGŻ. **Jest to pytanie otwarte, gdyż w tej grupie gospodarstw znajdują się głównie jednostki duże obszarowo, sprawne ekonomicznie, o znacznych własnych zasobach finansowych, które nie koniecznie muszą sięgać po kredyt preferencyjny - dotowany przez państwo.**

Tę ostatnią uwagę dodatkowo uzasadnia to, że w grupie gospodarstw bez kredytu tylko 16% badanych w 1996 roku posiadało jakąkolwiek umowę kontraktacyjną, natomiast odsetek takich gospodarstw z kredytem wynosił - 36%, a w grupie najpoważniejszych kredytobiorców (gospodarstwa z kredytem w wysokości 31 i więcej tys. zł) takie umowy miała blisko połowa badanych (49%). Świadczy to o silnych powiązaniach tej grupy producentów rolnych z rynkiem, nie tylko przez sam fakt sprzedawania produktów, ale ich sprzedaży w formie umowy produkcyjnej lub handlowej, która dodatkowo stabilizowała dochodowo i organizacyjnie tę grupę rolników.

Tabl. 3.

Gospodarstwa według korzystania z kredytów w latach 1992-1996 oraz struktury rodzajowej inwestycji dotyczących środków trwałych

Gospodarstwa według struktury rodzajowej inwestycji	Gospodarstwa z kredytem					Gospodarstwa bez kredytu
	ogółem	w tym w % według wysokości w tys. zł				
		do 5	5-10	10-30	30 i >	
	Odsetki (liczba gospodarstw z inwestycjami =100)					
maszyny i urządzenia tech.	60	57	59	67	70	52
budynki inwentarskie	32	32	30	36	35	35
stado podstawowe	24	21	30	30	30	16
zakup ziemi	30	25	34	42	59	17
na cele biznesowe	3	2	5	2	8	5

Podsumowując warto podkreślić, że linie podziału na gospodarstwa dostosowujące się do wymogów gospodarki rynkowej i gospodarstwa prowadzone tradycyjnie, w sposób zachowawczy wcale, nie przebiegały wyłącznie według kryterium korzystania lub nie korzystania z kredytów bankowych. W konkluzji należy podkreślić, mówiąc z pewnym uproszczeniem, że rolnicy równolegle realizowali kilka scenariuszy zachowań, a trzy z nich występowały najczęściej.

Pierwszy scenariusz - to postawa wyraźnej aktywności rolnika na rynku kredytowym, czemu sprzyjało jego wykształcenie ogólne i zawodowe. Te gospodarstwa charakteryzował relatywnie wysoki poziom produkcji towarowej, z wyraźnymi preferencjami do inwestowania w kapitał czynny i w ziemię. Takie zachowania dotyczyły rolników z gospodarstw większych obszarowo, a najsilniej te cechy wystąpiły w gospodarstwach 50 hektarowych i większych. To ta grupa rolników była głównym beneficjantem interwencjonizmu finansowego państwa, realizowanego za pośrednictwem kredytów preferencyjnych.

Drugi scenariusz - zwykle wybierany przez gospodarstwa mniejsze i średnie obszarowo do 15 ha użytków rolnych, w których gospodarujący wykazywali postawę zamykania się na kontakty z rynkiem w ogóle, w tym także na rynek kredytów. Część tych gospodarstw korzystała wprawdzie z kredytów, ale były one niskiej wartości, miały charakter kredytu obrotowego, który podtrzymywał stare struktury dotyczące potencjału wytwórczego i nie wpływał bezpośrednio na procesy transformacyjne lecz służył przetrwaniu. W perspektywie - dalszej lub bliższej prowadzić to będzie do likwidacji tego gospodarstwa lub przekształcenia go w działkę rolniczą służącą samozaopatrzeniu. Te gospodarstwa rzadko inwestowały, a ewentualna nakłady na ten cel dotyczyły drobnych remontów i napraw bieżących budynków mieszkalnych i gospodarczych, nie zaś kapitału czynnego.

Trzeci scenariusz - dotyczył gospodarstw bez kredytu, wśród których przeważali kierownicy starsi wiekiem niż przeciętnie na wsi i był wśród nich znaczny

odsetek kobiet. Były to gospodarstwa o różnej wielkości, ale z większym udziałem gospodarstw do 15 ha. Te gospodarstwa miały dość słabe, ale ustabilizowane relacje z rynkiem, uzyskiwały średnie dochody i część z nich inwestowała w gospodarstwo unikając kredytu jako relatywnie drogiego źródła zasilania kapitałowego swoich gospodarstw. Taki stosunek do kredytu zmieniał ich strukturę inwestowania, która w stosunku do sytuacji przeciętnej na wsi oznaczała średnio niższe nakłady na inwestycje ogółem, przy mniej nowoczesnej strukturze rodzajowej tych wydatków niż to miało miejsce w grupie gospodarstw korzystających z kredytu bankowego. Ta strategia miała cechy zachowawcze, ale w wypadku poprawy makroekonomicznych uwarunkowań rozwoju sektora rolnego znaczna ich część zmieni swoje zachowania i aktywnie włączy się do unowocześniania swoich gospodarstw. Obecnie, prezentowane przez tych rolników postawy będą trudne do utrzymania, a przy niezmienionych warunkach rozwoju rolnictwa w perspektywie będzie to grupa gospodarstw wypadających z gry rynkowej i nierozwojowych.

2. Kredyty według grup obszarowych gospodarstw rolnych

Korzystanie z kredytów przez producentów rolnych było dodatnio skorelowane nie tylko z badanymi cechami demograficznymi kierowników gospodarstw, ale także ze średnim obszarem gospodarstwa rolnego, a z tych porównań wynikają następujące wnioski:

1. W latach 1992-1996 średni obszar gospodarstwa z kredytem był ponad 2 razy większy (212%) niż gospodarstw bez kredytu. Świadczy to o tym, że ta cecha gospodarstwa jest nadal w Polsce ważnym wyróżnikiem w korzystaniu z kredytów, a mała skala produkcji ogranicza możliwości transformacji tego sektora do gospodarki rynkowej i wiąże się z pasywnymi postawami rolników wobec polityki kredytowej państwa.
2. Wzrost wysokości zaciąganych kredytów był powiązany z obszarem gospodarstwa i te relacje kształtowały się następująco:

Klasy kredytu w tys. zł	Średni obszar gospodarstwa		Średnia wysokość kredytu	
	w ha użytków rolnych	w %	w tys. zł na 1 gospodarstwo	w %
Ogółem	12,1	100	7,0	100
do 5	9,0	74	2,4	34
5-10	16,3	135	7,4	106
10-30	17,6	145	17,7	253
31 i więcej	45,2	374	75,4	1077

Z tego porównania wynika, że najniższe kredyty (klasa do 5 tys. zł na gospodarstwo) zaciągali rolnicy z gospodarstw o obszarze 9 ha i średnia wartość tego kredytu wynosiła 2,4 tys. zł (34% średniego kredytu całej próby). W klasie kredytu 5-10 tys. zł średni obszar gospodarstwa wynosił 16,3 ha i 7,4 tys. zł kredytu (106%), a w następnych klasach kredytu (10-30 i 31 i więcej tys. zł) wzrost obszaru gospodarstwa w porównaniu ze średnim obszarem w całej badanej próbie wynosił odpowiednio 145 i 374%, natomiast wartość kredytu tych grup rolników w stosunku do średniej dla całej próby była bardzo wysoka i kształtowała się odpowiednio na poziomie - 253 i 1077%.

3. Średni obszar gospodarstwa dla całej grupy rolników z kredytem i dla grupy bez kredytu był dwukrotnie większy, a ta różnica nie występowała z jednakowym nasileniem we wszystkich grupach obszarowych badanych gospodarstw. Istota problemu sprowadza się bowiem do tego, że różnice w średnich obszarach gospodarstw z kredytem i gospodarstw nie korzystających z tego źródła zasilania finansowego w grupie 1-5 ha wynosiły - 23%, w grupie 5-10 ha - tylko 5,8%, a w następnych grupach (10-15, 15-25 i 25-50 ha) różnice te były jeszcze mniejsze i praktycznie nieistotne. Natomiast w grupie obszarowej 50 i więcej ha średni obszar gospodarstwa z kredytem i bez kredytu kształtował się jak 1:1,93 (51,3 ha : 99,1 ha) na niekorzyść gospodarstw bez kredytu i to miało decydujący wpływ na wynik całej analizy oraz różnice jakie ukształtowały się we porównywanych grupach gospodarstw chłopskich, które zaciągnęły kredyt oraz rodzin, które nie uczestniczyły w latach 1992-1996 z pomocy kredytowej banków.
Z tych porównań wynika także, że w rolnictwie podziały na gospodarstwa aktywne i bierne na rynku kredytowym, w latach 1992-1996 wyraźnie słabiej były powiązane z obszarem pod warunkiem, że nie dotyczyło to gospodarstw największych, tj. 50 hektarowych i większych. W gospodarstwach do 50 ha inne cechy niż obszar decydowały o tym czy dany rolnik sięgał po kredyt, natomiast w gospodarstwach największych korzystanie z kredytu było normą. Na 19 gospodarstw tej grupy obszarowej tylko jedno nowoutworzone nie korzystało z kredytu bankowego.
Średni obszar gospodarstwa w całej badanej próbie wzrastał wraz z wysokością zaciągniętego kredytu, ale nie był to czynnik, który niejako automatycznie rozstrzygał takie decyzje. Zaciąganie kredytu wiązało się z innymi cechami gospodarstwa rolnego niż obszar, a przede wszystkim z postawą rolnika wobec gospodarstwa jako źródła utrzymania rodziny. Tylko w gospodarstwach 50 hektarowych i większych zainteresowanie kredytem było powszechne, gdyż były to gospodarstwa stosunkowo niedawno utworzone i aktywnie dostosowujące swój potencjał produkcyjny

do nowych wymogów rynku, co m.in. wiązało się z dużym zapotrzebowaniem na kapitał, w tym również pochodzący z kredytu bankowego.

4. Gospodarstwa nie korzystające z kredytów w latach 1992-1996 były średnio o ponad dwa razy mniejsze obszarowo niż gospodarstwa z kredytem, co stanowiło ważny czynnik określający ich stopień powiązania z rynkiem, mierzony wartością produkcji towarowej. Z analizy relacji kredyt - produkcja sprzedana w roku gospodarczym 1995/1996 wynikają następujące wnioski. Średnio w całej badanej próbie, w grupie gospodarstw bez kredytu, większy udział miały rodziny (8%), które w ogóle nie produkowały na sprzedaż. W grupie gospodarstw z kredytem takich jednostek było tylko 2%, ale średnia wartość sprzedaży liczona na 1 ha użytków rolnych w tys. zł wynosiła - 2,3 w gospodarstwach bez kredytu i tylko - 2,1 tys. zł w gospodarstwach z kredytem. Te różnice były niewielkie i wynikały z podobnej intensywności produkcji w obydwu porównywanych grupach gospodarstw, chociaż odsetek gospodarstw produkujących na samozaopatrzenie w grupie rodzin nie korzystających z kredytów był 4 razy wyższy.

Z analizy IERiGŻ wynika, że w latach 1992-1996 rolnicy najczęściej korzystali z kredytów obrotowych. Z takim kredytem było 1387 gospodarstw na 4122 badanych ogółem (33,3%). W strukturze tych gospodarstw najliczniejszą grupę stanowiły jednostki o obszarze 5-10 ha (32%) i 10-15 ha (25%). Były to gospodarstwa o największym udziale wśród ogółu badanych, tj. z kredytem i bez kredytu, a kwoty zaciąganego przez nie kredytu były niskie 2-3 tys. zł. Zainteresowanie tym najpopularniejszym na wsi kredytem wyraźnie malało w gospodarstwach powyżej 25 ha, a jeżeli już po niego sięgały to wartość tego kredytu przekraczała 10 tys. zł.

Tabl. 4.

Badane gospodarstwa korzystające z kredytu na zakup ciągników i maszyn oraz z kredytu na zakup ziemi

Grupy obszarowe w ha użytków rolnych	Korzystajacy z kredytu według przeznaczenia (celu)											
	ciągniki i maszyny rolnicze						zakup ziemi					
	gospodarstwa		z tego w % z kredytem w tys. zł (suma wiersza=100)				gospodarstwa		z tego w % z kredytem w tys. zł (suma wiersza=100)			
	liczba	%	do 5	5- 10	10 - 30	30 i >	liczba	%	do 5	5 - 10	10 - 30	30 i >
ogółem	139	100	32	21	37	10	78	100	18	19	44	19
1 - 5	22	16	54	9	32	5	2	3	100	-	-	-
5 - 10	38	27	42	42	11	5	15	19	33	34	20	13
10 - 15	34	25	23	18	50	9	12	15	25	25	50	-
15 - 25	29	21	21	10	66	3	23	29	13	18	65	4
25 - 50	13	9	15	15	39	31	17	22	6	17	59	18
50 i >	3	2-	-	-	-	100	9	12	-	-	-	100

Tabl. 4 a.

Badane gospodarstwa korzystające z kredytu na budynki gospodarcze i zakup inwentarza żywego

Grupy obszarowe w ha użytków rolnych	Korzystajacy z kredytu według przeznaczenia na											
	budynki gospodarcze						inwentarz żywy					
	gospodarstwa		z tego w % z kredytem w tys. zł (suma wiersza=100)				gospodarstwa		z tego w % z kredytem w tys. zł (suma wiersza=100)			
	liczba	%	do 5	5- 10	10 - 30	30 i >	liczba	%	do 5	5 - 10	10 - 30	30 i >
ogółem	64	100	31	12	38	19	39	100	56	10	18	16
1 - 5	13	20	77	-	23	-	7	18	86	-	14	-
5 - 10	16	25	31	25	31	13	9	23	89	-	11	-
10 - 15	15	24	27	13	60	-	8	20	37	38	25	-
15 - 25	11	17	9	18	55	18	8	20	63	12	-	25
25 - 50	7	11	-	-	14	86	4	11	-	-	75	25
50 i >	2	3-	-	-	-	100	3	8	-	-	-	100

Kredyty na wyodrębnione grupy środków trwałych występowały wyraźnie rzadziej. Była to sytuacja zrozumiała, ale różnice pod tym względem były rażąco wysokie, co świad-czyło o kiepskiej kondycji finansowej rodzin chłopskich i słabej skłonności do inwestowania w restrukturyzację i modernizację gospodarstw. Łącznie liczba kredytów na te cele w całej badanej zbiorowości wynosiła 320, tj. 23,1%, a ich strukturę rodzajową charakteryzują dane tabl. 4 i 4a.

3. Interwencjonizm kredytowy państwa

Polityka interwencjonizmu finansowego w rolnictwie jest realizowana w Polsce przy wykorzystaniu preferencyjnych kredytów bankowych. W latach 1992-1996 odsetek takich kredytów, wśród ogółu kredytów zaciągniętych przez gospodarstwa rolne, wynosił blisko 89%. Założenia tej polityki są conajmniej dyskusyjne.

Przeprowadzone badania wskazują, że wysokość i struktura rodzajowa kredytów wg ich przeznaczenia wpływa w ograniczonym zakresie na restrukturyzację potencjału wytwórczego gospodarstw chłopskich. Są to głównie kredyty obrotowe krótkoterminowe, które nie zmieniają lecz utrzymują tradycyjną, wadliwą strukturę produkcji gospodarstw rolnych. Nie sprzyjają również roli w rozwijaniu specjalizacji produkcji, gdyż większość rolników sięga po te kredyty (zwykle reglamentowane) głównie dlatego, że są one tanie. Ich niska cena wiąże się z dopłatami budżetu państwa i instytucji finansowych krajowych i zagranicznych, dysponujących środkami pomocowymi na unowocześnianie rolnictwa.

Dla tych producentów, którzy chcieliby skorzystać z tanich kredytów w większej kwocie jest to sprawa trudna, ze względu na limitowanie części tych kredytów w relacji np. do obszaru posiadanego gospodarstwa. Kredyt obrotowy może w sposób trwały wpływać na restrukturyzację potencjału wytwórczego pod

warunkiem, że jest on wprowadzony do procesu produkcji w odpowiednio wysokiej kwocie i na zyskowne przedsięwzięcia produkcyjne. Natomiast w strukturze kredytów obrotowych przeważały takie, które były najtańsze, limitowane i zwykle dotyczyły zakupu nawozów mineralnych, oleju napędowego do ciągnika czy paszy dla zwierząt.

W związku z tym działalność interwencyjna państwa w dziedzinie kredytów rolniczych wyraźnie częściej dotyczyła realizacji celów socjalnych i stanowiła formę dopłaty do niskich dochodów gospodarstw chłopskich, natomiast w bardzo ograniczonym zakresie wpływała na zmiany strukturalne i unowocześnianie tego sektora. W ostatnich latach dynamicznie wzrastała częstość zaciągania kredytów, a także rosła, chociaż wolniej niż częstość średnia wartość kredytu na jedną umowę. W sumie zadłużenie wsi rozkładało się dość równomiernie na wszystkie grupy obszarowe gospodarstw chłopskich. W istocie nakładają się w tym wypadku dwa zjawiska, socjalnych osłon, które można szacować na 3/4 środków kredytowych jakie trafiały w latach 1992-1996 do gospodarki chłopskiej, natomiast tylko 1/4 wprost realizowała założenia polityki kredytowej państwa.

Bliższa analiza struktury kredytów, według celu przeznaczenia, sugeruje także inne wnioski, poddające w wątpliwość skuteczność interwencjonizmu finansowego państwa w sektorze rolnym. Problem dotyczy relacji między zasilaniem biernego i czynnego kapitału jako części składowych potencjału produkcyjnego poszczególnych gospodarstw. Otóż w Polsce nadal w zbyt wysokim odsetku kredyt jest zaciągany w bankach na zakup budynków i gruntów, a relatywnie za mało jest kredytów branych na zakup stada podstawowego, trwałych plantacji oraz maszyn i urządzeń rolniczych. Jest to nastawienie tradycyjne, polegające na inwestowaniu w budynki i ziemię w przeświadczeniu, że przy zwiększeniu skali produkcji efektywność i zyskowność gospodarstwa stanie się zjawiskiem automatycznym. Jest to rozumowanie wątpliwe, które sprawdza się tylko w niewielu gospodarstwach.

Kolejnym problemem są kredyty zaciągane przez gospodarstwa rolne duże obszarowo, które stanowią skromny udział w strukturze agrarnej, ale łączna kwota pobranych przez nich kredytów jest znacząca. Te gospodarstwa charakteryzują się wyraźnie wyższą niż przeciętna na wsi częstością korzystania z tego źródła zasilania finansowego swoich gospodarstw, a ich zobowiązania z tytułu jednej umowy kredytowej są często wysokie. Wśród tych gospodarstw można wyróżnić dwie grupy. Pierwsza to właściciele lub użytkownicy dużych gospodarstw o ustabilizowanym kierunku produkcji rolniczej i relatywnie wysokich dochodach. Kredyty preferencyjne są w tych gospodarstwach źródłem dodatkowych dochodów. Tani pieniądz z banku nie gasi ich własnych zasobów kapitałowych, które są zwykle wyżej oprocentowane niż otrzymany kredyt. Te gospodarstwa realizują produkcję rolniczą w warunkach taryfy ulgowej jaką funduje im państwo, w ramach interwencjonizmu kredytowego.

Drugą grupa wśród klientów banków są rolnicy i przedsiębiorcy, którzy w ostatnich latach kupili lub wydzierżawili od AWRSP przedsiębiorstwo rolne lub jego zorganizowaną część i podjęli pracę na rachunek własny. W tej grupie są także właściciele i użytkownicy gospodarstw, które w ostatnich latach zostały powiększone o więcej niż 50% obszaru dotychczasowych gruntów i są to zwykle jednostki większe obszarowo (25 ha i więcej ha). Wszyscy ci producenci mają w pierwszych latach gospodarowania duże trudności finansowe i produkcyjne. W nowych warunkach ekonomicznych wynikających ze zmiany obszaru oraz organizacji produkcji potrzebują poważnych nakładów kapitałowych. Korzystają oni wprawdzie z ulg podatkowych, karencji w spłacie zobowiązań z tytułu zakupu ziemi lub jej dzierżawy, ale te formy pomocy są niewystarczające i dlatego sięgają oni po tani kredyt preferencyjny. Jest on w tych gospodarstwach istotnie potrzebny i służy nie tylko kształtowaniu struktury majątku trwałego, przy zmienionej skali produkcji, ale także wiąże się to z dużymi potrzebami dotyczącymi środków obrotowych. Badania IERiGŻ wykazały, że w tej grupie gospodarstw, tzn. organizujących do niedawna prace na gruntach popegeerowskich nie stosuje się nawozów mineralnych, środków ochrony roślin, wapnowania gleby i innych zabiegów uprawowych, a takie zachowania wynikają z braku kapitału, nie zaś z koncepcji np. produkcji tzw. zdrowej żywności. Ta grupa klientów banków w pełni zasługuje na kredyt preferencyjny, który powinien być dostępny przez kilka pierwszych lat gospodarowania w zmienionych warunkach ekonomiczno-produkcyjnych, wynikających z powiększenia obszaru gospodarstwa. Tani, preferencyjny kredyt powinien tym gospodarstwom, w krótkim czasie, pozwolić uzyskać standard gwarantujący zyskowność i samodzielność finansową.

Obecnie ta grupa producentów rolnych ma jednak wiele trudności z uzyskaniem kredytów preferencyjnych. Są to zwykle osoby fizyczne lub spółki prawa handlowego, które mają słabe zabezpieczenie majątkowe swoich zobowiązań finansowych wobec banków, natomiast ogólna konstrukcja zasad dotyczących korzystania z kredytów, a także wewnętrzne regulaminy dotyczące zarządzania tym ryzykiem, tworzą dodatkowe bariery trudne do pokonania przez tę grupę klientów.

Przedstawione wnioski, charakteryzujące rynek kredytów rolnych, stanowią pewne uproszczenie wyostrzające sprawę, ale są ważne dla kształtowania zasad interwencjonizmu kredytowego państwa. Warto także zaznaczyć, że zastosowany podział kredytobiorców nie obejmuje analizy wszystkich funkcji jakie tradycyjnie w praktyce gospodarczej i w nauce wiąże się z cechami tego instrumentu. Nie ma to jednak znaczenia dla oceny interwencjonizmu finansowego państwa w dziedzinie kredytu rolnego. Inną kwestią zasługującą na uwagę jest to, że przedstawione charakterystyki wyodrębnionych grup kredytobiorców, zawierają pewne oceny wartościujące, które mogą sugerować określone nastawienia nie tylko ekonomiczne, ale także finansowe i polityczne. Problem: czy dawać rolnikom i ile z kasy podatników jest wciąż gorącą kwestią dyskutowaną przez różne

środowiska opiniotwórcze, w tym głównie przez partie i związki chłopskie. W tym wypadku samo sformułowanie wad i zalet tej formy pomocy dla rolnictwa niczego nie rozstrzyga, gdyż decyzje o skali i formach pomocy kredytowej państw są decyzjami politycznymi, a w mniejszym stopniu gospodarczymi wobec rynku dobrze zaopatrzonego w żywność.

JANUSZ DĄBROWSKI
Fundusz Rozwoju Rolnictwa
Rząd Wielkiej Brytanii
Warszawa

FUNKCJONOWANIE I ZARZĄDZANIE SYSTEMEM INSTYTUCJI WSPIERAJĄCYCH ROZWÓJ OBSZARÓW WIEJSKICH W SZKOCJI(*)

System instytucji wspierających rozwój obszarów wiejskich w Szkocji

Celem artykułu jest opisanie systemu funkcjonowania i zarządzania instytucjami odpowiedzialnymi za wspieranie rozwoju obszarów wiejskich w Szkocji, ze szczególnym uwzględnieniem mechanizmów zarządczych i finansowych mających na celu koordynację strategii i działań instytucji i organizacji zaangażowanych w proces rozwoju społecznego i gospodarczego obszarów wiejskich oraz zwiększenia wpływu i udziału społeczności lokalnych w tym procesie.

Na wstępie należy zaznaczyć, że opis dotyczy systemu na koniec roku 1996, to znaczy nie obejmuje zmian zachodzących po referendum, w którym wyborcy zdecydowali o utworzeniu odrębnego parlamentu i rządu szkockiego. Ponadto przy prezentacji poszczególnych instytucji najwięcej uwagi poświęcone zostanie tym z nich, których funkcje odbiegają od ich odpowiedników w Polsce lub też nie ma organizacji pełniących podobne role.

Można wyróżnić trzy rodzaje uczestników czących w procesie rozwoju obszarów wiejskich:

a) instytucje finansowane i koordynowane przez Biuro d/s Szkocji (Scottish Office),

b) samorząd terytorialny,

c) organizacje pozarządowe.

(*) Zebranie informacji na temat praktycznego funkcjonowania systemu możliwe było dzięki dwóm wyjazdom studialnym autora do Szkocji, sfinansowanym przez British Council.

I. **Biuro d/s Szkocji (Scottish Office)** w randze ministerstwa odpowiada za całokształt zarządzania i administrowania sprawami wewnętrznymi Szkocji, w ramach rządu Wielkiej Brytanii. Cechą charakterystyczną Wielkiej Brytanii, w latach rządów partii konserwatywnej (1979-1997) było przekazywanie funkcji administracji publicznej na rzecz wyspecjalizowanych agencji finansowanych, przez odpowiedniki polskich funduszy celowych (przeznaczanie środków publicznych na realizowanie polityki rządowej poprzez specjalne agencje np. Agencja Rynku Rolnego). Podstawą takiej polityki było założenie, że tradycyjne instytucje administracji publicznej nie reagują na bodźce rynku tzn. konsumentów. Koncepcja polegała na tym, że funkcje administracji publicznej postrzegano jako świadczenie usług dla obywateli, których traktowano jak konsumentów tych usług. Logiczną konsekwencją takich założeń była próba stworzenia sztucznego rynku, tzn. utworzenia sieci agencji finansowanych ze środków publicznych, realizujących politykę rządu w swoich zakresach działania. Przy czym, niezależnie od konkretnych zadań każdej z agencji ich celem nadrzędnym było wspieranie rozwoju społeczno-gospodarczego Szkocji, w tym oczywiście również rozwoju obszarów wiejskich. Nie utworzono żadnej agencji, która zajmowałaby się tylko obszarami wiejskimi. Powstało szereg agencji finansowanych i koordynowanych przez Biuro d/s Szkocji. Oto krótkie omówienie działalności ważniejszych z punktu widzenia oddziaływania na rozwój obszarów wiejskich.

Narodowa Agencja Mieszkalnictwa (Scottish Homes, The National Housing Agency), utworzona w 1989 roku - zgodnie z nazwą organizacja ta oddziaływuje na sytuację mieszkaniową, poprzez system wspierania i współfinansowania inicjatyw podejmowanych przez samorządy lokalne i samych mieszkańców. W rejonach wiejskich Scottish Homes udziela grantów dla władz lokalnych i wspólnot mieszkańców w remontach lub budowie nowych domów, po cenach pozwalających mniej zamożnym mieszkańcom na zakup lub utrzymanie mieszkania. Jest to zgodne z ogólną strategią zapobiegania wyludniania terenów wiejskich, co w konsekwencji prowadzi do zamierania dużych obszarów kraju (mniejsze zaludnienie powoduje spadek popytu na usługi publiczne np. szkoły, urzędy pocztowe i inne usługi - w efekcie zmniejsza się liczba miejsc pracy, następuje migracja w inne miejsca, co ma również poważne konsekwencje ekologiczne). W niektórych regionach Szkocji (np. Aberdeen) Agencja ta ma inne zadanie do spełnienia. Na skutek napływu bogatszych nabywców domów w te okolice przyciągniętych dużym wzrostem gospodarczym (wpływ wydobycia ropy naftowej z morza Północnego) miejscowa ludność nie może sobie pozwolić na zakup domu. Stąd Narodowa Agencja Mieszkalnictwa poprzez pomoc we wspieraniu budownictwa publicznego/komunalnego (we współpracy z samorządami lokalnymi) może w pewnym ograniczonym zakresie złagodzić ten problem.

Szkockie Dziedzictwo Naturalne (Scottish Natural Heritage), utworzona w 1992 roku - jej celem jest ochrona środowiska naturalnego oraz inicjowanie wykorzystywania naturalnych warunków geograficznych Szkocji dla celów turystycznych i rekreacyjnych. W kontekście całego szeregu programów ochrony środowiska finansowanych przez Unię Europejską, rząd Wielkiej Brytanii i organizacje charytatywne, agencja ta poprzez inicjowanie i koordynowanie wspólnych projektów z innymi partnerami ma istotny wpływ na możliwości rozwoju obszarów wiejskich przy wykorzystaniu naturalnych zasobów przyrodniczych np. szlaki dla turystów pieszych, tworzących nowe możliwości dochodów dla ludności wiejskiej takie jak noclegi, wyżywienie i inne usługi.

Jeśli chodzi o bezpośrednie wspieranie rozwoju gospodarczego, to działają dwie agencje o bardzo skomplikowanej strukturze organizacyjnej i finansowej. Przy prezentacji tych organizacji przedstawiony zostanie system koordynowania i finansowania agencji działających w ramach Biura d/s Szkocji.

Obydwie agencje mają ten sam status co wymienione powyżej, to znaczy bezpośrednio finansowane w ramach funduszy celowych przeznaczonych na wspieranie rozwoju ekonomicznego. Jedna z nich ***Scottish Enterprise (SE) pokrywa swoją działalnością południową Szkocję, natomiast Highland and Island Enterprise (HIE)*** - północną. W latach 90 przyjęto jako strategię rozwojową zwiększenie roli czynników lokalnych w opracowywaniu i wdrażaniu programów rozwoju regionu. Przy czym podkreślano konieczność włączenia w ten proces przedstawicieli lokalnego biznesu, jako najlepiej zorientowanego w potrzebach miejscowych. Stąd zdecydowano o utworzeniu 22 Firm d/s Wspierania Lokalnej Przedsiębiorczości (Local Enterprise Companies) obejmujących 22 wydzielone obszary działania pokrywające całą Szkocję. Każda z 22 firm podpisuje kontrakt z terytorialnie właściwą agencją rozwoju regionalnego, HIE na północy, SE na południu Szkocji. Z punktu widzenia prawa są to firmy prywatne (limited company, wydaje się, że nie ma odpowiednika w polskim prawie). Na początku ich działalności ogłoszono przetarg dla chętnych lub też zaproszono do udziału w radzie grupę wybranych przedstawicieli lokalnego biznesu. Zadaniem rady jest wypracowywanie lokalnej strategii w ramach założeń opracowanych przez Biuro d/s Szkocji obowiązujących dla całej Szkocji.

Proces uzgadniania priorytetów i alokacji środków finansowych wygląda w sposób następujący:

1. Biuro d/s Szkocji opracowuje strategię rozwoju obszarów wiejskich.

2. Wyspecjalizowane agencje (w tym wszystkie opisane powyżej, z wyjątkiem Firm d/s Wspierania Lokalnej Przedsiębiorczości) przedstawiają propozycje budżetów na rok następny, zgodnie z priorytetami

strategicznymi rozbitymi na cele, które mogą być poddane jakieś formie oceny (w momencie przyznawania funduszy, a następnie po realizacji jako kryterium oceny osiągnięcia założonego celu). Na przykład w przypadku HIE, w roku finansowy 1993/94, były to następujące cele: pomoc dla firm w formie finansowej np. granty, pożyczki, udziały w projektach inwestycyjnych (62% rocznego budżetu HIE), wsparcie marketingowe w formie promocji regionu i konkretnych projektów branżowych, szkolenia, w tym dla młodzieży i osób pozostających długo bez pracy, pomoc w ponownym zagospodarowaniu obiektów zniszczonych (np. inwestycja w starym podupadłym porcie rybackim, budowa w tym miejscu przystani dla jachtów) oraz wspieranie inicjatyw społecznych (obiekty z przeznaczeniem dla ludności lokalnej np. basen).

3. Ten etap dotyczy tylko Firm d/s Wspierania Lokalnej Przedsiębiorczości. Firmy te jako organizacje prywatne ze środków publicznych przedstawić muszą plany działania na rok następny swoim agencjom-matkom (HIE na północy, SE na południu). Plany te, oparte na strategii agencji-matki powinny bardziej szczegółowo określać jak cele ogólne będą realizowane przy wykorzystaniu lokalnych możliwości rozwojowych. Każda z lokalnych firm zatrudnia ponad 20 osób, odpowiedzialnych za realizowanie projektów i administrowanie środkami. Lokalne firmy mogą do pewnej wysokości alokować środki bez zatwierdzenia agencji-matki.

System zarządzania, dystrybucji środków i kontroli ich wykorzystania wydaje się być, pomimo wysiłków jego twórców, aby funkcjonował on podobnie jak w firmie komercyjnej dosyć skomplikowany. Potwierdził tom, w rozmowie z autorem artykułu przedstawiciel kierownictwa Biura d/s Szkocji. Stwierdził on, że efektywne zarządzanie całym mechanizmem wymaga dużej wiedzy operacyjnej o każdej z agencji, co z kolei pozostawia wiele decyzji w sferze uznaniowej Biura. Istnieje system wzajemnie powiązanych uczestników tego samego procesu. Z chwilą rozpoczęcia finansowania określonych działań, zaczyna działać zasada rozbudzonych oczekiwań. Każde cięcie w budżecie oznacza protesty instytucji i osób tracących dostęp do środków pomocowych. Należy dodać do tego kontekst polityczny w postaci grup wpływu i środków masowego przekazu. Wydaje się zatem, że przy tworzeniu instytucji wspierających rozwój regionalny w Polsce trzeba brać pod uwagę te doświadczenia.

II. **Samorząd terytorialny** pełni podobną funkcję co w Polsce. Odgrywa jednak znacznie bardziej aktywną rolę w aktywnym wspieraniu rozwoju ekonomicznego. Przede wszystkim polega to na opracowywaniu strategii rozwoju,

podobnie jak w Polsce. Ponadto władze samorządowe pełnią ogromną rolę w przyciąganiu funduszy z innych źródeł brytyjskich oraz Europejskich Funduszy Strukturalnych, dla realizacji projektów w zakresie infrastruktury technicznej i tzw. projektów miękkich (soft project), których głównym celem jest zwiększenie aktywności społeczności lokalnych. Uważa się, że jeżeli uda się wciągnąć grupę mieszkańców w realizację jakiegoś przedsięwzięcia, to pozwoli to na wykreowanie lokalnych liderów. Innymi słowy chodzi o pośrednie oddziaływanie na lokalne społeczności przez stworzenie atmosfery zaangażowania, co sprzyja wzrostowi działalności gospodarczej. Dodatkowo samorządy lokalne wchodzą jako partnerzy do Trustów Wspierających Lokalny Rozwój Gospodarczy (Local Enterprise Trust), których bliższa charakterystyka zostanie przedstawiona za chwilę przy omawianiu organizacji pozarządowych. Organizacja zrzeszająca samorządy - Konwencja Szkockich Władz Samorządowych (Convention of Scottish Local Authorities) jest traktowana jako poważny partner we wszelkich dyskusjach na temat wewnętrznych spraw Szkocji. Pełni w ten sposób funkcję ważnej grupy wpływu, co w demokratycznych procedurach uzgadniania stanowisk na drodze kompromisu pomiędzy wszystkimi uczestnikami procesu rozwoju gospodarczego jest warte podkreślenia.

III. Prezentacja całego **spektrum organizacji pozarządowych** działających w Szkocji wykracza poza możliwości tego artykułu. Wystarczy powiedzieć, że tylko na obszarze północnej Szkocji działa ponad 3000 organizacji społecznych reprezentujących interesy członków. Daje to imponującą średnią 1 organizacji na 100 mieszkańców. Świadomość konieczności podejmowania wspólnych akcji wynika z pełnego zrozumienia, że w warunkach demokracji nieobecni, którzy nie prezentują swoich argumentów w debacie publicznej nie mają racji.

W tym kontekście warto wymienić jedną z organizacji, która jest w istocie formą zrzeszenia organizacji społecznych. Forum Wiejskie (Rural Forum) jest organizacją dobrowolną utrzymującą się ze składek członkowskich. Wstąpić mogą do niej zarówno inne organizacje jak i osoby fizyczne. Jak wynika z rozmów przeprowadzonych przez autora artykułu z uczestnikami Walnego Zgromadzenia Forum Wiejskiego w 1996 roku, uważają oni, że każdy kto liczy się w sektorze wiejskim musi należeć do tej organizacji. W trakcie Zgromadzenia organizowane są prace w grupach tematycznych, gdzie przedstawiciele organizacji reprezentujących czasami sprzeczne interesy mogą wymienić poglądy i poznać nawzajem swoje racje i potrzeby. Wydaje się, że taka procedura w sposób wydatny ułatwia sformułowanie wspólnego programu, pod którym mogą się podpisać wszyscy członkowie tej organizacji.

ro d/s Szkocji przy opracowywaniu oficjalnego dokumentu prezentującego politykę rządu dotyczącego obszarów wiejskich Szkocji. Cały proces trwał trzy lata (1992-95). Sam fakt, że rząd brytyjski uznał za konieczne stworzenie spójnej strategii w tym zakresie po prawie 50 letniej przerwie spowodowany był wieloma przesłankami. Jedną z ważniejszych było stwierdzenie, że tworzenie nowych instytucji do realizacji polityki w pewnym wąskim zakresie prowadzi raczej do rozproszenia środków, bez wyraźnej perspektywy programowej. W praktyce polegało to na alokacji środków przez poszczególne agencje i instytucje zgodnie z ich wewnętrznymi priorytetami i interesami, bez właściwej koordynacji z innymi partnerami. Z perspektywy polskiej wydaje się, ze jest to zbyt krytyczne stanowisko, biorąc pod uwagę zakres współpracy pomiędzy różnymi szkockimi partnerami.

Należy w tym miejscu podkreślić znaczenie procedur publicznej dyskusji dla tworzenia bodźców do samo-organizacji się społeczeństwa. Ponieważ do publicznej debaty zapraszani są uznawani reprezentanci grup społecznych, każda społeczność rozumie konieczność stworzenia własnej grupy wpływu. Wynika z oczywistości ograniczonych środków finansowych - lepszy lobbing gwarantuje większy udział w tych środkach. Nawet jeżeli postulaty nie zostaną spełnione (co się często zdarza), sam fakt publicznej artykulacji potrzeb ułatwia współpracę oraz sygnalizuje potrzeby decydentom.

II - poziom projektowy. Punkt wyjścia jest ten sam. Sieć instytucji mających różne priorytety i często partykularne interesy. Stąd ogromna rola dla inicjatorów, tzn. ludzi dysponujących informacjami na temat wymagań instytucji mogących udzielić pomocy technicznej (doradztwo, plan wykonalności itd.) i finansowej. Stąd też samorządy lokalne są zainteresowane współfinansowaniem np. Trustów Wspierających Lokalny Rozwój Gospodarczy (koszty operacyjne jak biuro, transport, pracownicy ponoszone są przez partnerów takich władz samorządowych, Firma jak d/s Wspierania Lokalnej Przedsiębiorczości i inne, firmy prywatne. Resztę pracownicy trustu muszą zarobić poprzez zarządzanie projektami, które sami inicjują na wniosek zainteresowanych partnerów). W praktyce działa to tak: projekt rozbija się na komponenty, które finansowane są przez różne organizację, zgodnie z ich zakresami działania, np. samorząd wnosi jako aport teren z przeznaczeniem na camping, Firma d/s Wspierania Lokalnej Przedsiębiorczości pokrywa koszty studium wykonalności i części kosztów inwestycji, Szkockie Dziedzictwo Narodowe wyznacza szlak turystyczny przechodzący w okolicy, a także wspiera promocję nowego campingu. Część środków inwestycyjnych pozyskuje się z Europejskich Funduszy Strukturalnych itd.

Jak widać wyraźnie z przykładu (autentycznego) współpraca jest wręcz wymuszana przez system finansowy i organizacyjny instytucji pomocowych. Warto również podkreślić konieczność posiadania odpowiednich specjalistów. Na przykład na południu Włoch w 1996 roku wykorzystano tylko 30% środków przy-

JÓZEF NIEMCZYK
Instytut Koniunktur i Cen
Warszawa

SYSTEM IACS W UNI EUROPEJSKIE
(NA PRZYKŁADZIE IRLANDII)

1. Wstęp

System zarządzania środkami finansowymi i kontroli w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Uni Europejskiej - IACS (Integrated Administration and Control System for certain Community Aid Schemes) jest obecnie realizowany na podstawie Rozporządzenia Rady EWG nr 3508/92 z 27 listopada 1992 r. Oficjalnie obowiązuje w krajach członkowskich (art. 13 Rozporządzenia) od 1 lutego 1993 r. Realnie w pełni został wdrożony 1 lutego 1996 r. (w formie skomputeryzowanej wraz z alfanumerycznymi systemami identyfikacji pól uprawnych i zwierząt gospodarskich, podaniami (aplikacjami), będącymi jednocześnie sprawozdaniami przedkładanymi przez rolników itp.

Rozporządzenie to nawiązując, między innymi do art. 8 Rozporządzenia Rady EWG nr 729/70, z 21 kwietnia 1970 r. w sprawie finansowania Wspólnej Polityki Rolnej (CAP) - stwierdza, że kraje członkowskie muszą podejmować zadowalające działania zapewniające, że środki w ramach rozszerzonego bezpośredniego wspierania produkcji roślinnej i zwierzęcej (reforma Mac Sharryego) - wydatkowane z funduszu FEOGA(1) będą wykorzystywane właściwie Rozporządzenie nr. 3508/92 nawiązuje również do art. 23 Rozporządzenia Rady EWG nr 4253/88, z 19 grudnia 1988 i do Rozporządzenia EWG nr 2052/88, w celu zapewnienia koordynacji polityki strukturalnej w odniesieniu do rolnictwa, realizowanej między innymi przez Europejski Bank Inwestycyjny.

Rozporządzenie nr 3508/92 odnosi się ponadto do takich form pomocy z budżetu Unii Europejskiej (UE) jak stosowana w odniesieniu głównie do chowu bydła, owiec i kóz w górach i w rejonach zaniedbanych (headage).

(1) FEOGA - Fond Europeen d'Orientation et de Garantie Agricole (Europejski Fundusz Orientacji i Gwarancji Rolnej).

użytków rolnych. W strukturze tych wydatków najwięcej środków przewidziano na Włochy - 20,1%, Hiszpanię - 18,1% oraz Francję - 14,6%. Najmniej - na Luksemburg - 0,6%, Belgię - 2,3% oraz Danię - 2,4%. Komisja Europejska była i jest, zgodnie z art. 11, upoważniona do wszelkiej kontroli podmiotów odpowiedzialnych za wdrożenie i funkcjonowanie systemu IACS.

2. Pomoc „powierzchniowa"

Generalnie biorąc, system IACS ma za zadanie nadzorować stosowaną pomoc „powierzchniową" (do powierzchni uprawianych roślin) lub poprzez pomoc „inwentarzową" (do chowanych zwierząt gospodarskich, np. opasów wołowych, krów, owiec i kóz itp.). Warunkiem otrzymania pomocy „powierzchniowej" jest stosowanie przez rolnika odłogowania (set-aside) gruntów ornych gdy obejmują one więcej niż 15,13 ha. Przy powierzchni gruntów ornych do 15,13 ha stosuje się uproszczoną procedurę (system) pomocy „powierzchniowej", bez potrzeby odłogowania.Uproszczona procedura może być zastosowana również wówczas gdy grunty orne zajmują ponad 15,13 ha ale rolnik otrzymuje pomoc jedynie na powierzchnię 15,13 ha.W ramach tak uproszczonej procedury rolnik może otrzymać pomoc jedynie w uprawie zbóż, natomiast nie dotyczy ona oleistych (w tym lnu), strączkowych, kukurydzy na kiszonkę oraz powierzchni odłogowanej.

Gdy w gospodarstwie grunty orne wynoszą 15,13 ha i więcej to w celu otrzymania pomocy powierzchniowej rolnik musi odłogować minimum 5% całości tych gruntów oraz może ponadto dobrowolnie odłogować 10% gruntów.

Pomoc powierzchniowa dla roku 1996/97 wynosiła (w ECU):

- 330,39 - zboża, mieszanki zbożowe z oleistymi, strączkowymi,
- 315,17 - kukurydza na kiszonkę,
- 606,16 - oleiste,
- 477,22 - strączkowe,
- 639,00 - len,
- 418,49 - powierzchnia odłogowana (set-aside land).

Wypłaty, na podstawie podań o pomoc „powierzchniową" (Area Aid Application), przedkładanych przez rolników (por. oryginalny wzór - zał.1) są realizowane pomiędzy 16 października a 31 grudnia, poza uprawami roślin oleistych. Dla tych upraw wypłaty mogą być realizowane zaliczkowo, do marca - kwietnia w danym roku uprawy.

Jak widać w zał. 1 - podanie (sprawozdanie) o pomoc „powierzchniową" wraz z zaktualizowaną mapą pól uprawnych danego gospodarstwa musi być nadesłane do wydziału pomocy powierzchniowej Ministerstwa Rolnictwa Irlandii (Area Aid Unit of DAFF) do 30 kwietnia.Treść tego podania jest następująca:

Po trzecie - użytkowanie roślin dopuszczonych do uprawy na powierzchniach odłogowanych podlega ścisłym regulacjom (destinated for a permitted end use only). Nie przestrzeganie tych regulacji grozi utratą korzyści otrzymywanych przez rolnika z tytułu odłogowania ziemi uprawnej (pomocy „powierzchniowej") oraz dodatkowymi karami.

W zależności od pory roku zasady odłogowania są następujące:

1. Od ostatniego zbioru do 15 stycznia.

   Grunty orne objęte odłogowaniem muszą być obsiane mieszanką traw lub gorczycy, facelii lub rzepaku na paszę (wypasionym jednak do 14 stycznia) w celu założenia „zielonego ugoru" (green cover). Ten wymóg nie jest stosowany do gruntów na których dokonywany był zbiór okopowych późną jesienią. Nie wolno stosować zabiegów opryskowych (herbicydami defoliującymi - dopisek własny) lub zabiegów mechanicznych z zakresu ogólnej uprawy gleby (poza lekkimi uprawkami) nawet jeśli opóźnia się jesienny zbiór roślin, w tym korzeniowych.

2. Od 15 stycznia do 15 kwietnia.

   Założony „zielony ugór" powinien być utrzymany co najmniej do 15 kwietnia. Jeśli ugorowanie jest wieloletnie, to znaczy nie podlega rotacji to na danej powierzchni mogą być zasadzone:

   a) drzewa leśne o cyklu uprawy (i zbioru) do 10 lat;

   b) założone uprawy szkółkarskie oraz inne rośliny, np. Miscantus Sinensis, zioła i inne rośliny (wieloletnie) używane w produkcji farmateutycznej (poza lawendą i szałwią) oraz występującymi w rozdziale 14 CN (Combined Nomenclature), tj. materiałami roślinnymi do wyplatania.

   Ponadto dopuszczalne są uprawy roślin z których otrzymuje się lub które służą do otrzymywania następujących produktów finalnych:

   - produktów z rozdziału 15 CN, tj. oleji roślinnych używanych na cele nieżywnościowe,
   - produktów z rozdziału 22 CN, tj. alkoholu etylowego używanego bezpośrednio jako paliwo silnikowe lub przeznaczonego do przetworzenia na takie paliwo,
   - produktów wytworzonych ze zbóż z rozdziału 19 CN (ex 190410 i ex 19059090),
   - grzybni w ramach kodu CN 06029100,
   - laku, gumy naturalnej, żywicy, balsamu,
   - soków i ekstraktów oznaczonych kodem CN 13021100 (opium),
   - soków, ekstraktów i korzeni roślin oznaczonych kodem CN 13021400 (w tym zawierające rotenon), pektyny itp.

Jeśli rolnik po raz pierwszy użytkuje daną działkę - to powinien przedłożyć do administracji lokalnej urzędową mapę w skali 1:2500 (Ordnance Survey map) z zaznaczoną daną działką, która z reguły otrzymuje ten sam numer kodowy którym była oznaczona poprzednio. Również rolnik powinien przedłożyć taką urzędową mapę z zaznaczonymi granicami działki, jeśli zostały zmienione jej granice.

W obu przypadkach rolnik przedkłada mapy wraz z wypełnionym formularzem (Ordnance Sheet), zawierającym nazwisko, adres, numer stada chowanych zwierząt itp. Działka nie powinna być mniejsza niż 0,3 ha (art. 4, ust.7) Rozporządzenia Komisji Europejskiej nr 3887/92.

4. Pomoc „inwentarzowa"

Pomoc ta może być realizowana w różnych systemach w odniesieniu do gospodarstwa rolnego.

Po pierwsze - rolnicy gospodarujący w rejonach słabiej rozwiniętych (disadvantaged areas) otrzymują w formie płatności bezpośrednich (direct income payment) wspomniany headage w odniesieniu do chowanych zwierząt - pastwiskowych, tj. bydła, owiec, kóz, koni.

Rolnik (irlandzki)(4) otrzymuje na przykład:

- 84 funty irl. do każdej sztuki, w tym cielęcia w rejonach najbardziej zaniedbanych (w stadzie do 40 krów). Inne sztuki są dofinansowywane w wysokości 40 funtów w stadach do 8 krów oraz 33 funty w stadach do 30 krów. Łącznie dotacja dla 40 krów może wynieść 3360 funtów;
- 75 funtów w rejonach mniej zaniedbanych (w stadzie do 30 krów). Łącznie dotacja dla 30 krów może wynieść 2250 funtów.

Na każdą sztukę powyżej 60 zwierząt rolnik otrzymuje tylko połowę wyżej wspomnianych stawek dotacji. Dotacja nie może przekroczyć 89,62 funty w przeliczeniu na 1 hektar paszowy.

Analogicznie np. w odniesieniu do owiec i kóz stawka dotacji wynosi 10 funtów na matkę (owcę, kozę) w stadach do 200 sztuk. Łącznie dotacja na takie stado może wynieść 2000 funtów rocznie.

Po drugie - najważniejszą formą pomocy „inwentarzowej" są kompensacyjne płatności bezpośrednie z tytułu obniżki cen skupu w ramach reformy Mac Shar-

(4) Prezentowany irlandzki system interwencji (administrowania) jest zbliżony do systemu angielskiego, w którym główne obowiązki realizuje Ministerstwo Rolnictwa i ogólnokrajowe agencje interwencyjne. W Irlandii obowiązki te realizuje Ministerstwo Rolnictwa - jako Agencja Interwencyjna.
We Francji istnieje kilka branżowych instytucji interwencyjnych współpracujących z Ministerstwem Rolnictwa.
W Niemczech obowiązki te realizuje agencja interwencyjna i izby rolnicze.

Jeżeli chodzi o znakowanie bydła to jest ono realizowane w następujący sposób:

- po pierwsze - cielęta po urodzeniu muszą być w ciągu 30 dni oznakowane plastikowym kolczykiem[(6)]. Dla każdego zwierzęcia zakłada się kartę identyfikacyjną koloru niebieskoszarego - dokument towarzyszący („paszport"), oznaczoną tym samym numerem co kolczyk (National Bovine Administrative Document and Cattle Identity Card);
- po drugie - dla każdego urodzonego zwierzęcia w ciągu 7 dni od kolczykowania - rolnik przedkłada do centralnego rejestru urodzeń specjalny formularz (National Calf Birth Registration Form) , zawierający informacje o zwierzęciu podobne do zawartych w National Bovine Administrative Document and Cattle Identity Card.

Również sam rolnik czy handlowiec musi prowadzić rejestr stada (Bovine Herd Register), poprzez prowadzenie dokumentacji informującej o urodzeniu (wszystkich cieląt), opuszczeniu stada (w tym padnięciu) lub wejściu do stada danego zwierzęcia wraz z jego charakterystyką.

Począwszy od 16 września 1996 r. - zwierzę opuszczające gospodarstwo musi być wyposażone w „paszport" oraz w pozwolenie weterynaryjne, które może być wystawione również na targowisku gdy zwierzę jest dalej transportowane w tym dniu do rzeźni lub na eksport.

Analogicznie w chowie owiec i kóz - oznakowane zwierzęta posiadają w obrocie rynkowym dokument towarzyszący (Sheep Movement Document - Form SM), podpisany przez właściciela zwierząt, informujący o liczbie zwierząt, ich numerach kodowych, pochodzeniu i miejscu przeznaczenia (np. inne gospodarstwo, targowisko, rzeźnia - zakład mięsny). Dokument ten, który może być zastąpiony np. przez dowód zakupu zwierzęcia, musi być przechowywany przez odbiorcę 3 lata od nabycia danego zwierzęcia do stada.

Rejestr stada, na który pozwolenie wydaje (w Irlandii) lokalne biuro weterynaryjne (Local District Veterinary Office), powinien zawierać:

1. Datę wejścia lub wyjścia ze stada danego zwierzęcia,
2. Adres (skąd, dokąd) przemieszczania zwierzęcia,
3. Identyfikację (mark borne) zwierzęcia,
4. Ilość zwierząt, w tym matek i jarlic (breeding ewe/hoggets) w danym momencie w gospodarstwie,
5. Ilość matek i jarlic w wieku powyżej 12 miesięcy, w tym urodzonych w danym gospodarstwie.

(6) Kolczyk zawiera kod literowy Irlandii (IE), kod identyfikacyjny stada (cztery duże litery) oraz kod indywidualny zwierzęcia (cztery cyfry i duża litera).Taki sam kod literowy i cyfrowy zawiera plakietka (duży kolczyk) również koloru żółtego, służący do znakowania starszych zwierząt.

rolnictwa (na wzór funduszu FEOGA)/ oraz administrowania i kontroli tych systemów (na wzór systemu IACS).

Najbardziej nadają się do takiego pilotażowego wdrożenia formy strukturalnego, selektywnego wsparcia rejonów słabiej rozwiniętych, zwłaszcza górskich (produkcji zwierzęcej poprzez środki typu headage), niezależnie od tego, że w przyszłości najprawdopodobniej ta forma pomocy dla rolnictwa będzie w UE zanikała, ze względu na duży stopień przestrzennego wyrównania poziomów rozwoju.

2. Jeżeli zakładać, że pomiędzy 2000 a 2006 r. Polska skazana jest na otrzymywanie zamiast bezpośredniego wsparcia dochodów rolniczych (niezbędnego na poziomie co najmniej 2,5 mld ECU rocznie) nieznacznych środków przedakcesyjnych - SAPARD(7) to pożądane jest optymalizowanie wykorzystania tych środków.

   Wydaje się, że środki te powinny być przeznaczone głównie na inwestycje produkcyjne w gospodarstwach rolnych i w ich otoczeniu. Taki kierunek wydatkowania środków stwarzałby warunki do przygotowania konkretnych projektów modernizacji rolnictwa (na wzór środków z sekcji Orientacji FEOGA) i tym samym lepiej przygotowywałby do wdrożenia zasad Wspólnej Polityki Rolnej UE w Polsce. Byłby to również konkretny przyczynek - argument do ubiegania się o większe środki z budżetu UE na wsparcie produkcji polskiego rolnictwa.

3. Najpilniejszą sprawą jest obecnie wdrożenie w Polsce - Rejestru Gospodarstw Rolnych (RGR) obejmującego gospodarstwa rolne o powierzchni użytków rolnych większej od 1 ha lub mniejszej jeśli prowadzona jest intensywna produkcja rolna. Obecnie w rejestrze Regon znajdują się nieliczne gospodarstwa indywidualne. Główną bazą danych dla przygotowywanego rejestru RGR stanowią informacje zebrane przez Główny Urząd Statystyczny, w ramach Powszechnego Spisu Rolnego w 1996 r. Inaczej mówiąc każde gospodarstwo musi posiadać swój numer statystyczny (odpowiednik irlandzkiego Townland Code).

4. Równolegle powinien zostać wdrożony system rachunkowości gospodarstw rolnych (Farm Accountancy Data Network - FADN) na wzór UE. Będzie on obejmował w Polsce ok. 2% gospodarstw towarowych(8), tj. ok. 13 tys. i obejmie najprawdopodobniej część z ponad tysiąca gospodarstw prowadzących obecnie rachunkowość pod nadzorem Instytutu Ekonomiki Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

(7) Support for Pre-accesion Measures for Agriculture and Rural Development - przewidziany dla wszystkich krajów kandydujących do UE, w wysokości 0,5 mld ECU rocznie.

(8) W UE obowiązek prowadzenia rachunkowości posiada każde gospodarstwo którego roczna produkcja towarowa wynosi ponad 400 tys. ECU (tj. ponad 1,5 mln złotych).

26 Applicant's name

27 Herd or Reference Number

Form AA97 Part 2

28 *Please read the enclosed **Helpsheet** and **Terms & Conditions** carefully before completing this form.*
Please write clearly in block letters using black ink.

1	2	3	4	5	6				7	8	9		10	11	
29 **Townland Name**	**Land parcel** 30 **number**	**Gross area of** 31 **parcel in hectares**	32 **If commonage, state the share claimed.** *Examples 1/8* 1/8 *or 3/32* 3/32 *etc*	33 **Net area of parcel in hectares claimed for 1997** i.e. gross area less any necessary deductions *For example declare 17.36 hectares as follows* 17·36 If the parcel is a commonage, state only that part of its net area represented by the share you claim	34 **Area Aid Category** Mark X in relevant box.				35 **Parcel use in 1997** If not GRASS, delete and state actual use in 1997. Examples: Wheat, Barley, Oilseed rape, Maize silage, Sugar beet, Forestry etc	36 **Date of sowing** *For example, declare 7 April 1997 as follows.* 07 04 97 Enter only if claiming arable aid on the parcel.	37 Mark X in relevant box		38 If Parcel is being used for sheep and/or goat production, mark X in the box below.	39 **For official use only**	
40 Declare only those parcels you are farming in 1997. Delete any parcels not being farmed by you this year.					a Forage	b Arable	c Set-aside	d Other			Owned	Rented		a Area	b Code
					☐	☐	☐	☐		D D M M Y Y	☐	☐	☐		
					☐	☐	☐	☐		D D M M Y Y	☐	☐	☐		
					☐	☐	☐	☐		D D M M Y Y	☐	☐	☐		
					☐	☐	☐	☐		D D M M Y Y	☐	☐	☐		
					☐	☐	☐	☐		D D M M Y Y	☐	☐	☐		
					☐	☐	☐	☐		D D M M Y Y	☐	☐	☐		
					☐	☐	☐	☐		D D M M Y Y	☐	☐	☐		
					☐	☐	☐	☐		D D M M Y Y	☐	☐	☐		
					☐	☐	☐	☐		D D M M Y Y	☐	☐	☐		
					☐	☐	☐	☐		D D M M Y Y	☐	☐	☐		

23 Telefon
Kod Numer Data
24 Uwaga Formularz podania i mapy identyfikujące nowe działki lub na których dokonano poprawek muszą być złożone w lokalnej jednostce administracyjnej, MRiGŻ do dnia 30 kwietnia 1997 roku.
25 Wnioskodawcy są powiadomieni o a) zachowaniu kopii wypełnionych formularzy podania i kopii załączonych map oraz o b) uzyskaniu i zatrzymaniu potwierdzenia odbioru jako dowodu oddania podania
26 Imię i nazwisko wnioskodawcy
27 Nr stada zwierząt lub nr referencyjny
28 Przed wypełnieniem formularza proszę przeczytać uważnie załączone pouczenie oraz warunki i terminy.
Proszę wypełnić wyraźnie dużymi literami drukowanymi, czarnym atramentem.
29 Nazwa miejscowości
30 Nr działki
31 Całkowita powierzchnia danej działki w ha
32 Udział w powierzchni wspólnie użytkowanej działki
Przykłady: 1/8 lub 3/32
33 Powierzchnia działki netto w ha np. całkowita powierzchnia pomniejszona o niezbędne potrącenia
Np. podać 17.36 ha jak poniżej
Jeśli działka jest wspólnie użytkowana, podać tylko tę część powierzchni netto przedstawionej w udziale, dla której Pan/i ubiega się o pomoc
34 Specyfikacja użytkowania ziemi
Zaznaczyć X w odpowiednim miejscu
a) rośliny paszowe
b) użytki rolne
c) odłogi
d) inne

35 Rodzaj uprawy w 1997 roku
Wpisać obecny rodzaj użytkowania poza pastwiskowym
Przykłady: pszenica, jęczmień, rzepak, kukurydza na kiszonkę, buraki cukrowe, użytki leśne
36 Data zasiewu
Np. podać 7 kwiecień 1997 jak poniżej:
Wypełnić, jeśli Pan/i ubiega się o pomoc na uprawy na danej działce
37 Zaznaczyć X w odpowiednim miejscu
a) własna
b) dzierżawiona
38 Jeśli działka służy do wypasu owiec i/lub kóz, zaznaczyć poniżej X w odpowiednim miejscu
39 Wypełnia urząd
a) powierzchnia
b) kod
40 Wpisać tylko te działki, które były uprawiane w 1997 roku
Skreślić działki, które nie były uprawiane w tym roku

Objaśnienia do załącznika nr 2

1 Formularz do otrzymania specjalnej pomocy do mięsa wołowego w Unii Europejskiej w 1998r

Podanie o uzyskanie pomocy inwentarzowej na hodowlę buhajów

(Od 1 stycznia 1999 do 4 grudnia 1999 roku)

Przed wypełnieniem formularza proszę przeczytać warunki i terminy oraz załączone pouczenie i gotową kalkulację

2 Pomoc na hodowlę buhajów

3 Proszę wypełnić drukowanymi literami

4 Właściciel stada

5 Adres

6 Nr stada

7 Proszę podać jedno miejsce, gdzie wszystkie Pana/i zwierzęta będą nadzorowane

8 Wypełnia urząd

a) Liczba otrzymanych kart

b) Liczba zinwentaryzowanych kolczyków

c) Sprawdził

9 Tabela 1. Lokalizacja bydła w okresie hodowli

Miejscowość województwo/powiat/gmina podać rodzaj własności

własnościowe, dzierżawione, spółdzielcze

a) W razie zmiany miejsca hodowli bydła należy wcześniej powiadomić pisemnie odpowiednią jednostkę administracyjną

10 Tabela 2. Szczegóły dotyczące buhajów

a) Proszę wpisać oddzielnie każdą literę i cyfrę oznaczającą dany kolczyk

b) dzień

c) miesiąc

d) rok

11 Jeżeli Pan/i posiada więcej niż 25 buhajów, proszę zwrócić się o dodatkowy formularz podania do lokalnego biura administracyjnego

12 Proszę podać pełny nr stada w lewym górnym rogu koperty i wysłać do Portlaoise

13 Proszę załączyć karty identyfikacyjne buhajów

14 Liczba buhajów objętych pomocą

15 Czy Pan/i zwraca się również o pomoc na hodowlę byków kastrowanych na okres 10 i/lub 22 miesięcy?

Postawić w odpowiednim miejscu Tak Nie

16 Czy Pani/i stado jest objęte ograniczeniem?

Postawić w odpowiednim miejscu Tak Nie

17 Czy Pan/i posiada jakieś inne stada?

Postawić w odpowiednim miejscu Tak Nie

18 Jeśli tak, wpisać nr stada

19 Zwracam się o pomoc na hodowlę buhajów wymienionych w tabeli. Znam terminy i warunki otrzymania pomocy i zobowiązuję się ich przestrzegać

Ponadto, oświadczam, że informacje podane przeze mnie w tym formularzu są pełne, dokładne i prawdziwe. W szczególności, zobowiązuję się utrzymać w/w bydło przez okres co najmniej 2 miesięcy od daty przyjęcia podania przez MRiGŻ

Podpis

Data 1998 Nr telefonu

RAFAŁ BAUM
Akademia Rolnicza
w Poznaniu

STOSOWANIE INSTRUMENTÓW MARKETINGOWYCH W GOSPODARSTWACH ROLNYCH

1. Wprowadzenie

Transformacja gospodarki polskiej wymusza dostosowanie się wszystkich podmiotów do istniejących zasad gospodarowania, wynikających z oddziaływania mechanizmów rynku i interwencyjnej polityki państwa. Efekty przekształceń rynkowych na wsi mają również wpływ na działalność gospodarczo-ekonomiczną rolników. Proces przeobrażeń rolnictwa w kierunku pełnej gospodarki rynkowej, nabiera szczególnego znaczenia, jeśli uwzględni się fakt, że dochody mieszkańców wsi są na ogół niższe niż mieszkańców miast, a jednocześnie ponad 10% ludności w wieku produkcyjnym nie ma stałego miejsca zatrudnienia. Dodać do tego należy występujące ukryte bezrobocie i niską wydajność pracy [5].

W dążeniu naszego kraju do wejścia do Unii Europejskiej problem wsi dostrzegany jest jako jeden z najtrudniejszych. Zagadnienia restrukturyzacji i integracji rolnictwa obejmuje polityka rolna Państwa, która jest jednak ograniczona poprzez oddziaływanie wolnego rynku. Przekształcenia polskiego rolnictwa odbywają się na dwóch płaszczyznach: bezpośrednio w gospodarstwach rolnych oraz w otoczeniu rolnictwa.

Do dotkliwych zmian, wynikających z jakościowo innej sytuacji w jakiej znaleźli się rolnicy, należy zaliczyć zjawisko konkurencji. Wraz z rozwijającym się systemem gospodarki rynkowej pojawił się rynek nabywcy oraz problem ze zbytem produkcji, który w przeszłości nie występował. Co prawda nastąpił wzrost liczby potencjalnych odbiorców, ale wzrosły również ich wymagania i preferencje, uległ zmianie charakter kontaktów i powiązań handlowych, ponadto występuje znaczne zróżnicowanie cen.

Taka sytuacja determinuje inne spojrzenie na istotę funkcjonowania gospodarstw rolnych - oprócz umiejętności wytworzenia produktów znaczenia nabiera umiejętność ich korzystnej sprzedaży. Coraz ważniejszy staje się problem zdo-

ulegać zmianie na korzyść producenta poprzez stosowanie różnych działań promocyjnych (reklama, public relations). W literaturze przedmiotu wręcz podkreśla się (czynią to zwłaszcza autorzy anglojęzyczni), iż celem działalności firmy uzasadniającym rację jej bytu na rynku jest zaspokajanie konkretnych potrzeb nabywców, lub przy jeszcze bardziej optymalnym podejściu-odkrywanie nowych, jeszcze nieuświadomionych ich potrzeb czyli również kształtowanie popytu [1, 8, 11, 13, 15, 16].

Rys. 1

Trzy warstwy środowiska rynkowego [2]

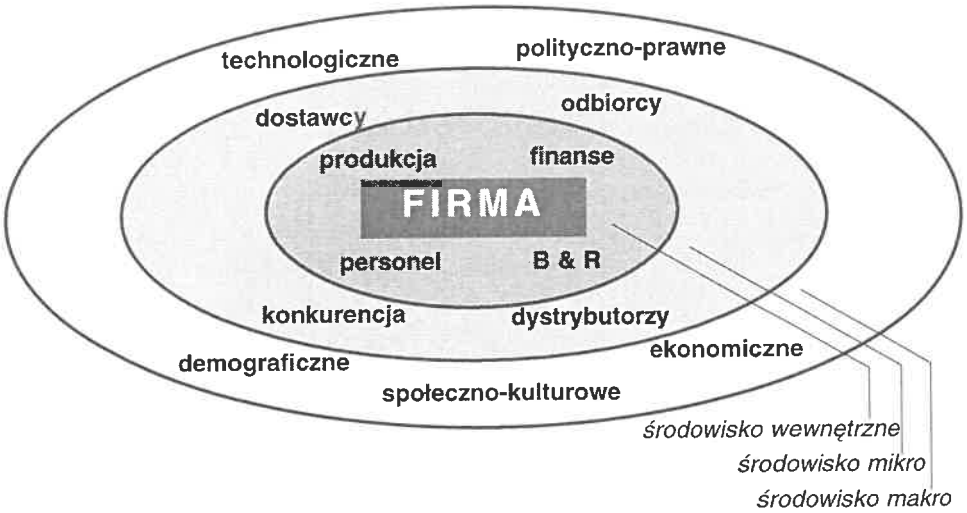

Marketing jako narzędzie kierowania działalnością produkcyjną i sprzedażą produktów ma dać producentowi odpowiedź na dwa fundamentalne pytania:

- co i ile produkować ?
- gdzie, kiedy i za ile sprzedawać ?

Aby zrealizować tak założoną koncepcję marketingu należy rozpoznać i zanalizować następujące obszary [7, 15]:

- rynek (lokalizacja, rodzaj i ilość odbiorców, inni uczestnicy, trendy rozwojowe i perspektywy),
- produkty i ceny (rodzaje, jakość, wymagania klientów, sezonowość, zróżnicowanie cen),
- strategia działania (kierunki działalności produkcyjnej, uwzględnianie wymogów konkurencji, wpływ na ceny, itp.);

przewagę konkurencyjną można uzyskać stosując aktywny marketing mix. Należy jednak zaznaczyć, że specyfika produkcji rolnej powoduje szereg ograniczeń w zarządzaniu marketingowym. Pomimo stosowania tych samych reguł marketingu oddziaływanie na rynek rolniczy zawsze będzie słabsze.

Marketing rolniczy jest trudny do stosowania. Wynika to z rozproszenia producentów oraz rynków zbytu produktów rolnych, zwłaszcza przy drobnych producentach działających indywidualnie. Aby ustalić zatem koncepcje marketingu rolnego należy określić cele i kierunki działalności przedsiębiorstwa rolnego oraz zakres rynków zbytu będących w kręgu jego zainteresowania.

W rolnictwie, podobnie jak ma to miejsce w innych działach gospodarki, pojedynczy producent czy nawet większe przedsiębiorstwo, nie ma większego wpływu na popyt i często musi po prostu akceptować cenę ustaloną przez rynek. Zjawisko to jest również determinowane przez masowość produkcji rolniczej, długość cyklu produkcyjnego oraz fakt, że decyzje rolnika opierają się nie tylko na rachunku ekonomicznym, ale zależne są także od warunków przyrodniczych.

W wyniku przeprowadzonych badań w gospodarstwach Wielkopolski zaobserwowano zachowania wykorzystujące instrumenty oddziaływania marketingowego. W analizowanych obiektach podejmowano działania polegające na kształtowaniu:

- produktu,
- ceny,
- dystrybucji ,
- promocji.

Punktem wyjścia dla *planowania produktu* jest zapotrzebowanie odbiorców. Ostatnie lata szczególnie dowodzą, iż zaplanowanie określonej struktury produkcji jest rzeczą trudną i łączy się z pewnym ryzykiem. Pewność popytu i uzyskania zadowalającej ceny jest mała - zwłaszcza w rolnictwie, gdzie wpływ niektórych czynników (np. warunki atmosferyczne, polityka Państwa) na efekty produkcji jest oczywisty, lecz trudny do przewidzenia. W badanych gospodarstwach stwierdzono działania, które polegały na tym, że rolnicy dysponujący zapleczem magazynowym oraz posiadający pewne rezerwy finansowe, opóźniali sprzedaż niektórych produktów (zboża, rzepak, ziemniaki). W tym okresie cena skupu osiągała taki poziom, że gwarantowała ona rolnikowi - pomimo dodatkowych kosztów związanych z sortowaniem, magazynowaniem, przeładowywaniem, transportem oraz inflacją - zysk wyższy niż ten, który uzyskałby zaraz po zbiorach. Tego rodzaju zjawiska obserwowano szczególnie w latach 1992-94. W okresie tym rynek charakteryzował się mniejszą stabilizacją gospodarki oraz niepewnym systemem finansowym Państwa, niż ma to miejsce w ostatnich latach. Powyższe działania podejmowały gospodarstwa silne ekonomicznie. W kilku przypadkach zaobserwowano działania inwestycyjne polegające na zwiększa-

Turystyka wiejska staje się znakiem czasu. Polska posiada w tym zakresie znaczny potencjał. Postawy sprzyjające rozwojowi tej formy wypoczynku tworzy aż 1368 gmin o łącznej powierzchni 208 tys. km^2 (66% kraju). Najwięcej terenów korzystnych agroturystycznie posiada rejon północno-wschodniej Polski (województwa: białostockie, bielsko-podlaskie, chełmskie, olsztyńskie, suwalskie). W tym rejonie usługi agroturystyczne świadczy obecnie prawie 1300 rolników [4].

Na marginesie należy wspomnieć o tym, że agroturystyka ma wpływ na lokalną koniunkturę gospodarczą. Chodzi tutaj o efekt mnożnika turystycznego, czyli wielkość informującą, o tym ile razy dochody będące skutkiem wydatków na turystykę są większe od tych wydatków. Złotówki wydane przez turystów przechodzą w swoim obiegu różne stadia i stają się częścią składową nowych dochodów, o ile nie zostają zaoszczędzone lub wywiezione poza obszar rozpatrywanego rejonu (zarobią więc również właściciele sklepów, stacji benzynowych, rzemieślnicy oraz inni usługodawcy).

Uzupełnienie strategii produktu stanowi *polityka cenowa*. Z wcześniejszych rozważań wynika, że zauważalna jest tendencja do tworzenia większych, jednolitych, o wysokich parametrach jakościowych partii produktów. Działania te wynikają z podstawowych praw gospodarki rynkowej, w której większy dostawca jest bardziej atrakcyjny dla jednostek skupujących. Jednostki te wtedy chętniej również zawierają umowy kontraktacyjne. Co prawda sama umowa kontraktacyjna nie gwarantuje jeszcze uzyskania wyższej ceny sprzedaży, tak jak ma to miejsce np. w USA gdzie ceny większości płodów rolnych ustalane są na giełdach (cena jest gwarantowana i odnosi się do przyszłego rynku zbytu), ale pozwala na negocjowanie ceny możliwie najkorzystniejszej w danych warunkach oraz co najważniejsze zapewnia zbyt uzyskanej produkcji, co jest szczególnie istotne przy nasyconym rynku (przewaga podaży nad popytem). W badanych gospodarstwach ze względu na występujący ciągle niski poziom organizacji rynku i słaby system powiązań producenta z przemysłem rolno-spożywczym umowy kontraktacyjne zawierano najczęściej na cztery następujące produkty: mleko, żywiec, rzepak, buraki cukrowe.

Kolejnym analizowanym elementem marketingu mix jest *dystrybucja*. Jej zadaniem jest dostarczenie nabywcom produktów o oczekiwanych przez nich cechach (jednolitość partii, parametry jakościowe), w odpowiadającym im miejscu i czasie, w dogodnej formie oraz na możliwie najlepszych warunkach dla producenta i nabywcy (przy najmniejszych kosztach przepływu produktów między nimi). Dystrybucja obejmuje również kanały informacji rynkowych, negocjacji, zamówień i środków pieniężnych. W przeprowadzonych badaniach stwierdzono, że rolnicy indywidualni w małym stopniu zajmują się organizowaniem dystrybucji własnych produktów. W istniejących kanałach dystrybucji produkcji rolniczej uczestniczą pośrednicy, którzy przejmują na siebie większość funkcji związanych z przygotowaniem do sprzedaży i zbytem produktów, takich

wszystkie jej elementy, a więc: reklamę, sprzedaż osobistą, promocję sprzedaży i public relation. Na podstawie przeprowadzonych badań trzeba jednakże stwierdzić, że umiejętna promocja wymaga dużych nakładów finansowych (zwłaszcza skuteczna reklama) oraz profesjonalnych umiejętności. Bez funkcji promocyjnych, jakie spełniają na Zachodzie branżowe zrzeszenia producentów rolnych, objęci badaniami rolnicy indywidualni stosowali przy transakcjach gotówkowych, jedynie takie środki, jak: perswazja osobista, ekspozycja towaru, upusty cenowe, itp. Duże gospodarstwa, zwłaszcza jednoosobowe spółki AWRSP, które zachowały pozycję na rynku przetwórstwa rolno-spożywczego, uczestniczą w targach rolniczych (POLAGRA), wystawach rolniczych i innych imprezach promocyjnych. Większość gospodarstw, w tym również dzierżawców prywatnych zamieszcza reklamy i ogłoszenia w prasie i czasopismach rolniczych. Znakiem czasu jest wykorzystywanie do celów reklamowych internetu. Pojawienie się witryn takich instytucji jak Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie czy Ośrodków Doradztwa Rolniczego, stało się nie tylko źródłem cennych informacji o rynkach, cenach, opłacalności produkcji czy technologiach ale również umożliwiło promocję wielu produktów i usług (obecnie najwięcej miejsca poświęca się agroturystyce) [22].

Najbardziej prężne firmy zamawiają foldery reklamowe ze zdjęciami i opisem oferowanych produktów, towarów i usług. Zauważalna jest również troska o wyraźne oznakowanie własnej lokalizacji na drogach dojazdowych i w dalszej okolicy (tablice informacyjne, drogowskazy). Jedno z analizowanych przedsiębiorstw posiada zarejestrowany (zastrzeżony) znak handlowy. Kilka dalszych deklaruje w najbliższym czasie starania o rejestrację znaku firmowego. Wśród tych firm dominuje przekonanie, że posiadanie znaku przyciągnie klientów, będzie on kojarzony z danym gospodarstwem, zapadnie w pamięci odbiorców oraz uwiarygodni i podniesie prestiż producenta.

4. Zakończenie

Nasze rolnictwo posiada bezsprzeczne przewagi konkurencyjne wobec rolnictwa krajów Unii Europejskiej. Należą do nich między innymi niższe koszty pracy, wyższa ekologicznie jakość produktów, względnie obfite zasoby ziemi rolniczej, korzystna struktura wiekowa ludności rolniczej. Aby wykorzystać te atuty trzeba jednak obok modernizacji rolnictwa w sferze produkcyjnej (technika i technologie) wprowadzać również postęp w zakresie zbytu produktów rolnych i rozwoju rynku. Jednym ze skutecznych działań może być aktywne stosowanie reguł i narzędzi marketingowych.

Należy stwierdzić, że pojęcie marketingu nie jest obce rolnikom indywidualnym oraz przedsiębiorstwom rolnym. Nie można jednak powiedzieć, iż sztuka marketingu jest w rolnictwie już dobrze opanowana. Zakresy poznania reguł

3. Błażek M., Wielicki W. (1994): Ankieta badawcza projektu badawczego: KBN 5 S309 019 06 pt: „Kierunki i efektywność przekształceń własnościowych i strukturalnych w rolnictwie".

4. Dębniewska M., Krzesińska J. (1997): Agroturyzm i obszary wiejskie Polski północno-wschodniej wobec integracji z Unią Europejską. Materiały IV Kongresu SERiA pt.: „Agrobiznes i obszary wiejskie wobec integracji z Unią Europejską - nadzieje, szanse, obawy". Wyd. TEXT Szczecin.; 800-809.

5. Duczkowska-Małysz K. (1995): Założenia polityki społeczno-gospodarczej do 2000 roku wobec wsi i rolnictwa. Mat. Konf. pt.: „Rolnictwo w gospodarce Opolszczyzny. Znaczenie, perspektywy, zagrożenia". Wyd. SGGW; 11-17.

6. Dyka S. (1997): Tendencje przemian w otoczeniu rolnictwa. Materiały IV Kongresu SERiA pt.: „Agrobiznes i obszary wiejskie wobec integracji z Unią Europejską - nadzieje, szanse, obawy". Wyd TEXT Szczecin; 101-106.

7. Giera J.(1993): Marketing rolny (zarys). WODR Barzkowice.

8. Grzybowski M. (1997): Marketing po polsku. Vademecum Menedżera. Życie Gospodarcze nr 16/97: 1-8.

9. Jaworowski P., Zarębski M. (1997): Przekształcenia rynkowe a rozwój obszarów wiejskich. Materiały IV Kongresu SERiA pt.: „Agrobiznes i obszary wiejskie wobec integracji z Unią Europejską - nadzieje, szanse, obawy„. Wyd. TEXT Szczecin; 568-574.

10. Kotler Ph. (1988): Marketing Menagement. Analysis, Planning, Implementation and Control. Prentice Hall, New Jersey.

11. Krupski R. (1993): Metody i organizacja planowania strategicznego w przedsiębiorstwie. ZN im. Ossolińskich - Wyd. Wrocław.

12. Marketing produktów ogrodniczych w Polsce. (1997): Agro Serwis nr 9/97: 24.

13. Maxwell R.G.I. (1989): Marketing. Macmillan Professional Masters, London.

14. Sobków Cz. (1997): Niektóre czynniki sukcesu i strategie gospodarstw rolniczych w Polsce. Materiały IV Kongresu SERiA pt.: „Agrobiznes i obszary wiejskie wobec integracji z Unią Europejską - nadzieje, szanse, obawy". Wyd. TEXT Szczecin; 715-723.

15. Strzelczak L. (1992): Podstawy marketingowej koncepcji działania przedsiębiorstwa. ODR Częstochowa, s. 11-20.

16. Strzelczak L. (1995): Wybrane zagadnienia zarządzania marketingowego w rolnictwie. Wieś i Doradztwo. Kraków: 10-11.

17. Szyszło J. (1997): Stan i kierunki rozwoju przechowalnictwa zbóż. Agro Serwis nr 7/97: 6.

18. Wajszczuk K. (1997): Koszty transportu jako element kosztów logistycznych. Rocz. AR Poznań (w druku).

JOANNA BEREŹNICKA
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie

KIERUNKI ZMIAN W SYSTEMIE PLANOWANIA W RODZINNYCH GOSPODARSTWACH ROLNICZYCH

1. Wprowadzenie

Gospodarstwa (przedsiębiorstwa) rolnicze działają w otoczeniu, które charakteryzuje się dużym stopniem ryzyka i niepewności. Przedsiębiorstwa te ze względu na duże rozproszenie i niski stopień samoorganizacji w niewielkim stopniu mogą wpływać na otoczenie. Mogą natomiast i powinny przystosowywać się do zmian zachodzących w otoczeniu. Narzędziem ułatwiającym przedsiębiorstwom to dostosowywanie się do zmian jest planowanie. Każdy człowiek planuje, więc rolnicy również od lat zwracali uwagę na to zagadnienie (może z różnym natężeniem w zależności od poziomu rozwoju społecznego). Im większy stopień ryzyka i niepewności wynikający ze zmian w otoczeniu, tym pojawia się większa potrzeba planowania. Dzięki planowaniu bowiem ujawniają się możliwości i potrzeby: uświadamiania, sformułowania i przyjęcia określonych celów w podmiotach gospodarczych, stworzenia wizji rozwoju, dokonania oceny dotychczasowej sytuacji przedsiębiorstwa, przewidywania i przygotowania się do trudnej sytuacji, uświadamiania zmienności sytuacji, przedsięwzięcia działań ograniczających ryzyko, określenie słabych i mocnych stron przedsiębiorstwa(1). Pojawiają się jednak przeszkody w skutecznym planowaniu. Należą do nich między innymi: niechęć do rezygnowania z wybranych wcześniej celów, lęk przed niepowodzeniem, brak znajomości otoczenia, brak znajomości technik w zakresie sporządzania planów oraz wiedzy z zakresu zarządzania(2).

W gospodarstwach (przedsiębiorstwach) rolniczych sporządza się różnego rodzaju plany. Według J.Gościńskiego nie sporządzono dotychczas pełnej ich

(1) W.Ziętara: Planowanie w gospodarstwach i przedsiębiorstwach rolniczych (od planu gospodarczego urządzenia do biznes planu) w „Ekonomika i polityka rolna w procesie transformowania gospodarki", Dział wydawnictw Filii UW w Białymstoku, Białystok 1996.
(2) Stoner James A.Ch. Wankel: Kierowanie, PWE, Warszawa 1992.

Zadaniem i celem organizacji gospodarstw było możliwie najlepsze wyzyskanie czynników przyrody, pracy i kapitału. Aby zrealizować ten cel sporządzano projekty organizacji gospodarstw. Plany te sporządzane były przez instruktorów doradców w gospodarstwie łącznie z gospodarzem. Były to plany wieloletnie w formie zaleceń wykorzystywanych przez właściciela. Projekt organizacji gospodarstwa składał się z dwóch części: organizacji produkcji polowej i produkcji zwierzęcej. Wszystkie prace poprzedzone były szczegółowym opisem gospodarstwa (łącznie ze stanem gotówkowym). Tak więc można powiedzieć, że był to dokument wewnętrzny. Sporządzany na piśmie projekt był krótkim streszczeniem i umotywowaniem postanowionych zmian w organizacji gospodarstwa oraz zamierzeń na przyszłość(6). Zawarte w nich były wszystkie dane odzwierciedlające całokształt pracy organizacyjnej na dłuższą metę, natomiast nie zawierały one zaleceń sezonowych lub codziennych. Plan organizacji gospodarki polowej uzupełniano przejściami siewnymi. Uzupełnienie przejść w zmianowaniach stanowiły sezonowe „planiki siewne", sporządzane na każdy sezon. Równolegle z projektem organizacyjnym sporządzane były preliminarze obejmujące okres roku. T.Janikowski pisał „Żeby zaś wiedzieć, co sprzedać, co kupić - trzeba opracować sobie (zestawić) preliminarze. ..... w tym wirze najrozmaitszych transakcyj, bez ołówka się nie obejdzie"(7). Obok preliminarzy obrotów (w tym również na dom), produkcji pasz prowadzony był preliminarz gotówkowy wypełniany w okresach miesięcznych. W czasie trwania zimy instruktor doradca „pilnował" realizacji preliminarzy w praktyce.

W okresie powojennym urządzanie gospodarstw miało na celu zwiększenie produkcyjności gospodarstw rolnych (dotyczyło to pojedynczych gospodarstw wchodzących w skład zespołów PGR). Planowanie w gospodarstwach prywatnych nie dotyczyło pojedynczych gospodarstw i nie było wykonywane przez samych rolników, lecz przez odpowiednie organy administracji rolnej. Plany te miały charakter prognoz i przewidywań przyszłego rozwoju rolnictwa na całym obszarze jednostki administracyjnej (gromada, powiat, województwo), a nie dyrektywnych zaleceń do ich wykonania. Plan wytyczał kierunki rozwoju, a jednocześnie podawał środki, jakie muszą być zastosowane dla jego realizacji w sektorze prywatnym. Ciężar realizacji planu w sektorze tym spoczywał na środkach, a nie bezpośrednim wyznaczeniu zadań. Do środków tych należały: wyznaczenie obowiązkowych dostaw produktów dla państwa, rozmiaru produkcji kontraktowanej, regulacja cen na produkty rolnicze, udzielanie kredytów i przede wszystkim dostarczenie niezbędnych środków do produkcji(8).

W latach 1970 -1980 organizacja gospodarstw indywidualnych sprowadzała się do tego, że była przedmiotem ograniczonych analiz przyczynkowych. Był to

(6) jw.
(7) T.Janikowski: Zasady organizacji gospodarstw małych, Biblioteka Puławska, Warszawa 1930.
(8) B.Kopeć: Ekonomika i organizacja gospodarstw rolnych w zarysie, PWRiL, Warszawa 1970.

częściej sporządzanie tego planu odbywa się z wykorzystaniem komputera (powstało wiele programów komputerowych). Jednak metodą najczęściej wykorzystywaną w ich sporządzaniu jest metoda bilansowa.

3. Pakiet FINPACK[11] - pro rynkowe podejście do planowania

Finpack to obszerny system planowania i analizy finansowej wspomagany komputerowo, którego zamierzeniem jest pomoc rolnikowi w zrozumieniu i ocenie sytuacji finansowej oraz w podejmowaniu trafnych decyzji (ograniczenie ryzyka związanego z otoczeniem gospodarstwa).

Dane o gospodarstwie powinno gromadzić się w celu wykorzystania ich w efektywnym zarządzaniu gospodarstwem. Znajomość i zrozumienie własnej sytuacji finansowej stają się coraz ważniejsze w warunkach gospodarki rynkowej. Finpack posiada 3 narzędzia, które mają pomóc rolnikowi i tym, którzy z nim współpracują, ocenić kondycję finansową przedsiębiorstwa i określić jego szanse rozwojowe. Narzędzia te to: analiza ekonomiczno - finansowa, plan przepływów pieniężnych i plan strategiczny. Dostarczają one informacji na temat przeszłej, obecnej i przyszłej sytuacji finansowej gospodarstwa. Poza tym narzędzia te pozwalają na ocenę gospodarstwa z punktu widzenia następujących płaszczyzn gospodarowania:

1) rentowności - zdolności gospodarstwa do wytwarzania dochodu rolniczego,
2) płynności - zdolności pokrywania bieżących wydatków,
3) bezpieczeństwa finansowego - zdolności zapewnienia rozwoju gospodarstwa w dłuższym okresie.

FINPACK umożliwia uzyskanie odpowiedzi na trzy następujące pytania, które każdy rolnik powinien sobie zadać:

- „*Gdzie jestem*?" (jak wygląda moje gospodarstwo; pomocny w tej ocenie jest bilans majątkowy i analiza ekonomiczno - finansowa),
- „*Gdzie chcę być*?" (w jakim kierunku ma zmierzać moje gospodarstwo aby przynosiło jak największe korzyści dla rolnika i jego rodziny; odpowiedzi na to pytanie pomogą udzielić plany strategiczne dla różnych branych pod uwagę wariantów zmian),
- „*Jak mogę się tam dostać*?" (czy własne środki wystarczą na zrealizowanie zaplanowanych zmian, a jeżeli nie, to skąd pozyskać brakujące pieniądze, tu z pomocą przychodzi planowanie przepływów pieniężnych). Te pytania mają dynamiczny i prorynkowy charakter.

(11) Pakiet do planowania Finpack został opracowany w Centrum Zarządzania Finansami Uniwersytetu w Minesocie (USA). Głównymi użytkownikami programu w Stanach Zjednoczonych są rolnicy, doradcy rolników i bankowcy. Program powstał w 1972 roku, wersja dla Polski natomiast w 1994 roku. Program został dostosowany do warunków polskiego rolnictwa, ponieważ nasze rolnictwo wykazuje sporo różnic w stosunku do systemu ekonomicznego rolnictwa USA.

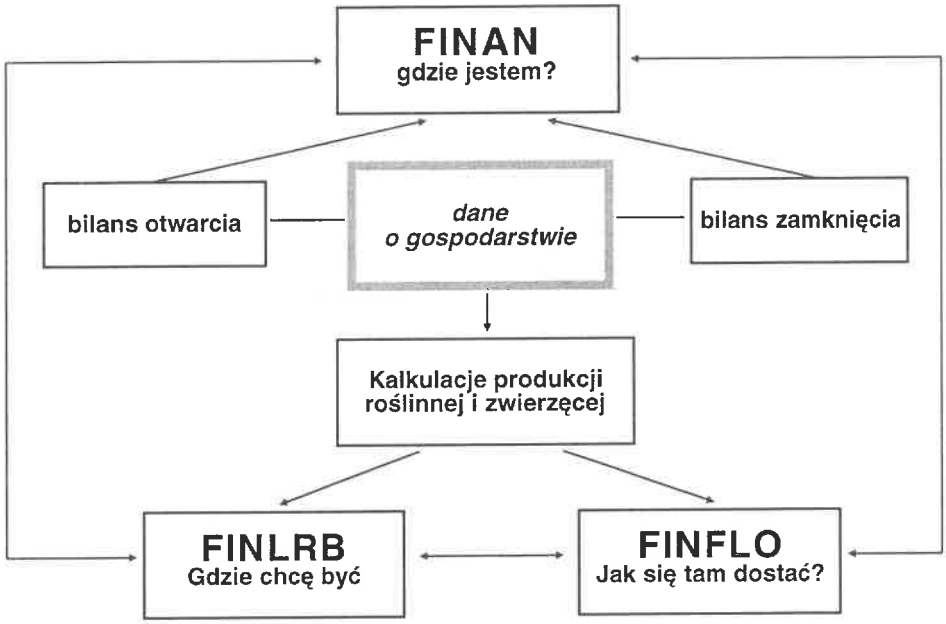

Źródło: Finpack, Poradnik użytkownika.

Niezależnie od tego co chcemy osiągnąć wykorzystując ten program zawsze wychodzimy od bilansu majątkowego. Stanowi on bowiem zbiór informacji niezbędnych do dokonania analizy działalności gospodarstwa rolniczego. Przeprowadzenie analizy jest punktem wyjścia przy podejmowaniu decyzji dotyczących przyszłości. We wspomnianym programie częścią dostarczającą informacji na temat bieżącej sytuacji gospodarstwa jest FINAN (analiza ekonomiczno - finansowa), która pomaga odpowiedzieć na pytanie „gdzie jestem?". Funkcjonowanie pakietu Finpack oraz połączenie planowania strategicznego i rocznego przedstawiono na przykładzie konkretnego gospodarstwa. Na samym gospodarstwie będzie przedstawiony także sposób funkcjonowania programu wykorzystywanego do sporządzania planów przez niektóre Ośrodki Doradztwa Rolniczego.

Z analizy gospodarstwa wynika, że rolnik posiada 23 ha GO i 13 ha TUZ (użytkowanych przemienne); posiada budynki gospodarskie, które są nie w pełni wykorzystane. Hoduje bydło mleczne (8 sztuk), prowadzi opas MBO (10 sztuk) oraz posiada 4 maciory. Budynek nie jest w pełni wykorzystany, bowiem można w nim hodować 12 krów, 25 sztuk MBO oraz 10 macior. Dlatego też rolnik rozważa różne możliwości jakie można zastosować w tym gospodarstwie. Brane jest pod uwagę 5 wariantów możliwych do wprowadzenia w gospodarstwie rozwiązań. Są to następujące możliwości:

W gospodarstwie nie przewiduje się znaczących zmian. Występują nieznaczne różnice w strukturze zasiewów oraz planowanej liczbie hodowanych zwierząt. Jedynie w wariancie 4 nie przewiduje się produkcji zwierzęcej.

W tabeli 2 przedstawione są skrócone wyniki możliwe do osiągnięcia przy każdym z wariantów.

Tabela 2.

Skrócony rachunek wyników oraz wybrane wskaźniki analizy bilansu.

	Wariant 1	Wariant 2	Wariant 3	Wariant 4	Wariant 5
Przychody brutto	153796	160082	165435	210533	457535
Koszty (bez amortyzacji)	127273	158859	205521	91581	289440
Amortyzacja	8120,0	8120,0	14200,0	34159	42102
Dochód rolniczy netto	18403	-6897	-54286	84792	128993
Wsk. bieżącej płynności	4,24	2,92	4,29	0,46	0,41
Udział zadłużenia gospodarstwach w aktywach	3,70	7,70	3,9	22,0	25,8
Stopa zwrotu z aktywów %	2,1	-0,5	-8,9	11,0	14,5
Wsk. marży dochodu z aktywów	11,3	-3,5	-48,8	44,1	30,4
Wsk. rotacji aktywów	18,6	15,6	18,1	25,0	47,6

Najwyższe przychody można uzyskać prowadząc tucz trzody chlewnej w cyklu zamkniętym, natomiast najniższe kontynuując działalność bez wprowadzania jakichkolwiek zmian. W przypadku kosztów sytuacja jest odwrotna tzn. najwyższe są w wariancie 5, natomiast najniższe w 4. Mimo to dochód rolniczy jest również najwyższy w przypadku 5 wariantu. Jednak w wariancie 4 (prowadzenie tylko produkcji roślinnej) liczba godzin pracy jest najniższa i to zadecydowało o wyborze przez rolnika tej możliwości, dodatkowo dochód rolniczy nie jest znacząco niższy od możliwego do uzyskania w wariancie 5. Ponadto wskaźniki płynności, rentowności i zadłużenia są na zadowalającym poziomie (w przypadku tego wariantu).

To nie wszystko co oferuje program jeżeli chodzi o wybór strategii postępowania. Mianowicie dodatkowo otrzymujemy analizę wrażliwości. W tabeli 3 przedstawiono wyniki jakie osiągnie gospodarstwo we wszystkich wariantach przy 2% i 10% spadku cen lub produkcji. Nawet 10% spadek cen lub uzyskiwanie mniejszej produkcji nie spowoduje ujemnego dochodu rolniczego w wariancie 4 i 5.

Program nie tylko pomaga określić kierunek, w którym ma zmierzać gospodarstwo, ale również pokazać sposób w jaki osiągnąć zamierzony cel. Służy temu planowanie przepływów pieniężnych, ale nie jest to nic innego jak plan roczny (FINFLO). Ta sekcja pomaga ustalić jak będą wyglądały przepływy pieniężne

Dochód rolniczy brutto (przewidywany) osiągnął najniższą wartość w pierwszym roku. Jest to rok wprowadzania zmian w gospodarstwie, które pociągnęło za sobą określone koszty oraz zmianę wartości zapasów. W pierwszym roku dochód rolniczy netto (po uwzględnieniu kosztu amortyzacji) był ujemny. Natomiast w kolejnych latach wdrażania w życie planu dochód rolniczy (zarówno brutto jak i netto) osiągnął coraz wyższe wartości. W trzecim roku poziom dochodu rolniczego netto (jest to dochód przewidywany) był zbliżony do tego jaki uzyskaliśmy w planowaniu strategicznym. Takie czynności można wykonywać dla wszystkich wariantów, których może być maksymalnie 15, natomiast liczba lat dochodzenia do osiągnięcia zamierzonego celu wynosi 10.

Można spotkać się z zarzutem, że wszystko ładnie wygląda na papierze. Jednak dzięki takiemu postępowaniu można spojrzeć w przyszłość. Oczywiście nie wynaleziono jeszcze złotego środka na wyeliminowanie ryzyka związanego ze zmieniającym się otoczeniem, ale pakiet Finpack pozwala na spojrzenie w przyszłość. Realizacja założeń przyjętych do planowania oraz kontrola realizacji planu pozwala na ograniczenie niepowodzeń w gospodarstwie.

4. Podsumowanie

Zmiany kierunku w systemie planowania w gospodarstwach rodzinnych spowodowane są zmianami w otoczeniu. Plany sporządzane w latach 30-tych miały służyć podniesieniu intensywności gospodarowania i pomocą w organizowaniu gospodarstw powstałych w wyniku parcelacji i komasacji. W latach pięćdziesiątych projekty służyły zwiększaniu produkcyjności gospodarstw, a w latach 1970-1980 stanowiły podstawę uzyskania kredytu. Obecnie biznesplany mają pomóc w zarządzaniu przedsiębiorstwem (w sektorze pozarolniczym) oraz stanowią podstawę uzyskania kredytu. Można powiedzieć, że projekty stawały się z biegiem lat dokumentami zewnętrznymi, z których nie korzystano w prowadzeniu gospodarstw. Jeżeli chodzi o treść to pozwalały na uzyskanie odpowiedzi co, ile, i jak produkować? Z upływem lat zmalała rola planowania operacyjnego (plan roczny) w prowadzeniu gospodarstwa. Obecnie nastąpiła zmiana co do treści sporządzanych planów (biznesplany). Obok parametrów rzeczowych (pozwalających udzielić odpowiedzi na wyżej przedstawione pytania) zwraca się większą uwagę na parametry finansowe. Oprócz rachunku wyników, który występował w planach dotychczas pojawił się bilans majątkowy jako źródło informacji o przedsiębiorstwie i rachunek przepływów pieniężnych. Ten ostatni odgrywał dość ważną rolę przy sporządzaniu preliminarzy gotówkowych (w okresie organizacji gospodarstw powstałych w skutek parcelacji, komasacji).

Zmiana w kierunkach planowania w naszym kraju polega na tym również, że przy sporządzaniu planów dla rolników korzysta się z programów komputerowych opracowanych i wykorzystywanych poza granicami kraju. Przykładem

5. Kopeć B.: Ekonomika i organizacja gospodarstw rolnych w zarysie, PWRiL, Warszawa 1970.
6. Składziński B. : Organizowanie drobnych gospodarstw wiejskich. Wydano z zasiłku Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych, Warszawa 1934.
7. Składziński B. :Zasady i technika urządzania gospodarstwa, PWRiL, Warszawa 1958.
8. Stoner James A. Ch. Wankel: Kierowanie, PWE, Warszawa 1992.
9. Zadura A.: Ocena przydatności metody bilansowej i planowania programu w projektowaniu organizacji gospodarstw indywidualnych, Zeszyty Nauk Rolniczych, t.185, Warszawa 1981.
10. Ziętara W.: Plan roczny i systemy kontroli jego realizacji w państwowych przedsiębiorstwach rolnych, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 1989.
11. Ziętara W.: Planowanie w gospodarstwach i przedsiębiorstwach rolniczych (od planu gospodarczego urządzenia do biznes planu). [w:] Ekonomika i polityka rolna w procesie transformowania gospodarki, Dział wydawnictw Filii UW w Białymstoku, Białystok 1996.

stosunki społeczne. W dzisiejszych czasach ludzie żyją indywidualnie zamykając się przed sąsiadami. Nie ma tak silnych bodźców, które przełamałyby niechęć do wspólnego działania.

Mając to wszystko na uwadze zainspirowałam moje koleżanki - specjalistki ds. wiejskiego gospodarstwa domowego i działaczki z kół gospodyń wiejskich do specjalnych działań na rzecz integracji i aktywacji rodzin wiejskich. Opracowaliśmy koncepcje zorganizowania amatorskiego, oświatowo – kulturalnego turnieju zespołów wiejskich. Turniejowi nadaliśmy nazwę „Moja wieś aktywna". Naszym zamysłem przy planowaniu turnieju miało być uaktywnienie mieszkańców wsi poprzez wspólne przygotowywanie rozgrywek turniejowych.

Celami turnieju „Moja wieś aktywna" są:

- integrowanie ludności wiejskiej poprzez wspólne przygotowanie przewidzianych regulaminem konkurencji i udział w rozgrywkach turniejowych,
- popularyzowanie dorobku i promowanie poszczególnych wsi województwa poznańskiego,
- kultywowanie obyczajów i tradycji ludowych wsi. Turniej składa się z dwóch etapów:
  - gminnego,
  - wojewódzkiego.

Organizatorami etapu gminnego turnieju są rady gmin i ODR Sielniko - specjalistki ds. wiejskiego gospodarstwa domowego.

Organizatorem finału wojewódzkiego jest ODR Sielinko.

Uczestników turnieju obowiązuje zasada regulaminowa „najważniejsza jest możliwość pokazania aktywności i umiejętności mieszkańców wsi, oraz dorobku i piękna ich małych Ojczyzn; rywalizacja o miejsce jest sprawą drugorzędną".

Gminne rozgrywki turniejowe oceniane są przez jury powołane przez wójta /burmistrza gminy. Finał wojewódzki ocenia jury powołane przez dyrektora ODR Sielinko. Ocena jury jest jawna, widoczna dla publiczności i ostateczna.

Nagrody za udział w turnieju gminnym finansowane są przez burmistrzów /wójtów i lokalnych sponsorów. Nagrody dla finalistów finansuje ODR Sielinko i liczni sponsorzy.

Bardzo ważną sprawą jest wypracowanie regulaminu turnieju. Projekt regulaminu przygotowuje ODR Sielinko, a ostateczny kształt regulaminu jest wynikiem wspólnych prac ODR-u i liderów zespołów wiejskich. Istotna częścią regulaminu są prezentacje, czyli propozycje konkurencji stanowiących przedmiot współzawodnictwa zespołów turniejowych. Przy projektowaniu prezentacji zakładamy, że powinny one angażować jak najliczniejszą grupę osób. Turniej powinien umożliwić aktywny udział w nim różnym osobom tj. dzieciom, młodzieży, osobom dorosłym i najstarszym.

osiągnięty główny cel – integracje środowiska wiejskiego i przygotowanie do zespołowego działania.

W tym roku wojewódzki finał turnieju odbył się 5 lipca w Sielinku. W finale wzięło udział 15 zespołów wiejskich. Turniej „wygrała" wieś Przecław z gminy Szamotuły. Jednak moim zdaniem zwycięzcami były wszystkie wsie, które wzięły udział w tym turnieju, gdyż zaznaczyły swoją obecność w całym środowisku wiejskim i budowały nową jakość stosunków społecznych. Zespół ze wsi Przecław liczył około 50 osób. Liderami Zespołu byli Pan Jan Olsazak (sołtys) i Renata Nijewska (przewodnicząca KGW). Bardzo aktywnie przy przygotowaniach do turnieju pracowała cała rada sołecka. Wieś Przecław liczy 80 numerów domów. Zespół ten już trzeci raz uczestniczył w Turnieju. Aby przyjechać do Sielinka musiał wcześniej wygrać turniej gminny w Szamotułach. Niezwykłą cechą wsi było było zaangażowanie się do turnieju prawie wszystkich jej mieszkańców.

Dużą niespodziankę zrobiła wszystkim wieś Lusowo (gmina Tarnowo Podgórne). W poprzednich dwóch turniejach zespół z Lusowa zajął pierwsze miejsce. Tym razem zespół tylko obserwował turniej z widowni. Podczas oficjalnego zakończenia turnieju lider zespołu poprosił o głos. I tu nastąpiła niespodzianka dla wszystkich. Wieś Lusowo ufundowała puchar przechodni dla zwycięzcy. Puchar stanie się własnością tej wsi, która wygra kolejne dwa turnieje, ale ta wieś będzie miała „obowiązek" ufundowania kolejnego pucharu przechodniego.

Finał wojewódzki turnieju w Sielinku odbywa się równolegle z wystawą „Wieś poznańska – tradycja i nowoczesność". Jest to impreza promocyjna, na której można zapoznać się z ofertą różnych firm działających na rzecz szeroko rozumianego gospodarstwa domowego. Na wystawie znajduje się także ekspozycja prezentująca osiągnięcia ludowych artystów. Szczególne miejsce na wystawie maję koła gospodyń wiejskich, które przedstawiają swoje bogate osiągnięcia. W tym roku Koło Gospodyń Wiejskich z Podrzewia (ubiegłoroczny finalista turnieju „Moja Wieś Aktywna") zorganizowało na wystawie wiejską kawiarenkę. Sprzedawano tam placek z owocami, kompoty, chleb ze smalcem. Gościom umilał czas chórek z KGW.

Na marginesie warto zauważyć, że program turniejowy przygotowany przez poszczególne zespoły jest najczęściej powtarzany na wiejskich i gminnych dożynkach.

Nie zamierzonym efektem naszego turnieju jest pielęgnowanie tradycji i obyczajów Wielkopolskich. Zespoły turniejowe oczekują od nas pomysłów na konkurencje, w których pojawi się gwara poznańska, tańce ludowe, obrzędy ludowe itp.

Na podstawie tych doświadczeń możemy sformułować następujące wnioski:

- zauważalnym wynikiem wspólnego przygotowania się wsi do uczestnictwa w turnieju jest powstanie grupy społecznej (wspólnoty), której członkowie chętnie współdziałą ze sobą, sprawnie formułują cele wspólnych

TADEUSZ KRAWCZYK
Wojewódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego
Stara Łubianka

OPINIA ROLNIKÓW WOJEWÓDZTWA PILSKIEGO DOTYCZĄCA FORMY ORGANIZACYJNEJ DORADZTWA I JEGO UDZIAŁU W PROWADZENIU RACHUNKOWOŚCI ROLNEJ

Terenowi specjaliści doradztwa rolniczego Wojewódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Starej Łubiance w lipcu 1998 r. przeprowadzili ankiety wśród producentów rolnych. Badaniem objęto 968 osób tj. 5,03 % wszystkich rolników w województwie pilskim.

Pytania skierowano do rolników zajmujących się wyłącznie produkcją rolną. Rolnicy odpowiadali na pytania z zakresu doradztwa rolniczego i rachunkowości rolnej.

Z zakresu doradztwa rolniczego:

Czy Pan(i) chętniej korzysta(łby) z doradztwa prowadzonego przez:

- służby doradcze państwowe,
- organizacje samorządowe,
- doradztwa państwowego bezpłatnego,
- doradztwa samorządowego płatnego.

Z zakresu rachunkowości rolnej:

- czy Pan(i) prowadzi rachunkowość rolną,
- czy rachunkowość w dotychczasowej formie jest przydatna,
- czy Pan(i) chciałby korzystać z pomocy WODR w prowadzeniu rachunkowości rolnej - w ramach usług.

Poniżej przedstawiamy zbiorcze informacje wykonanego sondażu.

Z doradztwa państwowego chce korzystać 889 respondentów tj. 91,84 %, 55 osób tj. 5,68 % nie chce korzystać z doradztwa państwowego, 2,48 % ankietowanych (24 osoby) nie udzieliły odpowiedzi, lub jest im obojętne z jakiego doradztwa będą korzystać lub nie mają zdania na ten temat. Z doradztwa prowadzonego przez organizacje samorządowe chcą korzystać 123 osoby tj. (12,71 %),

Tabela 1

Opinia rolników dotycząca korzystania z doradztwa rolniczego
wg grup obszarowych gospodarstw

Wielkość gospodarstwa w ha	Liczba respondentów	Rolnicy korzystający lub chcący korzystać (% respondentów)			
		ze służb doradztwa państwowego	z doradztwa państwowego bezpłatnie	ze służb doradztwa samorządowego	z doradztwa samorządowego
		tak	bezpłatnie	tak	odpłatnie
do 20	238	91	95	15	7
20-50	543	92	94	12	7
50-100	127	92	93	13	13
> 100	43	93	95	12	12

Tabela 2

Opinia rolników dotycząca prowadzenia rachunkowości rolnej i korzystania z pomocy WODR w jej prowadzeniu
wg grup obszarowych gospodarstw

Wielkość gospodarstwa w ha	Liczba gospodarstw	Rolnicy prowadzący księgowość w %	Ocena księgowości prowadzonej w dotychczasowej formie (% respondentów)			Chęć korzystania z pomocy WODR w prowadzeniu księgowości (% respondentów)		
			Przydatna	Nie przydatna	Nie zdecydowani	Tak	Nie	Nie zdecydowani
do 20	238	32,8	37,8	13,0	49,2	57,2	25,6	17,2
20-50	543	41,3	42,9	14,9	42,2	63,5	24,2	12,3
50-100	127	57,5	49,6	18,1	32,3	66,9	15,7	17,4
> 100	43	60,5	58,2	11,6	30,2	62,8	11,6	25,6

dysponuje bardzo dobrymi warunkami dla turystyki wypoczynkowej, rodzinnej, młodzieżowej i specjalistycznej. Do głównych atrakcji regionu należą: spływ przełomem Dunajca, wędrówka dolinami i szczytami tatrzańskimi, a także wypoczynek w kurortach. Bystre rzeki górskie, zbiorniki wodne, to miejsce spotkań kajakarzy, żeglarzy i miłośników wędkarstwa. Bogactwem naturalnym o szczególnym znaczeniu są licznie występujące źródła wód mineralnych. W oparciu o nie, a także przy wykorzystaniu właściwości klimatycznych, powstały renomowane uzdrowiska. Obok lecznictwa balneologicznego na uwagę zasługuje lecznictwo niekonwencjonalne - apiterapia, w której wykorzystywane są środki lecznice sporządzone z produktów pszczelich. Walory krajobrazowe i klimatyczne, mocno zróżnicowane bogactwa naturalne, zabytki kultury, bogaty folklor – to zespół czynników stanowiących skarby tego regionu. Podnoszą je dodatkowo liczne zabytki; w tym zamki, klasztory, kościoły, cerkwie, drewniane budownictwo regionalne, zabytkowe zespoły urbanistyczne(1).

Województwo nowosądeckie podzielone jest na rejony, na których pod kierownictwem Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Nowym Sączu z siedzibą w Nawojowej, działa pięć Rejonowych Zespołów Doradztwa Rolniczego. Jednym z nich jest rejon Gorlic. Obejmuje on miasto Gorlice, gdzie ma swoją siedzibę Ośrodek oraz gminy: Gorlice, Uście Gorlickie, Bobowa, Łużna, Grybów, Ropa, Moszczenica, Sękowa. Region gorlicki jest zaliczany do obszaru Beskidów Zachodnich stanowiących część długiego łańcucha Karpat. Krajobraz tworzą dwie zasadnicze krainy fizjograficzne: Pogórze Ciężkowickie i Beskid Niski, przedzielone obniżeniem dołów Jasielsko - Sanockich. W północnej i środkowej części regionu spotykamy obszary rolnicze, typowe dla podgórskich okolic Karpat, ze znikomą szatą roślinną w postaci przylasków i zagajników porastających głównie wszelkie nierówności terenowe. W krajobrazie Beskidu wyróżniają się znaczne obszary łąk górskich i pastwisk, na których obok pospolitych traw występuje charakterystyczna dla Beskidu Niskiego trawa kostrzewa górska oraz liczne gatunki roślin chronionych i ziół(2).

Według danych Instytutu Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach, województwo nowosądeckie zajmuje ostatnie miejsce w skali kraju pod względem rolniczej przestrzeni produkcyjnej, tzn. że posiada najtrudniejsze warunki przyrodnicze dla rozwoju produkcji rolnej, zwłaszcza roślinnej (ocena obejmowała jakość i przydatność rolniczą gleb, agroklimat, rzeźbę terenu i warunki wodne)(3).

Rolnictwo w województwie charakteryzuje się dużym rozdrobnieniem. Średni obszar gospodarstwa w województwie wynosi około 4,30 ha. Pod względem

(1) Województwo nowosądeckie zaprasza. Polska Agencja Promocji Turystyki Oddział Regionalny w Częstochowie, wydany nakładem UW w Nowym Sączu, 1997.
(2) Kłos S.: Gorlice i okolice. Wojewódzki Ośrodek Informacji Turystycznej w Rzeszowie, Warszawa 1976.
(3) Korzeniowski L.: Charakterystyka i ocena stanu środowiska województwa nowosądeckiego. Nowy Sącz 1990.

2. Działalność Ośrodka Doradztwa Rolniczego w zakresie rozwoju agroturystyki

Od kilku lat ODR na tym obszarze prowadzi działania mające na celu rozwój agroturystyki. Brak jest na tym terenie tradycji agroturystycznych, jak również niski jest poziom wiedzy rolników w tej dziedzinie (tabela 2).

Tabela 2.

Znajomość oraz interpretacja pojęcia agroturystyka
(w % wypowiedzi respondentów)

Wyszczególnienie	Ogółem	w tym mieszkańcy	
		miast	wsi
Czy znane jest pojęcie agroturystyka:			
- tak dokładnie	17,7	15,7	19,2
- tak pobieżnie	72,6	70,6	74,0
- nie	9,7	13,7	6,8
Z czym kojarzy się pojęcie agroturystyka:			
- z pobytem na wsi	36,2	26,4	41,1
- z poznaniem życia na wsi	32,1	37,5	29,5
- z bezpośrednim kontaktem z przyrodą	25,7	26,4	25,3
- z pomocą w pracy w gospodarstwie	6,0	9,7	4,1

Źródło: jak w tabeli 1.

Blisko 75% respondentów ze wsi przyznaje się do pobieżnej znajomości pojęcia agroturystyka, utożsamiając je przede wszystkim z pobytem na wsi (41,1%), z poznaniem życia na wsi (29,5%) oraz bezpośrednim kontaktem z przyrodą (25,3%).

Doradcy z ODR Gorlice dokonują lustracji i prezentacji gospodarstw zajmujących się turystyką wiejską. W tym celu prowadzą szkolenia, na których realizowano następujące tematy dotyczące usług turystycznych, zasad tworzenia i organizacji bazy noclegowej i żywieniowej, prawnych i finansowych podstaw prowadzenia działalności turystycznej, organizacji kwater, estetycznego zagospodarowania zagrody, organizacji bazy żywieniowej z wykorzystaniem własnych produktów, marketingu, przygotowania oferty własnego gospodarstwa. Organizowane są pokazy obsługi turystów, praktycznego przygotowywania i podawania posiłków, dekoracji. W ramach seminariów wyjazdowych pracownicy i rolnicy zwiedzają gospodarstwa agroturstyczne na terenie działania innych ODR.

Działając na polu rozwoju agroturystyki ODR wydał trzy edycje katalogów gospodarstw agroturystycznych, prezentowanych m.in. na międzynarodowych targach w Berlinie oraz na targach agroturystycznych w Częstochowie. Nawiązano współpracę z FDPA i FAPA, Sądecki Informator Rolniczy udostępnia strony wydawnictwa dla reklamy gospodarstw agroturystycznych. ODR jest współzałożycielem stowarzyszenia agroturystycznego Galicyjskie Gospodarstwa Gościnne. W ramach udoskonalenia współpracy doradców i właścicieli gospodarstw powołano grupy agroturystyczne, tzw. grupy celowe. Praca w grupach

3. Charakterystyka działalności agroturystycznej na terenie Rejonowego Zespołu Doradztwa Rolniczego w Gorlicach

Działalność agroturystyczną w terenie gorlickim prowadzi w tym rejonie 28 gospodarstw (5 w gminie Sękowa, 1 w Moszczenicy, 22 w Uściu Gorlickim). Podjąć tego typu działalność zamierza i prowadzi już przygotowania 11 jednostek. Również inni rolnicy zainteresowani są tą formą pozyskiwania dochodu (tabela 4).

Tabela 4

Motywy oraz bariery podjęcia działalności agroturystycznej – w opinii mieszkańców wsi (w %)

Wyszczególnienie	Mieszkańcy wsi
Czy chcemy podjąć działalność agroturystyczną:	
- tak:	31,5
gdyż agroturystyka:	
- pozwala nawiązać kontakty towarzyskie	32,9
- poszerza własne horyzonty myślowe	28,7
- przynosi zysk	15,1
- stwarza nowe miejsca pracy	9,6
- pozwala racjonalnie zagospodarować czas	8,2
- stwarza możliwość zbytu produktów	5,5
- nie	5,1
- nie wiem	53,4
Bariery rozwoju agroturystyki:	
- brak środków finansowych	49,3
- brak doświadczenia i wiedzy	23,3
- brak reklamy terenu	15,1
- słaba infrastruktura	11,0
- brak barier	1,3

Źródło: jak w tabeli 1.

Blisko jedna trzecia respondentów zamieszkujących „malownicze" tereny wiejskie rejonu gorlickiego wyraża chęć podjęcia działalności agroturystycznej, przede wszystkim (co ciekawe), aby nawiązać kontakty towarzyskie oraz poszerzyć własne horyzonty myślowe, zaś w dalszej kolejności, aby uzyskać dodatkowe dochody związane ze świadczeniem usług turystom.

Jako główne bariery rozwoju agroturystyki respondenci wskazują brak środków finansowych – blisko 50 % ankietowanych, brak doświadczenia i fachowej wiedzy, brak promocji terenu.

Wzdłuż głównego grzbietu Karpat, rozciąga się malowniczo położona gmina turystyczno - uzdrowiskowa Uście Gorlickie. Gmina jest pokryta lasami w 60%, słabo zaludniona, obdarzona łagodnym klimatem, mało dotąd zmienionym przez człowieka krajobrazem i środowiskiem naturalnym - wydaje się być wymarzo-

nym miejscem dla wypoczynku indywidualnego i rodzinnego. Turystyka, hotelarstwo i lecznictwo stać się mogą wkrótce głównymi źródłami dochodów ludności, na równi z tradycyjnymi zajęciami jakim są rolnictwo, hodowla, leśnictwo, przemysł drzewny. Niewielka dotąd baza hotelowa i gastronomiczna rozwija się dynamicznie i nieustannie poprawia swój standard. Na wędrowców i narciarzy czekają setki kilometrów ciekawych i łatwo dostępnych leśnych dróg i szlaków turystycznych.(4) Można zbierać tutaj zioła, grzyby, łowić ryby i polować na zwierzynę, korzystać z możliwości wczasów w siodle, nauki jazdy konnej w stadninie koni huculskich w Gładyszowie oraz klubie jeździeckim „Połonina" w Hańczowej. Przejście graniczne ze Słowacją, zalew w Klimkówce dodatkowo podnoszą walory tego terenu. W urzekający krajobraz górski wpisane zostały pamiątki historii: stare zagrody, drewniane cerkwie, kościoły, cmentarze. Najbardziej znaną miejscowością gminy jest Wysowa, uzdrowisko dysponujące wodami mineralnymi o zróżnicowanych właściwościach. Wczasy można połączyć więc z kuracją.

Wśród 1147 gospodarstw rolnych przeważają gospodarstwa o powierzchni od 5-10 ha. Średnia powierzchnia gospodarstwa jest większa od średniej charakterystycznej dla województwa i wynosi około 7,5 ha. Wysokie bezrobocie i nieopłacalność produkcji zmuszają rolników do podejmowania alternatywnych źródeł dochodu, którymi mogą stać się turystyka, hotelarstwo, lecznictwo senatoryjno-uzdrowiskowe. Położenie gminy z dala od ośrodków przemysłowych stwarza warunki do rozwoju rolnictwa ekologicznego, które wspiera samorząd gminy. Na terenie gminy Uście Gorlickie działalność agroturystyczną prowadzi 22 gospodarstwa, w tym dwa gospodarstwa posiadające atest Ekolandu.

W zachodniej części Beskidu Niskiego, w paśmie Magurskim pomiędzy dolinami rzek Ropy i Wisłoki leży druga gmina – Sękowa, której mieszkańcy zajmują się agroturystyką. Od południa gmina granicy bezpośrednio ze Słowacją, zaś od północy przylega do 40-tysięcznego miasta Gorlice. Lasy będące fragmentem Puszczy Karpackiej stanowią 67% obszaru, będąc ostoją dzikiej zwierzyny. Obszar całej gminy pokryty jest gęstą siecią oznakowanych szlaków turystycznych. Gmina Sękowa jest gminą typowo rolniczą, która ze względu na piękno krajobrazu, specyficzny mikroklimat i czyste powietrze posiada doskonałe warunki do rozwoju turystki i wypoczynku. Ziemia sękowska zasobna jest w liczne zabytki architektury. Na jej terenie znajduje się Wapienne uzdrowisko o randze ogólnokrajowej. Część obszaru gminy obejmuje swoim zasięgiem Magurski Park Narodowy. W sąsiedztwie parku znajduje się słynny z bogactwa flory i fauny rezerwat skalny Kornuty. Gmina Sękowa stanowi jeden z bardziej atrakcyjnych pod względem turystycznym regionów Polski. Jest to ten fragment z niewielu obszarów, gdzie środowisko naturalne pozostało w postaci niemal

(4) Gmina turystyczno-uzdrowiskowa Uście Gorlickie, Wydawca COIT o/Nowy Sącz na zlecenie UG w Uściu Gorlickim, 1997.

nienaruszonej, a ingerencja człowieka nie zdążyła zniszczyć walorów krajobrazu i środowiska.(5)

Działalność agroturystyczną podejmują również rolnicy w gminach: Ropa, Moszczenica, Gorlice. W tabeli 5 zaprezentowano gospodarstwa współpracujące z ODR w Gorlicach, które prowadzą lub starają się o miano gospodarstwa agroturystycznego. Działalność taką prowadzi 39 gospodarstw (łącznie z gospodarstwami przygotowującymi się do przyjmowania turystów) posiadających około 90 pokoi oraz 220 miejsc noclegowych. Podstawowe dane zostały zakodowane, a o kolejności prezentacji zdecydowała powierzchnia użytkowa gospodarstwa.

Tabela 5

Charakterystyka gospodarstw agroturystycznych z rejonu RZDR w Gorlicach

Lp.	Powierzchnia ogólna gospodarstwa w ha	Liczba pokoi /łóżek	Ilość turystów/ dni przebywania	Średnio dni/1 turystę	Cele pracy na 1998	Szanse rozwojowe
1.	0,20	4/9	7/65	9	urządzenie kącika wypoczynkowego	oferta dla narciarzy i myśliwych
2.	0,25	3/7	-	-	urządzenie kącika wypoczynkowego, reklama usług	zwiększenie liczby pokoi i łazienek
3.	0,40	5/18	50/228	4	urządzenie ogrodu	urządzenie pola namiotowego, parkingu
4.	1,08	2/6	-	-	urządzenie pokoi, reklama usług	zwiększenie liczby pokoi i łazienek
5.	1,15	2/4	-	-	urządzenie kącika wypoczynkowego	zwiększenie liczby pokoi i łazienek
6.	1,20	-	-	-	-	budowa nowego budynku
7.	1,40	3/6	25/130	5	podniesienie standardu	urządzenie kącika wypoczynkowego
8.	1,40	2/4	12/75	6	podniesienie standardu, estetyka gospodarstwa	zwiększenie liczby pokoi i łazienek
9.	1,50	5/10	6/70	11	podniesienie standardu, estetyka gospodarstwa	estetyka obejścia
10.	1,50	3/6	25/125	5	podniesienie standardu, estetyka gospodarstwa	estetyka obejścia
11.	1,50	-	-	-	modernizacja budynku	zwiększenie liczby pokoi i łazienek
12.	1,50	5/15	47/282	6	podniesienie standardu, estetyka gospodarstwa	Zwiększenie liczby pokoi i łazienek, twórczość nieprofesjonalna
13.	1,92	1/3	6/74	12	urządzenie kącika wypoczynkowego	Zwiększenie liczby pokoi i łazienek
14.	2,00	3/6	9/93	10	wprowadzenie żywienia turystów	Zwiększenie liczby pokoi i łazienek

(5) Gmina Sękowa zaprasza, wyd. na zlecenie UG w Sękowej, 1997.

Lp.	Powierzchnia ogólna gospodarstwa w ha	Liczba pokoi /łóżek	Ilość turystów/ dni przebywania	Średnio dni/1 turystę	Cele pracy na 1998	Szanse rozwojowe
15.	2,80	2/6	-	-	urządzenie kącika wypoczynkowego, reklama usług	zwiększenie liczby pokoi i łazienek
16.	3,50	-	-	-	przyjmowanie turystów	estetyka obejścia
17.	4,00	2/4	4/48	12	wykończenie budynku, estetyka gospodarstwa	zwiększenie liczby pokoi i łazienek
18.	4,20	2/5	-	-	oznakowanie gospodarstwa, reklama usług	zwiększenie liczby pokoi i łazienek
19.	4,70	2/5	4/48	12	urządzenie kącika wypoczynkowego, reklama usług	zwiększenie liczby pokoi i łazienek
20.	6,32	3/6	6/36	6	podniesienie standardu, estetyka gospodarstwa	zwiększenie liczby pokoi i łazienek, estetyka obejścia
21.	7,50	2/6	-	-	urządzenie ogrodu i obejścia	zwiększenie liczby pokoi i łazienek
22.	8,50	2/4	8/75	3	podniesienie standardu, estetyka gospodarstwa	zwiększenie liczby pokoi i łazienek, adaptacja poddasza
23.	9,10	3/6	12/60	5	podniesienie standardu, estetyka gospodarstwa	zwiększenie liczby pokoi i łazienek, estetyka obejścia
24.	10,45	-	-	-	adaptacja poddasza	estetyka obejścia
25.	10,57	2/4	8/80	10	wykończenie pokoi i łazienek, estetyka obejścia	
26.	10,70	3/6	8/72	9	podniesienie standardu	urządzenie kącika wypoczynkowego
27.	12,00	2/4	7/95	13	modernizacja budynku	zwiększenie liczby pokoi i łazienek
28.	12,50	3/8	4/12	3	podniesienie standardu, estetyka gospodarstwa	urządzenie kącika wypoczynkowego
29.	13,30	-	-	-	-	budowa nowego budynku
30.	14,00	4/9	50/315	6	podniesienie standardu, estetyka gospodarstwa	estetyka obejścia
31	14,00	1/2	2/6	3	podniesienie standardu, estetyka gospodarstwa	zwiększenie liczby pokoi i łazienek
32.	14,23	3/6	40/320	8	estetyka gospodarstwa	adaptacja poddasza, zwiększenie liczby pokoi i łazienek
33.	15,58	3/5	6/49	8	urządzenie ogrodu	oferta dla narciarzy i myśliwych
34.	16,00	1 /2	4/12	3	podniesienie standardu, estetyka gospodarstwa	zwiększenie liczby pokoi i łazienek
35.	16,89	4/8	45/360	8	modernizacja budynku estetyka gospodarstwa	estetyka obejścia
36.	17,00	2/4	15/45	3	podniesienie standardu, estetyka gospodarstwa	estetyka obejścia

Lp.	Powierzchnia ogólna gospodarstwa w ha	Liczba pokoi /łóżek	Ilość turystów/ dni przebywania	Średnio dni/1 turystę	Cele pracy na 1998	Szanse rozwojowe
37.	18,00	2/4	6/52	8	podniesienie standardu, estetyka gospodarstwa	zwiększenie liczby pokoi i łazienek
37.	19,33	3/6	35/360	10	uruchomienie ogrzewania	budowa nowego budynku
38.	32,00	1/3	6/28	4	zwiększenie liczby pokoi i łazienek	estetyka obejścia

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych RZDR w Gorlicach.

W gospodarstwach, jako dodatkowe atrakcje, proponuje się udział w pracach rolniczych. Turyści mogą uczestniczyć przy wypieku chleba, robieniu masła, sera. Wspaniałe regionalne potrawy będące działem gospodyń zaspokoją nawet najbardziej wymagających.

Na terenie Rejonowego Zespołu Doradztwa Rolniczego Gorlice działalność prowadzi 32 Koła Gospodyń Wiejskich. Wspólnie z służbą doradczą organizują kursy prawidłowego żywienia, szycia, robót ręcznych, pokazy nakrywania do stołu, imprezy, zabawy taneczne, wycieczki, wyjazdowe seminaria, wypożyczalnie sprzętu, konkursy itp.

4. Zakończenie

Wyjątkowe walory przyrodnicze sprzyjające wypoczynkowi, bogactwo kulturowe, tradycje, brak kapitału, niedostateczny stan estetyki zagród, niski poziom wiedzy rolników, brak kategoryzacji kwater agroturystycznych, niewystarczająca jakość obsługi klienta, to cechy charakteryzujące gospodarstwa współpracujące z RZDR w Gorlicach.

Rolnictwo obszaru ma szanse produkcji zdrowej żywności, uzyskania dodatkowych dochodów przez podjęcie działalności agroturystycznej, co wpływa na zwiększenie liczby miejsc pracy. Znajdujące się na terenie województwa dziesięć regionów etnograficznych, silnie rozwinięty ruch artystyczny, bogate walory przyrodnicze spowodowało, że nazywane jest „zagłębiem turystyczno-sanatoryjnym". Województwo stanowi potencjalny rynek rozwoju różnorodnych form rekreacji w tym szczególnie agroturystyki.

Działania ODR na rzecz rozwoju turystyki dotyczą edycji katalogów, współpracy z organizacjami, biurami turystycznymi, współpracy z prasą lokalną i krajową, radiem, telewizją. Stale dokształcana jest kadra, organizowane są szkolenia, seminaria, edukacja prowadzona jest również w szkołach. Specjaliści zwracają uwagę na przepisy, działają w zakresie ekoturystyki i agroturystyki, możliwości podejmowania zagranicznych turystów. Opracowano również program rozwoju turystyki wiejskiej. W trzech okresach czasowych mają być okre-

ślone zasoby gospodarstw agroturystycznych, realizowany program edukacji, aktywizacja społeczności wiejskiej, kampanie reklamowe, opracowywane mają być programy finansowania działalności. Średnioterminowy etap dotyczy realizacji programów poprawy jakości środowiska, edukację liderów lokalnych, marketingu produktu agroturystycznego, regionalnych i lokalnych inwestycji, promocji turystyki w kraju i za granicą. Zadania te mają być cały czas kontynuowane, dodatkowo zaś prowadzone prace w zakresie wielofunkcyjnego rozwoju wsi i organizacji rolników kwaterodawców(6).

(6) Marczak A., Morawski M., Pajor S.: Program rozwoju turystyki wiejskiej w województwie nowosądeckim. Nowy Sącz, 1996.

INFORMACJE

EDWARD MATUSZAK
Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Poznaniu

DORADZTWO ROLNICZE W STYMULOWANIU I WSPIERANIU PRZEMIAN ZACHODZĄCYCH NA WSI I W ROLNICTWIE

Określone w tytule treści były przedmiotem konferencji zorganizowanej w dniach 7 i 8 września br. przez Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie. Uczestniczyli w niej pracownicy Ośrodków Doradztwa Rolniczego, jednostek badawczo-rozwojowych resortu rolnictwa, katedr doradztwa rolniczego uczelni rolniczych oraz przedstawiciele Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

Wystąpienia uczestników konferencji skupiały się wokół następujących trzech zagadnień:

1. Doradztwo rolnicze wobec nowych zadań i oczekiwań.
2. Miejsce innowatyki we wspieraniu rozwoju polskich gospodarstw rolnych.
3. Współczesne problemy doskonalenia zawodowego rolników i ich doradców.

W drugim dniu konferencji uczestnicy utworzyli dwie grupy dyskusyjne koncentrujące się na następujących zagadnieniach:

Pierwsza grupa - „Doradztwo rolnicze wobec nowych zadań i oczekiwań".

Druga grupa - „Współczesne problemy doskonalenia zawodowego rolników i ich doradców".

W grupie pierwszej pierwszym rozpoczynającym dyskusję był problem wpływu jakie na doradztwo rolnicze może mieć planowane w ramach zmian ustrojowych państwa podporządkowanie Ośrodków Doradztwa Rolniczego samorządowi terytorialnemu nowych województw?

W dyskusji wyrażano obawę, że zmiana ta może stwarzać dla doradztwa zagrożenie, zwłaszcza w okresie kształtowania się nowego ustroju i dochodzenia do optymalnych rozwiązań organizacyjnych i funkcjonalnych. Konieczność zajęcia się przez samorząd wojewódzki wieloma nowymi, pilnymi i ważnymi sprawami, dotyczącymi ogółu mieszkańców województwa, może odsunąć problemy doradztwa rolniczego na plan dalszy ze szkodą dla ludności rolniczej. Czy sytuacja ta wystąpi będzie zależało od wagi problemów doradztwa, a także możliwości finansowych oraz miejsca rolnictwa, w tym doradztwa rolniczego, w obszarze priorytetów poszczególnych, nowych województw.

Wyrażano też opinie, że nie została podjęta w wystarczającym stopniu dyskusja ze środowiskiem doradczym dotycząca jego funkcjonowania po zmianie ustrojowej państwa. Środowisku doradczemu nie przedstawiono żadnych alternatywnych propozycji rozwiązań dotyczących funkcjonowania doradztwa.

Z drugiej strony wskazywano na istniejące niezorganizowanie środowiska doradczego i związane z tym ograniczenia w możliwości prezentowania ogółowi społeczeństwa jego potrzeb, jak również wywierania wpływu na kierunki rozwoju doradztwa rolniczego. Uczestnicy dyskusji zaproponowali utworzenie ogólnopolskiego towarzystwa doradztwa rolniczego, które reprezentowałoby środowisko doradcze oraz pozwalałoby na właściwą prezentację nurtujących je problemów.

Drugi obszar zagadnień wokół którego koncentrowała dyskusja dotyczył istoty, celu i zadań dla doradztwa rolniczego, szczególnie w kontekście jego przyporządkowania samorządowi wojewódzkiemu.

Stawiane były pytania:

Czy doradztwo rolnicze skupiało się będzie - podobnie jak do tej pory – głównie na udzielaniu wsparcia rolnikom i ich rodzinom w rozwiązywaniu produkcyjnych i socjalnych problemów, czy też zakres doradztwa rolniczego zostanie w sposób istotny zmieniony / poszerzony, a jeżeli tak to jakich zmian w tym zakresie należy się spodziewać?

Określenie istoty, celu i zakresu zadań (przedmiotowego i podmiotowego) doradztwa rolniczego uznano za istotny warunek jego funkcjonowania w przyszłości. Wskazywano też, że usytuowanie doradztwa rolniczego winno znaleźć swe ustawowe rozwiązanie, co pozwoli na rozwiązanie wielu nurtujących to środowisko problemów. Na przykład: czy doradztwo rolnicze powinno koncentrować się wokół problemów rodzin rolniczych, wsi jako miejsca zamieszkania, czy może szerzej obszarów wiejskich jako określonej przestrzeni i spraw związanych z jej zagospodarowaniem.

Ostatnią dyskutowaną kwestią był problem oddzielnego traktowania i wyróżniania doradztwa technologicznego i ekonomicznego. Uczestnicy dyskusji byli zgodni, że nie należy i nie można tych zagadnień rozdzielać, a wręcz przeciwnie powinny być rozpatrywane łącznie w takim znaczeniu, że każda zmiana czy

innowacja technologiczna powinna być ekonomicznie określona i uzasadniona. Korzyści ekonomiczne decydują - w większości przypadków - o jej zastosowaniu lub odrzuceniu).

Na koniec dyskusji sformułowane zostały następujące wnioski:

1. Istnieje konieczność ustawowego uregulowania doradztwa rolniczego w tym również określenia statusu doradztwa rolniczego i doradców.
2. Istnieje potrzeba zintegrowania środowiska doradztwa rolniczego, a formą tej integracji mogło by być powołanie Towarzystwa Doradztwa Rolniczego

Uczestnicy drugiej grupy dyskusyjnej poparli dwa główne postulaty podjęte w pierwszej grupie dyskusyjnej, a mianowicie:

- potrzebę ustawowego uregulowania statusu państwowego doradztwa rolniczego,
- potrzebę włączenia środowiska doradczego w dyskusję dotyczącą propozycji instytucjonalnych i organizacyjnych zmian w doradztwie rolniczym w ramach reformy ustrojowej państwa. Podkreślano szczególnie, występujący wśród doradców ODR i współpracujących z ODR-ami instytucji, brak informacji dotyczących planowanych zmian w organizacji doradztwa rolniczego. Informacje te mogłyby pozwolić organizacjom doradczym lepiej przygotować się do czekających je zmian.

Zasadnicza dyskusja w grupie drugiej koncentrowała się wokół zagadnień sformułowanych w postaci następujących pytań:

1. Realizacji jakich zadań winno podjąć się doradztwo rolnicze aby skutecznie wspierać przemiany zachodzące na wsi i w polskim rolnictwie?
2. Jakie problemy instytucji doradczych dla ich rozwiązania wymagają wsparcia ze strony nauki?
3. Jakiej współpracy ze strony doradztwa rolniczego oczekuje nauka?
4. Jakie problemy rolników i rodzin rolniczych wymagają zaangażowania nauki w ich rozwiązywanie?

Stwierdzono, że zarówno w wystąpieniach uczestników konferencji jak i przygotowanych materiałach konferencyjnych znajdują się wnioski, które należałoby uwzględnić w całości podczas reorganizacji państwowego doradztwa rolniczego, tj.: w przygotowywaniu dla niego nowych rozwiązań instytucjonalnych, określaniu zakresu zadań czy zasad jego współpracy z nauką (w ramach budowania systemowych rozwiązań dla doradztwa rolniczego). Opracowaniem tych wniosków powinna zająć się Rada Programowa konferencji i przekazać je Ministerstwu Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej oraz zainteresowanym instytucjom i uczestnikom konferencji.

Szczególną uwagę uczestnicy tej grupy dyskusyjnej zwrócili na:

1. Potrzebę systemowego doskonalenia kadr doradczych. Środowisko doradcze nie kwestionuje potrzeby systematycznego aktualizowania i podwyższania swych kwalifikacji zawodowych, zwłaszcza w sytuacji czekających doradztwo rolnicze zmian zakresu działania i zadań wynikających ze zmieniających się oczekiwań rolników. Mimo to nie wszyscy doradcy systematycznie podwyższają swoje kwalifikacje. Brakuje tu czynników motywujących do podwyższania kwalifikacji - w postaci zdobywania stopni specjalizacji zawodowej, awansu materialnego i zawodowego. Brakuje również środków finansowych na sfinansowanie kosztów udziału w szkoleniach kadry doradczej. Wystarczających środków nie posiadają zarówno Ośrodki Doradztwa Rolniczego, jak również jednostki badawczo-rozwojowe resortu rolnictwa, czy uczelnie rolnicze - główni organizatorzy doskonalenia zawodowego kadr doradczych. W dyskutowanych uprzednio projektach ustawy dotyczących państwowego doradztwa rolniczego proponowano wprowadzenie specjalizacji w doradztwie ale ustawa taka nie ukazała się. Sytuację pogarsza sposób, a głównie późny termin przekazywania środków finansowych na dofinansowanie / sfinansowanie doskonalenia zawodowego doradców z funduszy Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej na upowszechnianie postępu.
2. Potrzebę wprowadzenia stopni specjalizacji zawodowej w doradztwie połączonych z możliwością awansu zawodowego, dla których otrzymania niezbędne byłoby ukończenie określonych kierunków i form doskonalenia zawodowego. Otrzymanie stopnia specjalizacji zawodowej w doradztwie winno równocześnie podnosić status pracowników doradztwa rolniczego zrównując ich w tym zakresie z pracownikami administracji publicznej. Wprowadzenie tych elementów motywacyjnych stworzyłoby podstawy dla systemowego doskonalenia zawodowego i równocześnie korzystniejsze warunki współpracy doradztwa rolniczego z nauką.
3. Potrzebę wprowadzenia innych zasad i organizacji przekazywania środków z funduszu Ministra Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej do Ośrodków Doradztwa Rolniczego i jednostek badawczo-rozwojowych, co pozwoliłoby im na bardziej efektywne wykorzystanie tych środków w działalności na rzecz rolników oraz doskonalenia własnej kadry.

Bardzo pozytywnie przyjęta została informacja przekazana przez dr Eugeniusza K. Chyłka - vice dyrektora Departamentu Spraw Społecznych i Oświaty dotycząca korzystnej zmiany zasad przekazywania środków z funduszu na upowszechnianie postępu od przyszłego 1999 roku.

Podsumowanie konferencji

W czasie konferencji omawiane były różnorodne zagadnienia, które wiążą się z rolnictwem i działalnością pozarolniczą ludności wiejskiej. Autorzy referatów i osoby uczestniczące w dyskusji wskazywali na kierunki rozwoju rolnictwa i uwarunkowania tego rozwoju w kontekście doradztwa rolniczego. Podejmowane w referatach zagadnienia były bardzo różnorodne i trudno byłoby je pogrupować. Warto jednak zwrócić uwagę na kilka zagadnień, które podejmowane były zarówno w referatach jak i dyskusji. Kolejność ich przedstawiania nie ma związku z ich wagą, tworzą natomiast zbiór istotnych dla doradztwa rolniczego problemów.

1. Istota, cel i rodzaje doradztwa rolniczego.

   Kilka referujących osób podnosiło konieczność szybkiego doprecyzowania przez naukę podstawowych pojęć z zakresu doradztwa rolniczego, co miało by być nieodzownym warunkiem sprawnego funkcjonowania praktyki doradczej. Przedstawione zostały też autorskie propozycje w tym zakresie.

   Ponadto w niektórych referatach i podczas dyskusji wymieniane były różne rodzaje doradztwa rolniczego: technologiczne, ekonomiczne, marketingowe, socjalno-ekonomiczne, doradztwo w zakresie gospodarstwa domowego, itp. Z badań wynika, że zakres doradztwa rolniczego zmienia się co wynika między innymi ze zmieniających się potrzeb rolników (klientów doradztwa). Wyraźnie wzrasta zainteresowanie doradztwem ekonomicznym co jest zrozumiałe jako, że takie są uwarunkowania gospodarowania w warunkach gospodarki rynkowej, a poza tym mniejsza jest wśród rolników znajomość ekonomicznych zagadnień gospodarowania. W dyskusjach dotyczących rodzajów doradztwa pojawia się próba hierarchizowania ich ważności, zwłaszcza pomiędzy doradztwem technologicznym i ekonomicznym na korzyść doradztwa ekonomicznego. Za bardzo pozytywne należy jednak uznać te głosy które wskazywały na potrzebę łączenia doradztwa technologicznego i ekonomicznego. Znajduje to swoje odzwierciedlenie chociażby w trakcie tak ważnych prac jak sporządzanie planów przedsięwzięć gospodarczych (biznes planów), gdzie podstawą ekonomicznej efektywności przedsięwzięcia jest wybór odpowiednich technologii dających - w połączeniu z dobrą organizacją - najlepsze w warunkach danego gospodarstwa efekty ekonomiczne.

2. Doradztwo rolnicze czy doradztwo wiejskie.

   W procesie rozwoju historycznego doradztwo rolnicze, w początkowym okresie, zajmowało się przede wszystkim doradztwem produkcyjnym, poszerzając stopniowo swój zakres przedmiotowy o doradztwo z zakresu

gospodarstwa domowego, współpracę z młodzieżą wiejską, a obecnie również doradztwo w zakresie rozwoju środowiska lokalnego. W Stanach Zjednoczonych, czy niektórych krajach Unii Europejskiej, doradztwo rolnicze zajmuje się problemami rozwoju lokalnych społeczności wiejskich. Aktualnie w Polsce praktyka doradcza domaga się dookreślenia przedmiotowego zakresu doradztwa. W opinii większości uczestników dyskusji winny być to problemy rodzin rolniczych.

3. Instytucje świadczące usługi doradcze.

   Obecnie w Polsce usługi doradcze świadczone są w różnym zakresie przez wiele instytucji i organizacji, z tendencją do ilościowego, organizacyjnego i instytucjonalnego powiększania się. Dla utworzenia systemu doradztwa rolniczego potrzebna jest współpraca wszystkich podmiotów zajmujących się doradztwem rolniczym. Podstawą zorganizowania systemu doradztwa rolniczego jest ustawowe /prawne/ uregulowanie statusu doradztwa rolniczego i doradców. Przyszłość i rozwój doradztwa rolniczego nie powinny być uzależnione od czyjejś dobrej lub złej woli, ale opierać się na ustawowych regulacjach. Bez uregulowania prawnego można co najwyżej podejmować, często nie dość skuteczne, działania zmierzające do najlepszego i najkorzystniejszego współdziałania różnych organizacji i instytucji doradczych, ale trudno mówić o systemowym zorganizowaniu i funkcjonowaniu doradztwa rolniczego w Polsce.

4. Innowatyka rolnicza.

   Doradztwo rolnicze jest jedną z instytucji, które uczestniczą lub mogą uczestniczyć w procesach innowacyjnych w rolnictwie. Poznanie procesów innowacyjnych i mechanizmów przenikania innowacji do praktyki rolniczej jest ważnym elementem wiedzy doradców, zwłaszcza w kontekście sterowania procesami innowacyjnymi w rolnictwie. Stąd też zagadnienia te powinny być jednym z obszarów/tematów doskonalenia zawodowego doradców.

5. Doskonalenie zawodowe rolników i doradców.

   Przygotowanie zawodowe rolników, ich poziom wykształcenia jest jednym z czynników wpływających na efektywność działań doradczych. Z prowadzonych badań wynika, że lepiej wykształceni rolnicy częściej korzystają z doradztwa rolniczego. Wyższy poziom wykształcenia rolnika ułatwia współpracę doradcy. Prowadzona przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego działalność edukacyjna na rzecz rolników jest istotna na różnych płaszczyznach:

   – uzupełnia, aktualizuje i podwyższa wiedzę zawodową rolników,
   – wpływa korzystnie na kreowanie proinnowacyjnych postaw rolników,

- umożliwia / ułatwia podejmowanie korzystnych decyzji w gospodarstwie,
- kształtuje / doskonali potrzebne umiejętności,
- zachęca rolników do korzystania z doradztwa rolniczego.

Ważnym zagadnieniem w planowaniu, przygotowywaniu i realizacji różnych form edukacyjnych dla rolników jest dostosowanie proponowanej tematyki do ich zróżnicowanych potrzeb oraz dostosowanie używanych metod dydaktycznych do możliwości ich percepcji. Podejmowanie różnych form współpracy z dziećmi, młodzieżą wiejską, np. w ramach klubów 4-H, ułatwia przyszłą współpracę doradztwa z dorosłymi rolnikami.

6. Przygotowanie zawodowe doradców.

Problemom przygotowania zawodowego doradców, podnoszenia ich kwalifikacji zawodowych poświęcono dużo miejsca i uwagi zarówno w referatach jak i dyskusji. Wskazywano przy tym jednoznacznie na potrzebę systemowego doskonalenia zawodowego kadr doradczych, uwzględniającego treści doskonalenia, metody doskonalenia, jego organizację, finansowanie, a także na nie mniej ważny system motywacji sprzyjający podnoszeniu kwalifikacji zawodowych. Zagadnienia te zostały przedstawione w referatach oraz we wnioskach z dyskusji w grupach dyskusyjnych.

7. Doradztwo a polityka społeczno-gospodarcza.

W kilku referatach doradztwo rolnicze określone zostało - w kontekście zadań jakie wynikają dla doradztwa, w związku z jego udziałem w realizacji polityki państwa wobec wsi i rolnictwa - jako instrument interwencji państwa w zakresie rozwoju rolnictwa. Konsekwencją takiego postrzegania doradztwa rolniczego i jego zadań jest rozszerzenie przedmiotowego zakresu doradztwa rolniczego. Warto w związku z tym dodać, że w okresie międzywojennym agronomia społeczna, prekursor obecnego doradztwa rolniczego, traktowana była również jako jeden z elementów polityki agrarnej. Obecnie, kiedy mówimy o potrzebie przyspieszonej modernizacji i restrukturyzacji rolnictwa niezbędne byłyby założenia systemowe określające udział doradztwa rolniczego i sposób jego oddziaływania na pożądane - z punktu widzenia polityki wobec wsi i rolnictwa - przemiany. Ze strony doradztwa rolniczego potrzebne jest wsparcie dla zachodzących przemian. Powinno ono dotyczyć przede wszystkim działalności informacyjnej i edukacyjnej i w określonych przypadkach również pomocy organizacyjnej, w podejmowaniu i uruchamianiu przez rolników wspólnych przedsięwzięć gospodarczych i społecznych.

ANNA PABICH
Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Poznaniu

ZATRUDNIENIE W OŚRODKACH DORADZTWA ROLNICZEGO

Stan zatrudnienia ogółem w Ośrodkach Doradztwa Rolniczego, od reorganizacji w 1991 roku, wykazuje nieznaczne zróżnicowanie (tab. 1). Mniej więcej stały poziom zatrudnienia utrzymuje się w grupie kadry kierowniczej i doradczej. Dane zebrane w czerwcu br. w Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie potwierdzają istniejący układ.

Poniżej przedstawiamy informacje dotyczące zatrudnienia, sporządzone na podstawie danych ze wszystkich ODR.

1. Zatrudnienie ogółem

W czerwcu br. Ośrodki Doradztwa Rolniczego zatrudniały ogółem ponad 5600 osób.

Tabela 1

Zatrudnienie w ODR
(liczba osób)

Rok	Ogółem	w tym: kadra kierownicza i doradcza
1992	5846	4597
1996	5700	4700
1998	5630	4620

Źródło: Ankiety CDiEwR Poznań.

Ogół zatrudnionych 5630 osób stanowią:

- kadra kierownicza 530 osób
- specjaliści zakładowi 990 osób
- doradcy terenowi 3100 osób
- pozostali 1010 osób

W skład kadry kierowniczej zaliczono również kierowników rejonów. Razem ze specjalistami zakładowymi i doradcami terenowymi stanowią oni 82% zatrudnionych ogółem (4620 osób).

Liczba zatrudnionych ogółem w poszczególnych ODR jest dość zróżnicowana i wynosi od 66 do 211 osób.

W przyjętych przedziałach liczbowych zatrudnienia mieści się:

do 80 osób	- 5 ODR
81 do 100 osób	- 13 ODR
101 do 120 osób	- 13 ODR
121 do 140 osób	- 12 ODR
141 do 160 osób	- 2 ODR
161 i więcej osób	- 4 ODR

Statystyczny ODR zatrudnia średnio 115 osób. Ten przedział zatrudnienia reprezentuje 13 ODR, pozostałe (36 ODR) w połowie zatrudniają do 100 osób lub powyżej 120.

2. Płeć

Wśród kadry kierowniczej i doradczej większość zatrudnionych stanowią kobiety (tab. 2).

Tabela 2

Kadra kierownicza i doradcza ODR wg płci

Płeć	Liczba osób	%
kobiety	2500	54
mężczyźni	2120	46
Ogółem	4620	100

Mimo, iż średnio większość zatrudnionych stanowią kobiety, w 14 ODR występuje przewaga mężczyzn.

3. Wykształcenie

Kadra kierownicza i doradcza ODR w większości posiada wykształcenie wyższe (tab. 3).

Tabela 3

Kadra kierownicza i doradcza ODR wg wykształcenia

Wykształcenie	Liczba osób	%
wyższe	3125	68
średnie	1495	32
Ogółem	4620	100

Ponad 80% kadry kierowniczej i doradczej z wyższym wykształceniem zatrudnia 6 ODR, w tym w jednym z nich stanowią oni 94%.

Przewaga zatrudnionych ze średnim wykształceniem występuje w 3 Ośrodkach.

Wykształcenie kadry doradczej wykazuje nieco zróżnicowania w zależności od płci (tab. 4).

Tabela 4

Wykształcenie a płeć kadry kierowniczej i doradczej
(liczba osób)

Wykształcenie	Płeć		Ogółem
	kobiety	mężczyźni	
wyższe	1555	1570	3125
średnie	945	5501	1495

W przedziale osób z wyższym wykształceniem zarówno kobiety jak i mężczyźni stanowią połowę kadr. W grupie osób z wykształceniem średnim, większość (63%) stanowią kobiety, głównie na stanowisku doradców terenowych ds. wgd. (tab. 5).

4. Specjalności

Największą grupę zatrudnionych w ODR, ponad 4000 osób, stanowi kadra doradcza, czyli specjaliści zakładowi i doradcy terenowi. W strukturach organizacyjnych ODR funkcjonują oni w określonych specjalnościach (tab. 5). Podział ten dotyczy głównie specjalistów zakładowych i w coraz większym stopniu doradców terenowych. Zmniejsza się liczba doradców ogólnorolnych i wgd na rzecz węższych specjalności, np.: ekonomiki rolnictwa, marketingu, produkcji roślinnej, produkcji zwierzęcej.

Na stałym poziomie zatrudnienia utrzymuje się liczba doradców o specjalności: produkcja roślinna, produkcja zwierzęca, ogrodnictwo, mechanizacja rolnictwa i budownictwo wiejskie, metodyka i organizacja doradztwa.

Niezmiennie od lat najliczniejszą grupę wg specjalności, prawie 60% ogółu kadry doradczej, stanowią doradcy ds. ogólnorolnych oraz wiejskiego gospodarstwa domowego działający w terenie.

Wymienione w tabeli nazwy specjalności, w wielu Ośrodkach występują łącznie w jednym stanowisku pracy np.:

- ekonomika rolnictwa z rachunkowością rolniczą,
- marketing z przedsiębiorczością lub ekonomiką lub planowaniem lub rachunkowością,
- produkcja roślinna i zwierzęca z marketingiem,
- metodyka i organizacja doradztwa ze szkoleniami,
- szkolenie i wydawnictwa z informacją.

Czynnikiem, który nieco różni specjalistów zakładowych od doradców terenowych jest wykształcenie. Ponad 90% specjalistów zakładowych posiada wykształcenie wyższe, natomiast wśród doradców terenowych tylko 60%.

Najwięcej osób ze średnim wykształceniem znajduje się w grupie doradców ds. wiejskiego gospodarstwa domowego.

Tabela 5

Specjaliści i doradcy ODR wg specjalności
(liczba osób)

Specjalności	Specjaliści zakładowi (z)		Doradcy terenowi (t)		Specjaliści i doradcy		Ogółem
	Wykształcenie				w tym:		
	wyższe	średnie	wyższe	średnie	z	t	
1. ogólnorolna	18	-	1071	746	18	1817	1835
2. wiejskie gospodarstwo domowe	55	10	170	370	65	540	605
3. ekonomika rolnictwa	122	8	187	28	130	215	345
4. rachunkowość rolnicza	38	4	37	7	42	44	86
5. marketing	37	3	35	2	40	37	77
6. produkcja roślinna	113	5	116	32	118	148	266
7. produkcja zwierzęca	108	2	125	21	110	146	256
8. ogrodnictwo (w tym pszczelnictwo)	58	7	47	2	65	49	114
9. ekologia, ochrona środowiska	33	3	15	4	36	19	55
10. przedsiębiorczość	37	-	18	3	37	21	58
11. przekształcenia w rolnictwie	14	-	5	-	14	5	19
12. mechanizacja rolnictwa, bud. wiejskie	48	6	2	2	54	4	58
13. metodyka, organizacja doradztwa	40	4	15	9	44	24	68
14. szkolenia	48	6	12	-	54	12	66
15. wydawnictwa	54	14	1	3	68	4	72
16. informacja	40	7	5	1	47	6	53
17. informatyka	7	2	-	-	9	-	9
18. doświadczalnictwo	9	-	5	2	9	7	16
19. laboratorium	16	3	-	-	19	-	19
20. pozostali	9	2	1	1	11	2	13
Ogółem	904	86	1867	1233	990	3100	4090
	990		3100				

5. Zmiany w zatrudnieniu

W latach 1996/97 z pracy w ODR odeszło 815 osób, w tym 433 osoby z wykształceniem wyższym (tab. 6).

Tabela 6

Zmiany w zatrudnieniu
(liczba osób)

Główne powody	Lata		Ogółem
	1996	1997	
przejście na emeryturę (rentę)	99	190	289
zwolnienie z pracy	13	37	50
z własnej inicjatywy	178	145	323
inne powody (wygaśnięcie umowy na czas określony, urlop wychowawczy, zgon)	80	73	153
Ogółem	370	445	815

Głównym powodem odejścia z pracy w ODR jest własna inicjatywa, związana prawdopodobnie z chęcią podjęcia lepiej płatnej pracy, bliższej zlokalizowanej itp.

TOMASZ BIAŁY
Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Poznaniu

INFORMACJA O PROGRAMIE KOMPUTEROWYM AGRONOM 2.0.

Wstęp

Program komputerowy Agronom umożliwia użytkownikowi sprawne i systematyczne prowadzenie planowania nawożenia, ochrony roślin, zabiegów agrotechnicznych jak również opracowanie kalkulacji opłacalności produkcji roślinnej w przeliczeniu na hektar danej uprawy lub jej całkowitą powierzchnię w danym gospodarstwie. Pozwala na to czytelny układ programu oraz fakt, że program ten należy do grupy programów funkcjonujących w środowisku Windows, zarówno w wersji 3.11 jak również 95 i 98. Aktualna wersja programu Agronom to wersja o numerze 2.0. Powstała ona w wyniku kontynuacji prac nad budową użytkowego programu komputerowego z zakresu doradztwa nawozowego i ochrony roślin, zapoczątkowanych w ramach polsko-duńskiego programu doradczego pn. „Rolnictwo środowiskowe".

Struktura programu komputerowego Agronom 2.0.

Program składa się z trzech modułów:

- ***moduł baz danych,***
- ***moduł planowania,***
- ***moduł wydruku.***

Moduł baz danych zawiera wszystkie niezbędne informacje, które pozwalają użytkownikowi na opracowanie planu nawożenia i ochrony roślin dla gospodarstwa. Opracowanie planów dotyczących produkcji roślinnej w gospodarstwie możliwe jest po uprzednim przeprowadzeniu aktualizacji informacji znajdujących się w module baz danych. Istotne jest aby uzupełnić wszystkie brakujące informacje przed przystąpieniem do opracowywania planów, gdyż wykluczy to

konieczność powracania do baz danych podczas opracowywania planów produkcji roślinnej dla gospodarstwa.

Moduł planowania pozwala na opracowanie zmianowania, nawożenia oraz ochrony roślin dla upraw polowych występujących w gospodarstwie.

W wyniku opracowania planu nawożenia i ochrony roślin dla gospodarstwa użytkownik otrzymuje pełną informację o tym, kiedy i w której uprawie powinien przeprowadzić zabieg dotyczący nawożenia lub ochrony roślin, jakich dawek powinien użyć w celu wykonania zaplanowanych zabiegów, jak równie otrzymuje odpowiedź na pytanie o wysokość kosztów, które związane są z daną uprawą. Wszystkie te informacje użytkownik uzyskuje w formie wydruku, który tworzony jest automatycznie przez moduł wydruku, podczas tworzenia planu nawożenia i ochrony roślin.

Moduł baz danych składa się z pięciu części:

- tabela nawozów mineralnych,
- tabela nawozów organicznych,
- tabela roślin,
- cennik środków ochrony roślin,
- lista doradców.

Wszystkie części modułu baz danych funkcjonują niezależnie od siebie. Istotne jest to, aby podczas pracy z programem Agronom, bazy danych zostały uzupełnione o te informacje, które uległy zmianie w okresie od ostatniej aktualizacji. Przykładem takiej informacji, która może ulec zmianie jest cena, natomiast przykładem nowej informacji może być wprowadzenie do produkcji nowego rodzaj nawozu sztucznego - jego nazwa oraz skład chemiczny. Kolejność uzupełnienia informacji jest dowolna, użytkownik sam decyduje o tym, którą bazę danych uzupełnić w pierwszej kolejności.

Tabela nawozów mineralnych to lista nawozów wraz z podanym ich składem procentowym. Programowo w bazie tej znajduje się 77 nawozów mineralnych wraz z ich procentowym składem chemicznym. Użytkownik w bazie tej może dopisać nowe nawozy mineralne wraz z ich składem procentowym (N, P, K, Mg, Ca), cenę za 100 kg i jednostkę (kg, a w przypadku wapna t), jeżeli brak tych nawozów na liście. Jeżeli nawóz mineralny wchodzi w skład listy nawozów, to uzupełnia wymagają informacje związane z aktualizacją ceny nawozu. Możliwe jest również usunięcie już istniejącego nawozu mineralnego z tabeli nawozów mineralnych w sytuacji, gdy nawóz mineralny nie występuje w ofercie sprzedaży w danym regionie lub jeżeli został on wycofany z produkcji.

Podobnie jak w tabeli nawozów mineralnych, również w **tabeli nawozów organicznych** możliwe jest usunięcie już wprowadzonych nazw nawozów oraz wprowadzenie nowych nawozów organicznych wraz z ich składem procento-

wym. Tabela nawozów organicznych umożliwia wprowadzenie informacji o wykorzystaniu z nawozów, w pierwszym i drugim roku po zastosowaniu, podstawowych składników pokarmowych (N, P, K, Mg). Wartość nawozu organicznego wyrażona w złotych polskich jest obliczana automatycznie i stanowi 10% wartości tony jęczmienia paszowego. Warunkiem wyliczenia przez program wartości nawozu jest wprowadzenie przez użytkownika ceny 1 tony jęczmienia paszowego w tabeli roślin.

Tabela roślin jest bazą danych, w której znajduje się lista roślin uprawnych, dla których możliwe jest opracowanie planu nawożenia i ochrony roślin. Do listy tej, użytkownik nie może dopisać żadnej rośliny. Nowe rośliny podobnie jak środki ochrony roślin dopisywane są poprzez tzw. UpGrade przygotowywany przez autorów programu. Do tabeli roślin użytkownik może wprowadzić informacje dotyczące wyłącznie roślin znajdujących się na liście, takie jak: cena nasion - materiału siewnego (zł/kg lub zł/jedn.), cena 1 tony plonu oraz norma wysiewu (kg/ha lub jedn./ha). Lista roślin uprawnych obejmuje następujące gatunki roślin: pszenica, żyto, jęczmień, owies, kukurydza, rzepak, trawy, słonecznik, ziemianki, buraki cukrowe i pastewne, bobik, łubin, koniczyna, lucerna, peluszka, gryka, kapusta oraz mieszanki zbożowe, strączkowe i zbożowo-strączkowe.

Cennika środków ochrony jest bazą danych zawierającą listę środków przeznaczonych do stosowania w uprawach, które znajdują się w bazie danych lista roślin uprawnych. W cenniku środków ochrony roślin użytkownik musi określić jednostkę miary, w jakiej stosowany jest środek ochrony roślin, dostawcę tego środka, oraz cenę. W tej bazie danych użytkownik nie ma możliwości wprowadzenia i usunięcia środka chemicznego. Możliwość dopisania środka chemicznego istnieje w chwili, gdy użytkownik opracowywuje plan ochrony roślin dla konkretnej uprawy. Wprowadzony w ten sposób środek ochrony roślin do planu ochrony roślin nie zostaje zapisany na stałe w bazie danych cennik środków ochrony roślin, środek taki jest przypisany tylko do tej uprawy i do tego pola dla którego użytkownik wykonuje w danej chwili plan ochrony roślin. Cennik środków ochrony roślin zawiera listę środków ochrony roślin dopuszczonych do stosowania w uprawach roślin rolniczych znajdujących się w tabeli roślin.

Lista doradców zawiera podstawowe informacje o doradcy lub użytkowniku, który wykonuje plan nawożenia, ochrony roślin i kalkulację produkcji roślinnej dla pola i dla gospodarstwa.

W liście doradców istnieje możliwość wprowadzenia i usunięcia danych o doradcy lub użytkowniku. Użytkownik może do tabeli lista doradców wprowadzić takie informacje jak imię i nazwisko, adres z podaniem ulicy, kodu pocztowego i miejscowości, numeru telefonu i województwa.

Uzupełnienie informacji o brakujące dane dotyczących nawozów organicznych i mineralnych, środków ochrony roślin, roślin w uprawie polowej i danych o doradcy pozwala użytkownikowi na uzyskanie narzędzia, dzięki któremu, mo-

żliwe będzie szybkie opracowanie planu produkcji roślinnej dla gospodarstwa. Wprowadzone dane zostają zapisane w programie, a ich zmiana możliwa jest poprzez ich usunięcie lub zastąpienie nowymi danymi.

Moduł planowania produkcji roślinnej składa się z czterech części:

- informacje o rolniku,
- plan zmianowania i nawożenia,
- plan ochrony roślin,
- kalkulacja opłacalności produkcji.

Część modułu dotycząca **informacji o rolniku** wymaga wprowadzenia danych o rolniku dla którego użytkownik zamierza opracować plan. Informacje te dotyczą nazwiska i imienia, ulicy, kodu pocztowego i nazwy miejscowości, numeru telefony, województwa i nazwiska osoby, która wykonuje plan dla gospodarstwa. Oprócz informacji o rolniku, na tym samym etapie planowania, użytkownik wprowadza dane dotyczące kosztów związanych z pracą ciągnika, maszyn służących do uprawy polowej, nawożenia, ochrony roślin i zbioru jak również kosztów związanych z pracą ludzką. Po wprowadzeniu danych osobowych można rozpocząć opracowywania **planu zmianowania i nawożenia** dla wybranego pola w gospodarstwie.

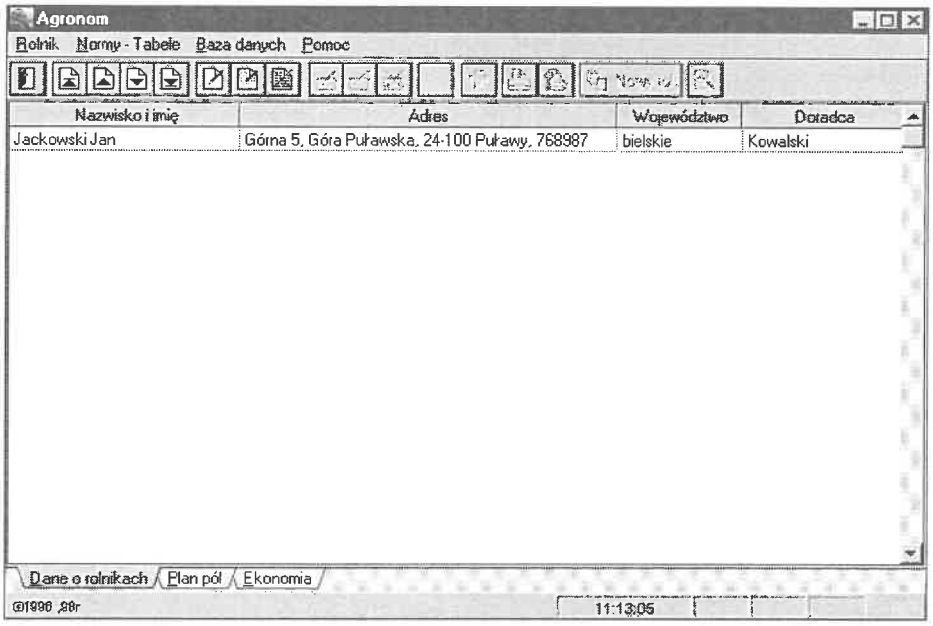

Właściwe zaplanowanie nawożenia wymaga, aby użytkownik rozpoczął planowanie od wprowadzenia informacji o polu tzn.: wprowadzenie numeru pola, powierzchni uprawy, nazwy rośliny uprawianej w przedplonie, nazwy rośliny

w plonie głównym, dla roku dla którego wykonywany jest plan oraz nazwę odmiany. Program automatycznie wprowadza do tabeli zmianowania dane dotyczące ilości wysiewu oraz spodziewanego plonu. Dane te użytkownik może zmieniać, dostosowując je do warunków, dla których sporządzany jest plan nawożenia. Wpisanie nazwy rośliny w plonie głównym automatycznie przenosi użytkownika do części dotyczącej nawożenia. W części tej należy wprowadzić dane dotyczące kategorii agronomicznej gleby, kompleksu glebowego, wyników analizy gleby. Użytkownik może dokonać korekty dotyczącej przedplonu, jeżeli przykładowo przedplon wymarzł, oraz korektę nawożenia pod przedplon. Ważne jest również określenie czy plon uboczny, słoma lub liście buraczane, został przeorany, gdyż wówczas program wprowadza korektę dotyczącą nawożenia pod plon główny. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku nawozów zielonych. Wybierając nawóz zielony na przeoranie, program wprowadza korektę dotyczącą nawożenia, w wysokości zależnej od wielkości oszacowanego plonu masy zielonej. Wprowadzenie powyższych danych umożliwia przejście do następnego etapu związanego z nawożeniem tzn., określenia rodzaju nawozów jakie powinien zastosować rolnik pod wybraną uprawę. Dawka nawożenia pod wybraną uprawę jest proponowana przez program komputerowy, natomiast rolą użytkownika jest doprowadzenie do zbilansowania nawożenia za pomocą nawozów organicznych i mineralnych.

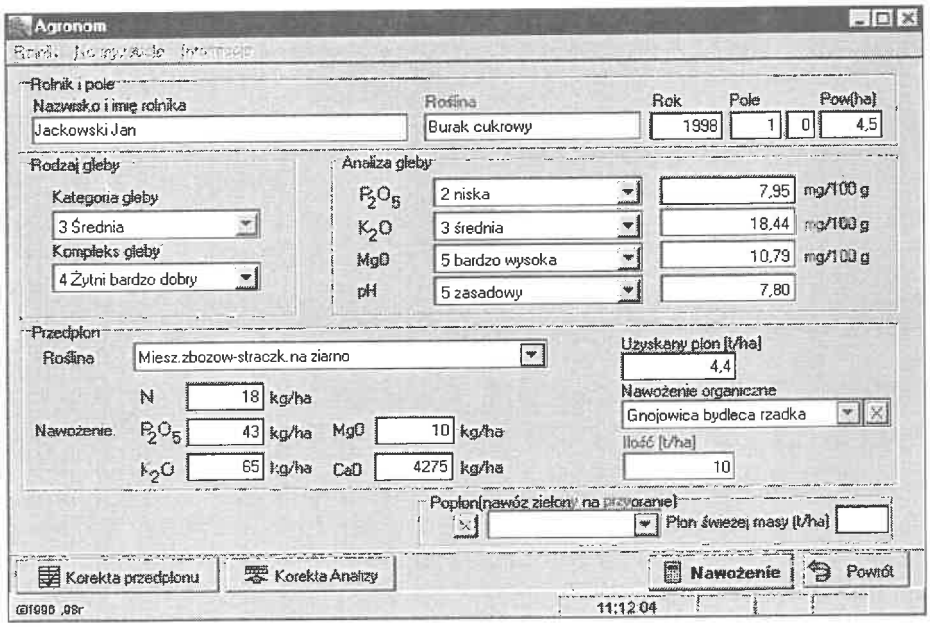

Sporządzenie **planu ochrony roślin** stanowi końcową merytoryczną część programu. Służy on do opracowania szczegółowego planu ochrony upraw, zgod-

nego z wcześniej wykonanym planem zmianowania i nawożenia. Sporządzenie planu ochrony roślin wymaga od użytkownika wprowadzenie terminu zastosowania środków ochrony roślin i określenia zwalczanego agrofaga, co spowoduje, że program zaproponuje listę środków, które można zastosować do zwalczania wcześniej określonego agrofaga. Wybór środka ochrony roślin powoduje automatyczne określenie dawki i kosztu związanego z zakupem środka, jaki poniesie rolnik. Dane dotyczące ceny środka jak i dawki, podobnie jak w przypadku nawożenia, program uzyskuje z baz danych. W przypadku gdy na liście zaproponowanych środków ochrony roślin brak środka, który chciałby zastosować rolnik, co może wynikać z tego, że środek ten pojawił się w sprzedaży pomiędzy aktualizacjami baz danych środków ochrony roślin, użytkownik może wprowadzić go do planu za pomocą klawiatury komputera. Ważne jest jednak to aby osoba, która wprowadza środek ochrony roślin do planu ochrony za pomocą klawiatury komputera, była w posiadaniu etykiety, w celu określenia dawki środka przewidzianej do zastosowania w konkretnej uprawie.

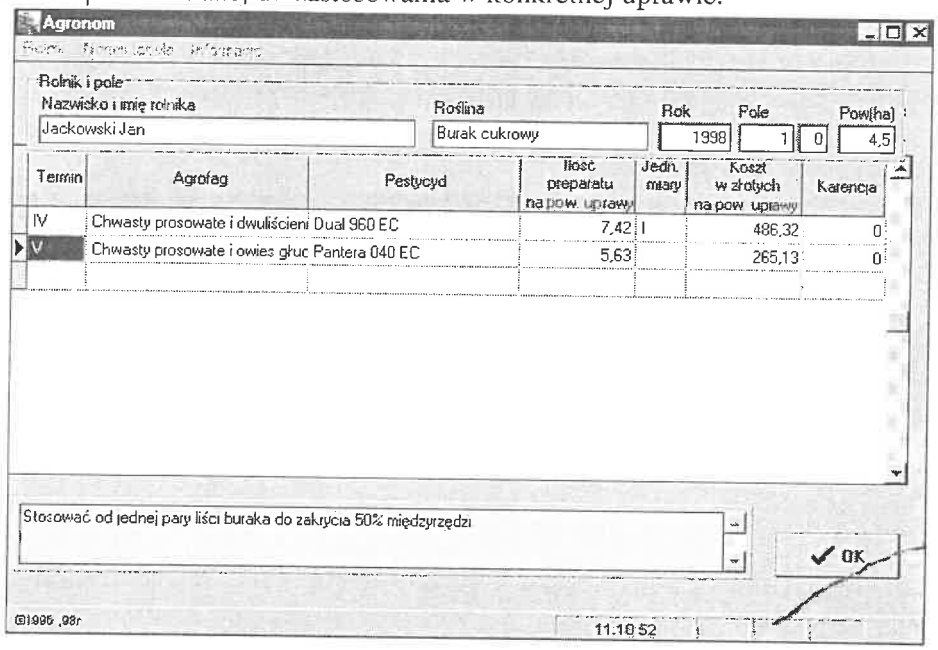

Kalkulacja opłacalności produkcji jest częścią wynikową, która powstaje automatycznie podczas sporządzania przez użytkownika planu nawożenia i ochrony roślin. Podczas sporządzania kalkulacji opłacalności produkcji rolniczej uwzględniane są takie elementy jak wartość plonu głównego, wartość nasion, nawozów, środków ochrony roślin, praca maszyn oraz praca ludzka. Opracowana w taki sposób kalkulacja opłacalności umożliwia pozwala na przeprowadzenie symulacji, która pozwala użytkownikowi uzyskać informację na temat

uzyskanego dochodu z wybranej uprawy, w zależności od zmieniającej się ceny jak i wysokości plonu.

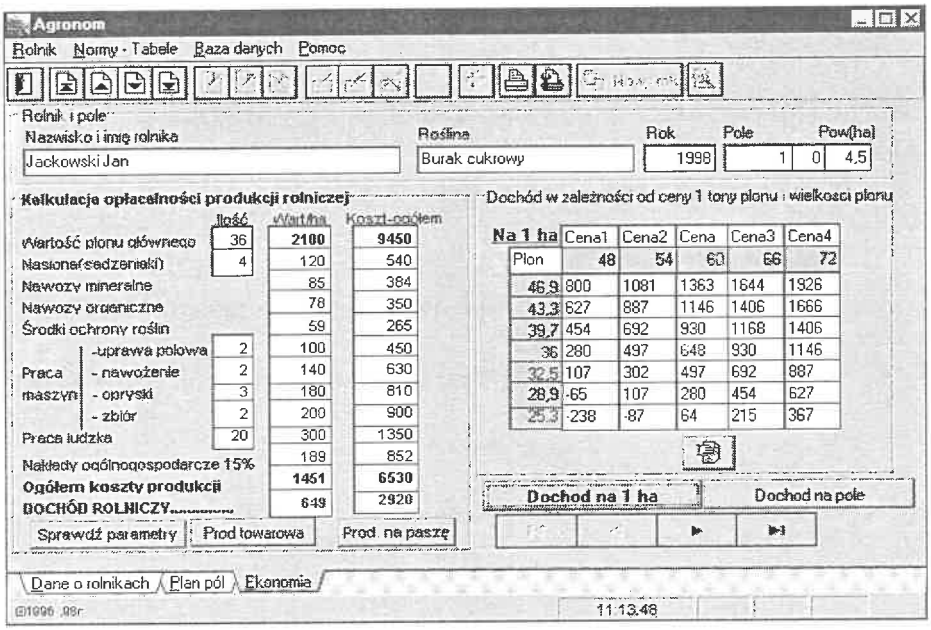

Moduł wydruków składa się z dwóch części:

- wydruki dla wybranego pola,
- wydruki dla całego gospodarstwa.

Wydruki dla wybranego pola obejmują:

- plan nawożenia i ochrony pola,
- listę zakupu dla pola,
- plan i wykonanie zabiegów agrotechnicznych,
- kalkulację opłacalności produkcji pola.

Przygotowanie wydruku dla pola, następuje z chwilą wybory przez użytkownika, pola z listy pól znajdujących się w gospodarstwie. Poprzez wybór ikony drukowanie użytkownik ma możliwość podglądu interesującego go wydruku i otrzymania wydruku..

Wydruki dla całego gospodarstwa obejmują:

- plan pól,
- plan nawożenia i ochrony gospodarstwa,
- listę zakupów dla gospodarstwa,
- plan i wykonanie zabiegów agrotechnicznych gospodarstwa.

Podobnie jak w przypadku wydruków dla pola, przygotowanie wydruku dla gospodarstwa, następuje z chwilą wyboru ikony drukowanie co pozwala użytkownikowi na otrzymanie podglądu interesującego go wydruku, a następnie jego wydrukowanie.

Istotne zmiany, które zostały wprowadzone do programu Agronom wersja 2.0, a których nie było w wersji 1.2 to:

- uproszczenie instalacji programu,
- wprowadzenie możliwości dopisywania środków ochrony roślin,
- uaktualnienie listy środków ochrony roślin,
- możliwość uwzględnienia w bilansie nawożenia plonów ubocznych na przeoranie,
- wprowadzenie opcji nawozów zielonych, które obejmują następujące rośliny:
  - facelia,
  - gorczyca,
  - łubin,
  - łubin i owies,
  - mieszanki strączkowe,
  - peluszka,
  - rzodkiew,
  - saradela,
  - wyka ozima,
  - wyka ozima i żyto,
  - żyto ozime.
  - wprowadzenie opcji zapisu informacji o gospodarstwie, w wybranym katalogu lub na dyskietce.

Program Agronom w wersji 2.0 został zaprezentowany na MTRP Polagra'98. Użytkownicy, którzy posiadają wersje wcześniejsze programu, lub chcieli by uzyskać dodatkowe informacji o programie mogą również zwracać się bezpośrednio do Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie w Poznaniu ul. Winogrady 63, 61-659 Poznań, tel. (061) 823-20-81.

IWONA ŚWIECHOWSKA
Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Poznaniu

WYNIKI KONKURSU NA „NAJLEPSZE CZASOPISMO ROLNICZE ODR W 1997 ROKU"

Organizatorem siódmej edycji konkursu na: „Najlepsze czasopismo rolnicze ODR w 1997 roku" było Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie w Poznaniu.

Konkurs na najlepsze czasopismo rolnicze podobnie jak w roku ubiegłym podzielony został na trzy kategorie:

I. ***Najlepsze czasopismo rolnicze.***

II. ***Najlepsze wydawnictwo tematyczne*** (poprzednio hit wydawniczy).

III. ***Indywidualne nagrody dla autorów*** podejmujących interesującą problematykę oraz stosujących nowe gatunki dziennikarskie (reportaż, felieton, itp.).

Wzorem lat ubiegłych zdobywca pierwszej nagrody w kategorii „Najlepsze czasopismo rolnicze" z poprzedniego roku, nie pretendował do niej w obecnej edycji konkursu. Było nim czasopismo „Elbląski Informator Rolniczy - Wiadomości, Informacje, Opinie" wydawany przez ODR w Starym Polu.

W regulaminie konkursu wprowadzone zostały istotne zmiany.

1. Organizator konkursu, w porozumieniu z Ministerstwem Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, ustala priorytetową problematykę w czasopismach periodycznych do oceny za dany rok, o której to treści obowiązany jest poinformować Ośrodki Doradztwa Rolniczego, najpóźniej do połowy kwietnia danego roku. Na rok 1998 jako ważną problematykę ustalono działalność edukacyjną i informacyjną dotyczącą dostosowania rolnictwa polskiego do warunków integracji z Unią Europejską, a w szczególności:
   - standardy jakościowe dotyczące produktów rolniczych w krajach Unii Europejskiej, propagowanie sposobów produkcji i technologii pozwalających osiągać podobną jakość i wielkość produkcji,

- organizacja, zadania i funkcjonowanie organizacji rolników w krajach Unii Europejskiej oraz propagowanie działań wspierających tworzenie organizacji producenckich przez rolników w kraju.

2. Do konkursu w kategorii „Najlepsze wydawnictwo tematyczne" wydawcy mogą zgłaszać tylko po jednym tytule dowolnie wybranym.

Do konkursu w tegorocznej edycji przystąpiły łącznie 42 Ośrodki Doradztwa Rolniczego, z czego w kategorii czasopism zgłosiło swój udział 39 Ośrodków tj. Barzkowice, Bielice, Bielsko-Biała, Boguchwała, Bonin, Bratoszewice, Gdańsk, Grabanów, Iwonicz, Kalsk, Karniowice, Końskowola, Korytniki, Kościelec, Kościerzyn, Leszno, Lubniewice, Łosiów, Mikołów, Modliszewice, Nawojowa, Olecko, Olsztyn, Ostrołęka, Piotrków Trybunalski, Piotrowice, Płock, Poświętne z/s w Płońsku, Przysiek, Rejowiec, Sandomierz, Siedlce, Stara Łubianka, Strzelino, Szepietowo, Tarnów z/s w Zgłobicach, Wałbrzych z/s w Świdnicy, Warszawa, Wrocław i Zarzeczewo. W/w Ośrodki nadesłały dwa egzemplarze czasopisma wybrane przez Komisję Konkursową, z miesięcy maj i październik oraz egzemplarz dowolnie wybrany przez wydawcę, wydane w roku 1997. Jest to tegoroczna zmiana, gdyż dotychczas uczestnicy konkursu przesyłali po cztery egzemplarze wskazane przez Komisję Konkursową.

W kategorii wydawnictw tematycznych zgłosiły swój udział 34 Ośrodki Doradztwa Rolniczego: Barzkowice, Bielice, Bielsko - Biała, Bonin, Bratoszewice, Grabanów, Iwonicz, Karniowice, Końskowola, Korytniki, Łosiów, Mikołów, Minikowo, Modliszewice, Nawojowa, Olecko, Olsztyn, Piotrków Trybunalski, Piotrowice, Płock, Poświętne z/s w Płońsku, Przysiek, Radom, Rejowiec, Sandomierz, Siedlce, Stara Łubianka, Strzelino, Szepietowo, Tarnów z/s w Zgłobicach, Wałbrzych z/s w Świdnicy, Warszawa, Wrocław i Zarzeczewo.

W stosunku do lat poprzednich konkurs cieszył się większym zainteresowaniem. W porównaniu z latami ubiegłymi zauważono jednak pewną stagnację zarówno w czasopismach jak i wydawnictwach tematycznych. Czasopisma, które były na wysokim poziomie nadal ten poziom utrzymują, od strony graficznej jednak merytorycznie nie wnoszą nic nowego, zaś te które nie wyróżniały się wcześniej znacznie podniosły swój poziom w stosunku do liderów. Można odnieść wrażenie, iż zapomniano o tematach niezwykle istotnych dla praktyki rolniczej. Zabrakło takich tematów jak wieloaspektowe doradztwo żywieniowe, budownictwo, mechanizacja rolnictwa, gospodarstwo rodzinne, prezentacja propozycji jednostek naukowo-badawczych. Brak również artykułów z doświadczeniami dla upowszechnienia w praktyce. Zdaniem Komisji Konkursowej autorzy zbyt mało wnoszą własnych interpretacji i uwag. Problematyka integracji z UE najczęściej jest przedrukowywana. Dużo jest przypadkowości w publikowanych artykułach. Dużo zamieszcza się reklam, ale 2/3 ogłoszeń reklamowych przedstawia niski poziom graficzny. Niektóre czasopisma mają wiele cech biuletynu

reklamowego. Ocena poziomu wydawniczego stała się trudniejsza ze względu na pewną szablonowość w redagowaniu czasopism.

Dostrzeżono także i pozytywne strony niektórych publikacji gdzie równorzędnie ze wzrostem objętości pogłębiono problemy merytorycznie. Na wysokim poziomie prezentuje się szata graficzna. Zewnętrzna jest estetyczna i przyciąga swą precyzją wykonania, kolorystyką i pomysłowością. W ocenie czasopism okazały się szczególnie cenne te artykuły, które zostały napisane przez pracowników Ośrodków Doradztwa. Cechuje je komunikatywność, środowiskowość i realność w rozwiązywaniu problemów wsi.

Komisja Konkursowa w niżej wymienionym składzie:

Jan Załubski - *przewodniczący*
Marzenna Stasińska - *członek*
Edward Lewandowski - *członek*
Jan Socha - *członek*
Bolesław Pilarek - *członek*
Edward Matuszak - *członek*
Piotr Broszkiewicz - *członek*

na posiedzeniu w dniu 5.06.1998 r. - w głosowaniu tajnym - dokonała oceny wyłaniając najlepszych w poszczególnych kategoriach.

W kategoriach:

I - „NAJLEPSZE CZASOPISMO PERIODYCZNE"

I miejsce

„Rynek Rolny" - dwutygodnik wydawany przez WODR Wrocław

Dwa II miejsca

„Informator ODR" - miesięcznik wydawany przez ODR Bonin
„Wiadomości Rolnicze" - miesięcznik wydawany przez ODR Szepietowo

Trzy III miejsca

„Aktualności Rolnicze" - miesięcznik wydawany przez WODR Końskowola
„Siedlecki Informator Rolniczy"- miesięcznik wydawany przez WODR Siedlce
„INO - Informacje Nowości Oferty" - miesięcznik wydawany przez ODR Płock

II - „NAJLEPSZE WYDAWNICTWO TEMATYCZNE"

I miejsce

ODR Olecko - cykl wydawnictw z zakresu BHP ***„10 przykazań bezpiecznej pracy w rolnictwie"***

Dwa II miejsca

ODR Radom - *„Unia Europejska - Wspólnotowa Polityka Rolna"*
ODR Bielice - *„Wędrujemy po ziemi skierniewickiej"*

Trzy III miejsca

ODR Strzelino - *„Wczasy na słupskiej wsi"*
ODR Olsztyn - *„O lepszą jakość mleka"*
ODR Szepietowo - *„Łomżyńska wieś zaprasza"*

III - INDYWIDUALNE NAGRODY DLA AUTORÓW:

Osiem nagród równorzędnych

1. ***Paweł Pokojski*** za cykliczność tematu „Ile to kosztuje?" w „Informatorze Rolniczym", wydawanym przez ODR w Przysieku i Toruńską Izbę Rolniczą, przedstawiającego ważny dla rolników temat kalkulacji kosztów produkcji dla konkretnych przedsięwzięć.

2. ***Aleksandra Woźniak*** za artykuły dotyczące technologii produkcji pasz publikowane w „Kurierze Rolniczym", wydawanym przez ODR w Łosiowie.

3. ***Elżbieta Kowalczyk*** za podejmowanie ciągle aktualnej tematyki ochrony środowiska, gospodarki ściekami i składowania śmieci w „Skierniewickim Biuletynie Rolniczym", wydawanym przez ODR w Bielicach.

4. ***Elżbieta Berska*** za porady weterynaryjne, publikowane przez ODR Piotrków Trybunalski w „Serwisie Informacji Rolniczych".

5. ***Helena Artyszuk*** za wszechstronną i w praktyczny sposób ujętą tematykę z zakresu produkcji zwierzęcej, publikowaną w „Gdańskim Informatorze Rolniczym".

6. ***Grażyna Kuczyńska*** za rubrykę „Bon Ton" redagowaną w „Suwalsko-Mazurskim Informatorze Rolniczym", wydawanym przez ODR w Olecku

7. ***Maria Psujek*** za pomysłowy kącik „Babskie gadanie" i zawartą w nim tematykę w „Rolniczych Wieściach", wydawanych przez ODR w Rejowcu.

8. ***Zofia Rałowska*** za porady prawne na łamach „Biuletynu Informacyjno-Handlowego", z ODR w Boguchwale.

Tegoroczną edycję konkursu zakończyło uroczyste wręczenie nagród, które odbyło się podczas XIV Krajowej Wystawy Zwierząt Hodowlanych w Warszawie, 29. 08. 1998 r. Laureatom wręczył nagrody Pan Jacek Janiszewski Ministr Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej.

W imieniu organizatorów gratulujemy wszystkim laureatom i zapraszamy za rok do udziału w konkursie, który na stałe wpisał się do wspólnych imprez Ośrodków Doradztwa Rolniczego, a jednocześnie mobilizuje do podnoszenia poziomu merytorycznego i edytorskiego zarówno w czasopismach jak i w wydawnictwach tematycznych.

NOWOŚCI WYDAWNICZE

„Rolnicze rodziny w kryzysie materialnym zagrażającym ich egzystencji" - Tłumaczenie autorów niemieckich : Rudolf Buntzel, Angelika Sigel, Stefan Lehner adaptowane do warunków polskich. Wyd. CDiEwR Poznań 1998 r., ss. 100.

Zmiany w rolnictwie spowodowane wprowadzaniem gospodarki rynkowej spowodowały zagrożenie materialnej egzystencji wielu rodzin rolniczych. Wraz z pogorszeniem się sytuacji materialnej dochodzi często do pogorszenia stosunków w rodzinie, wyobcowania w środowisku, co w rezultacie pogarsza najczęściej i tak już trudną sytuację.

Dla współpracujących z rodzinami rolniczymi doradców są to również trudne i najczęściej nowe problemy. W przeszłości chętniej i częściej współpracowali z właścicielami dobrze prosperujących gospodarstw, skłonnych do wprowadzania w swoich gospodarstwach proponowanych nowości.

Publikacja niniejsza przygotowana została przez autorów niemieckich jako przewodnik dla doradców współpracujących z rodzinami rolniczymi w kryzysie materialnym zagrażającym ich egzystencji. Jest wynikiem prawie trzydziestoletnich doświadczeń niemieckich dotyczących udziału doradztwa rolniczego w rozwiązywaniu problemów rodzin rolniczych, które znalazły się w trudnej sytuacji materialnej.

„Doradztwo rolnicze w stymulowaniu i wspieraniu przemian zachodzących w polskim rolnictwie". Materiały konferencyjne, 7 - 8 wrzesień Poznań 1998. Ministerstwo Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej, Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie. Wyd. CDiEwR Poznań 1998, ss. 367.

Celem konferencji była wymiana poglądów i doświadczeń dotyczących roli doradztwa w stymulowaniu i wspieraniu przemian zachodzących w polskim rolnictwie oraz zainicjowanie dyskusji dotyczącej problemów aktualnie nurtujących praktykę doradczą i współpracującą z nią naukę.

W publikacji zamieszczono 35 prac, które w postaci referatów zostały przedstawione podczas konferencji przez przedstawicieli nauki, Ośrodków Doradztwa Rolniczego i Ministerstwa Rolnictwa. Prace zamieszczono w trzech oddzielnych blokach tematycznych tzn.: „Część I - Doradztwo rolnicze wobec nowych zadań i oczekiwań", „Część II - Miejsce innowatyki we wspieraniu rozwoju polskich gospodarstw rolniczych", i „Część III - Współczesne problemy doskonalenia zawodowego rolników i ich doradców".

Autorzy mają nadzieję, że opublikowane opracowania będą przyczynkiem do rozwoju doradztwa jako nauki, a także zwrócenia większej uwagi na potrzeby i oczekiwania praktyki doradczej.

***K.Racławski:* „Rozwój oświaty rolniczej w Polsce (ze szczególnym uwzględnieniem lat 1945-1985)". Wyd. SBP Warszawa 1998, ss. 172.**

Sprawy kształcenia kadr i planowania oświaty stały się w XX wieku istotnym czynnikiem warunkującym wzrost gospodarczo-społeczny każdego kraju, niezależnie od osiągniętego stopnia rozwoju. W planowaniu oświaty konieczne jest operowanie co najmniej cyklem 20-25 lat, co wynika z wieloletniego okresu przygotowania młodzieży do samodzielnej pracy.

W literaturze naukowej przedmiotu nie ma zbyt wielu wyczerpujących opracowań charakteryzujących rozwój rodzimej oświaty rolniczej. Niniejsza praca jest próbą kompleksowego opracowania oceniającego historię i dzień dzisiejszy systemu upowszechniania wiedzy i postępu w rolnictwie, wykonanego w ramach resortowego programu badawczo-rozwojowego w Centralnym Ośrodku Doskonalenia Kadr i Upowszechniania Postępu w Rolnictwie w Brwinowie. Przy opracowywaniu tematu wykorzystano naukowe prace analityczne, charakteryzujące i oceniające obecny stan oświaty rolniczej w Polsce, a także prace teoretyczne i prognostyczne opracowania branżowe.

Autor zadedykował opracowanie nauczycielom szkół rolniczych oraz pracownikom doradztwa rolniczego.

***L.Jabłońska, J.Święcka:* „Rola organizacji producenckich w świetle regulacji prawnych Unii Europejskiej dotyczących sektora świeżych owoców i warzyw". Wyd. CDiEwR, Poznań 1998, ss. 95.**

Rynek świeżych owoców i warzyw w Unii Europejskiej regulowany jest systemowo. Perspektywa członkostwa Polski w Unii Europejskiej wymagać będzie od naszych producentów owoców i warzyw dostosowania się do reguł rządzących tym rynkiem. Wysokie wymagania stawiane przez UE łatwiej będzie spełniać producentom zorganizowanym na takich zasadach na jakich zorganizowani są producenci w krajach członkowskich UE. Nie będzie to jednak możliwe bez znajomości przepisów prawa UE obowiązujących w tym zakresie. Chcąc ułatwić polskim producentom dostęp do tych przepisów przygotowano niniejszą publikację zawierającą omówienie tekstów podstawowych aktów prawnych UE dotyczących organizacji producenckich. W opracowaniu przedstawiono między innymi takie zagadnienia jak: ogólne zasady organizacji rynku świeżych owoców i warzyw w UE, organizacje producenckie jako instrument wspierania dochodów producentów, organizacje producenckie w UE w świetle Rozporządzenia 1035/72 i Rozporządzenia 2200/96.

WSKAZÓWKI DLA AUTORÓW

1. Zagadnienia Doradztwa Rolniczego zamieszczają artykuły z zakresu metodyki doradztwa, organizacji doradztwa, wspomagania doradztwa poprzez naukę, doskonalenia kadr doradczych, oświaty rolniczej oraz polityki agrarnej.

2. Oprócz artykułów *Zagadnienia* przyjmują:
   - informacje o pracy doradczej i życiu ODR,
   - informacje o sympozjach, seminariach i szkoleniach z zakresu doradztwa i dla doradców,
   - recenzje i omówienia prac związanych z doradztwem rolniczym oraz ze wsią i rolnictwem,
   - przeglądy czasopism krajowych i zagranicznych, ukazujące dorobek w wymienionych dziedzinach,
   - noty bibliograficzne o nowościach wydawniczych (18 wierszy maszynopisu),
   - inne informacje w wymienionych wyżej dziedzinach.

3. Poszczególne artykuły nie powinny przekraczać - łącznie z tabelami i wykresami - 15 stron maszynopisu.
   Redakcja zastrzega sobie prawo skrótów tekstu, ograniczenia tabel, wykresów i rycin w ramach opracowania redakcyjnego.

4. Maszynopisy, pisane jednostronnie według obowiązujących zasad w instytucjach wydawniczych (30 wierszy a 60 znaków na stronie, z marginesem 4 cm z lewej strony), powinny być dostarczane w dwóch egzemplarzach. W miarę możliwości prosimy o dołączenie dyskietki z tekstem artykułu lub informacji.

5. Przypisy i tabele zamieszcza się w tekście, rysunki prosimy dołączyć oddzielnie, a na marginesie tekstu zaznaczyć ołówkiem, gdzie mają być zamieszczone.

6. Przypisy bibliograficzne powinny zawierać nazwiska autora (autorów) i pierwsze litery imion oraz dokładny tytuł pracy (w języku oryginału), a ponadto przy wydawnictwach zwartych (książkach): wydawcę oraz miejsce, rok wydania i stronę cytatu, przy artykułach z czasopism: nazwę czasopisma, rok wydania, numer tomu, numer bieżący i stronę cytatu. Przypisy do tabel zaznacza się małymi literami alfabetu i zamieszcza pod tabelą.

7. Nadesłane recenzje, omówienia, przeglądy itp. powinny zawierać tytuł pracy w oryginalnym brzmieniu i tytuł pracy przełożony na język polski.

8. Do nadsyłanych prac prosimy dołączyć następujące dane: pełne imię i nazwisko autora, miejsce pracy i adres prywatny (ewentualnie również numer telefonu).

9. Redakcja zastrzega sobie prawo nieprzyjęcia pracy, jeśli negatywne recenzje pokrywają się ze zdaniem redakcji. Prac nie zamówionych redakcja nie zwraca, jak również prac zakwalifikowanych do druku.

10. Wszystkie przyjęte prace są honorowane według obowiązujących stawek wydawniczych w CDiEwR na podstawie umowy wydawniczej, a autorzy artykułów otrzymują bezpłatnie 1 *egzemplarz autorski*.

11. Prace prosimy nadsyłać na następujący adres

Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie, 61-619 Poznań,
ul. Winogrady 63, Redakcja „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego"